

Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden

Waardevol en beleefbaar boerenland

Een analyse van het effect van het beleid op het landschap en de beleefbaarheid van
het landschap in de periode 1960 - 2020

Wendy (G.M.) Batist

rijksuniversiteit
groningen

1e beoordelaar en begeleider Dr. M. Schepers, Rijksuniversiteit Groningen
2^e beoordelaar W. Ottens, MA, Rijksuniversiteit Groningen

Nationaal Landschap

Noardlike Fryske Wâlden

Waardevol en beleefbaar boerenland

Een analyse van het effect van het beleid op de ontwikkeling van het landschap en de beleefbaarheid van het landschap in de periode 1960 tot 2020

Vooromslag: Boer in het coulisselandschap in de omgeving van Twijzel
(foto: Marcel van Kammen)

Voorwoord

Begin 2017 verhuisde ik van een moderne stadswoning in Rotterdam naar een monumentale woonboerderij in het kleine Friese dorpje Oudega - Smallingerland. Zo kwam ik terecht tussen de melkveebedrijven in het buitengebied met uitzicht op koeien in kleine weilanden met rijen bomen eromheen. Het begrip coulisselandschap kende ik nog niet. Ik wilde graag begrijpen waar ik was geland en ging aan de slag als communicatieadviseur bij de agrarische natuurvereniging Noardlike Fryske Wâlden. Dé plek om dit te ontdekken. Zo heb ik het landschap, de taal, cultuur en de mensen goed leren kennen. Wat mij vanaf de eerste dag opvalt, zijn de boeren die zich met hart en ziel inzetten voor het landschap. En als ik zeg hoe bijzonder deze omgeving is dan vragen zij 'wat zie jij dan?'. Dat er zoveel bomen staan in dit deel van Friesland vinden zij vanzelfsprekend. Ik niet. In dit gebied is het prachtige coulisselandschap dankzij de boeren bewaard gebleven én kunnen zij tot op de dag van vandaag in dit kleinschalige landschap boer blijven. Dat kost (veel) moeite en gaat niet vanzelf. Wat mij ook opvalt, is dat Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden regelmatig in een wetenschappelijk artikel of beleidsnota als voorbeeld wordt genoemd. Of het nu gaat om innovaties voor een duurzame landbouw, de aanwezigheid van bijzondere plant- en diersoorten of de cultuurhistorische waarde. En terecht. Het is een gebied om trots op te zijn en te koesteren. Een *smûk* (knus) landschap waar ze in de Achterhoek jaloers op kunnen zijn.

Het schrijven van deze scriptie is een mooie ontdekkingstocht geworden waarbij ik heel betrokken professionals, ondernemers en bewoners heb ontmoet. De geschiedenis van dit bijzondere gebied vraagt erom te worden gekoesterd en te worden gedeeld. Met deze scriptie lever ik daar graag een bijdrage aan. Voor mij persoonlijk was deze masterstudie Landschapsgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen een interessante reis door vele landschappen omringd met heel inspirerende en enthousiaste mensen. Heerlijk om weer even student te zijn geweest. Een reis waarin ik veel heb geleerd, mezelf ben tegengekomen en waarin we te maken kregen met een coronapandemie.¹ Privé een tijd waarin gezondheid, afscheid en nieuw leven centraal stonden. Ik dank iedereen die zijn of haar verhaal met mij heeft willen delen en vooral de vereniging Noardlike Fryske Wâlden. Mijn reis gaat verder!

Wendy (G.M) Batist
Juni 2022

Aanbevolen playlist bij het lezen van deze scriptie mét een glaasje Beerenburg:

De Wâlden - Marcel Smit

De Wâldsang — Ritske Numan

Rûchhauwer - De Hûnekop

¹ TNO (2022)

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Inhoudsopgave.....	6
Samenvatting	9
1. Inleiding.....	1
1.1. Aanleiding tot onderzoek.....	2
1.2. Stand van het beleid	2
1.3. Probleemstelling	8
1.4. Theoretisch kader	8
1.5. Onderzoeksthema's en onderzoeksvragen.....	9
1.6. Bronnen en onderzoeksmethoden	10
2. Het fysieke landschap van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden.....	12
2.1. Meerwaarde van het coulisselandschap	18
3. Van ruilverkavelingen tot Nationaal Landschap	19
3.1. Inleiding.....	20
3.2. Landbouwbeleid: Schaalvergroting en ruilverkavelingen.....	20
3.3. Botsing milieu en landbouw in de Noardlike Fryske Wâlden	24
3.4. Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer.....	27
3.5. Nationale Parken en Nationale Landschappen.....	27
3.6. Rijksbeleid: Toekenning titel Nationaal Landschap	31
3.7. Provinciaal beleid: Streekplan Fryslân	32
3.8. Gemeentelijk beleid: Bestemmingsplannen	34
3.9. Grote veranderingen in het gebied: Aanleg De Centrale As.....	35
3.10. Effect van beleid op het fysieke landschap.....	39
3.11. Discussie.....	40
3.12. Conclusie	40
4. De beleefbaarheid van het landschap	42
4.1. Inleiding.....	43
4.2. Belevingswaarde en waardering van het landschap	43
4.3. Recreatiebeleid: Meer vrijetijd en ruimte voor openluchtrecreatie	44
4.4. Recreatievoorzieningen in de ruilverkavelingen.....	45
4.5. Effect titel Nationaal Landschap op beleefbaarheid van het landschap	49
4.6. Streekplan Fryslân: Nationaal Landschap als sterk merk.....	50
4.7. De Centrale As 'opleveren met een plus'	50
4.8. Vergroten draagvlak voor Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden	52
4.9. Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden als streekmerk.....	54
4.10. Effect van beleid op de beleefbaarheid van het landschap.....	56

4.11. Discussie.....	56
4.12. Conclusie	57
5. Conclusie	59
5.1. Het fysieke landschap	60
5.2. Ontwikkelingen in het landschap.....	60
5.3. De beleefbaarheid van het landschap	60
5.4. Eindconclusie	60
5.5. Aanbevelingen	61
Literatuur en bronnen.....	63
Geïnterviewde personen	67
Dankwoord.....	68
Zelf Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden ontdekken?.....	68
Bijlagen.....	69
Colofon.....	80

Samenvatting

Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, gelegen in Noordoost-Friesland, is het grootste nog intact zijnde coulisselandschap van Europa. Het is mede dankzij de boeren in het gebied dat het coulisselandschap is ontstaan en tot op de dag van vandaag is behouden. In 2006 geeft het Rijk met de vaststelling van de Nota Ruimte de status Nationaal Landschap aan dit gebied. Dit gebeurt op basis van een aantal kernkwaliteiten zoals de strokenverkaveling, de grote mate van kleinschaligheid en reliëf in de vorm van pingoruïnes en houtwallen. In dit onderzoek staat de vraag centraal wat het effect is van de toekenning van de status Nationaal Landschap op zowel het fysieke landschap als de beleefbaarheid van dit landschap. Het onderzoek richt zich daarbij op drie dimensies: het fysieke landschap (matterscape), het beleid en de sociale omgeving die van invloed is op het landschap (powerscape) en de beleving van het landschap (mindscape). Deze dimensies worden gekoppeld aan de functies die het landschap door de tijd heeft. De Noardlike Fryske Wâlden zijn ontstaan door de ontginningen van de landbouw (productie), later werd de bijzondere waarde van het coulisselandschap ingezien (protectie) en met de mogelijkheden voor recreatie wordt een plezierlaag aan het landschap toegevoegd. Dit onderzoek is uitgevoerd op basis van een analyse van literatuur, (beleids)documenten, evaluatie- en monitoringsrapporten, archiefstukken en interviews met direct betrokkenen (expertinterviews en oral history).

Als eerste wordt beschreven hoe de boeren het land gingen ontginnen en later houtwallen en elzensingels aanlegden als erfafscheiding en voor het gebruik van het hout. Dit coulisselandschap kent een grote natuurwaarde. Vervolgens komen de ruimtelijke ontwikkelingen vanaf de jaren zestig die van invloed zijn op het fysieke landschap aan bod. In die jaren is 'nooit meer honger' het motto van het landbouwbeleid en vinden grootschalige ruilverkavelingen plaats. In de Noardlike Fryske Wâlden blijven de grootschalige ruilverkavelingen uit. Landschapsplannen zijn onderdeel van de ruilverkavelingen. Dit wordt met een aantal voorbeelden geïllustreerd.

In de jaren negentig zorgt nieuwe Europese regelgeving ervoor dat het coulisselandschap als verzuringsgevoelig wordt aangemerkt waardoor boeren uit het gebied zouden moeten verdwijnen. Het is een kleine groep boeren die de overheden laat inzien dat landbouw en landschap wél samen kunnen gaan. Zij verzamelen zich in agrarische natuurverenigingen en vragen om andere regelgeving en een vergoeding voor het landschapsbeheer. Samen met onderzoekers van Wageningen Universiteit onderbouwen zij hun visie die als voorbeeldplan aan de vierde Nota Ruimte wordt toegevoegd. Tien jaar later sluiten deze boeren zich aan bij de vereniging Noardlike Fryske Wâlden die dan als gebiedscoördinator voor het agrarisch natuurbeheer fungeert. De basis voor het voor het latere Europese systeem van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).

De discussie over milieu en landbouw loopt parallel aan de ontwikkeling van Nationale Parken en Nationale Landschappen. Vanaf 1975 is er sprake van de oprichting van Landschapsparken. In de jaren tachtig stopt deze discussie en krijgt de landbouw weer productie als prioriteit. In 1999 komt met de nota Belvedere cultuurhistorie op de politieke agenda. Via deze nota komen de Noardlike Fryske Wâlden op de lijst van gebieden waaraan het Rijk in 2006 de status Nationaal Landschap toekent. De provincie Fryslân benadrukt bij die toekenning dat er bij ruimtelijke ontwikkelingen geen onderscheid wordt gemaakt in gebieden binnen of buiten het Nationaal Landschap. Zo kan het dat er ook een nieuwe dubbelbaansweg, de Sintrale As N356, dwars door het Nationaal Landschap kan worden aangelegd. De status van Nationaal Landschap zorgt er voor dat bij de ontwikkeling van deze snelweg ook een landschapsonwikkelingsplan wordt opgesteld.

Na toekenning van de status Nationaal Landschap werken de vijf gemeenten werken aan een gezamenlijke gebiedsvisie. Op basis hiervan formuleren zij hun bestemmingsplannen waarin het behoud van het coulisselandschap centraal staat.

In 2012 hevelt het Rijk de titel Nationaal Landschap over aan de provincies en stopt de financiële bijdrage van het Rijk. De provincie Fryslân neemt de status over. Onduidelijk is in welke fysieke projecten wordt geïnvesteerd. De conclusie is dat de titel Nationaal Landschap vooral de samenwerking in het gebied bevordert.

Met de titel Nationaal Landschap gaat het Rijk er vanuit dat ook de toeristisch-recreatieve betekenis van het gebied zal toenemen. Ruimtelijke ingrepen, zoals de aanleg van wandel- en fietspaden, verbeteren de toegankelijkheid van een gebied waarmee ook de belevingswaarde voor een bezoeker en uiteindelijk de verbondenheid van die bezoeker met het gebied wordt vergroot. Bij de beleving van een landschap speelt informatieverwerking een cruciale rol. Na deze theoretische uiteenzetting wordt de ontwikkeling van de vrijetijdsector op hoofdlijnen beschreven. In de tweede helft van de twintigste eeuw krijgen Nederlanders steeds meer vrijetijd en wordt er geïnvesteerd in recreatievoorzieningen. In de Noardlike Fryske Wâlden zien we die terug in de ruilverkavelingsplannen.

Het Rijk en de provincie Fryslân investering in de fysieke recreatiemogelijkheden in het Nationaal Landschap. Als de regio Noordoost-Fryslân als krimpregio wordt aangemerkt, zien ook de gemeenten economische kansen in de ontwikkeling van de recreatievoorzieningen. De samenwerking tussen de gemeenten wordt versterkt en de stichting Regiomarketing en Toerisme Noordoost-Friesland wordt opgericht. Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden wordt als een van de vijf streekmerken benoemd. Hoewel de gemeenten gezamenlijk diverse strategische toeristisch-recreatieve plannen opstellen, blijft de uitvoering hiervan uit. De samenwerking richt zich vooral op de ontwikkeling van recreatieve voorzieningen bij de aanleg van de nieuwe snelweg die met een 'plus voor het gebied' moet worden opgeleverd.

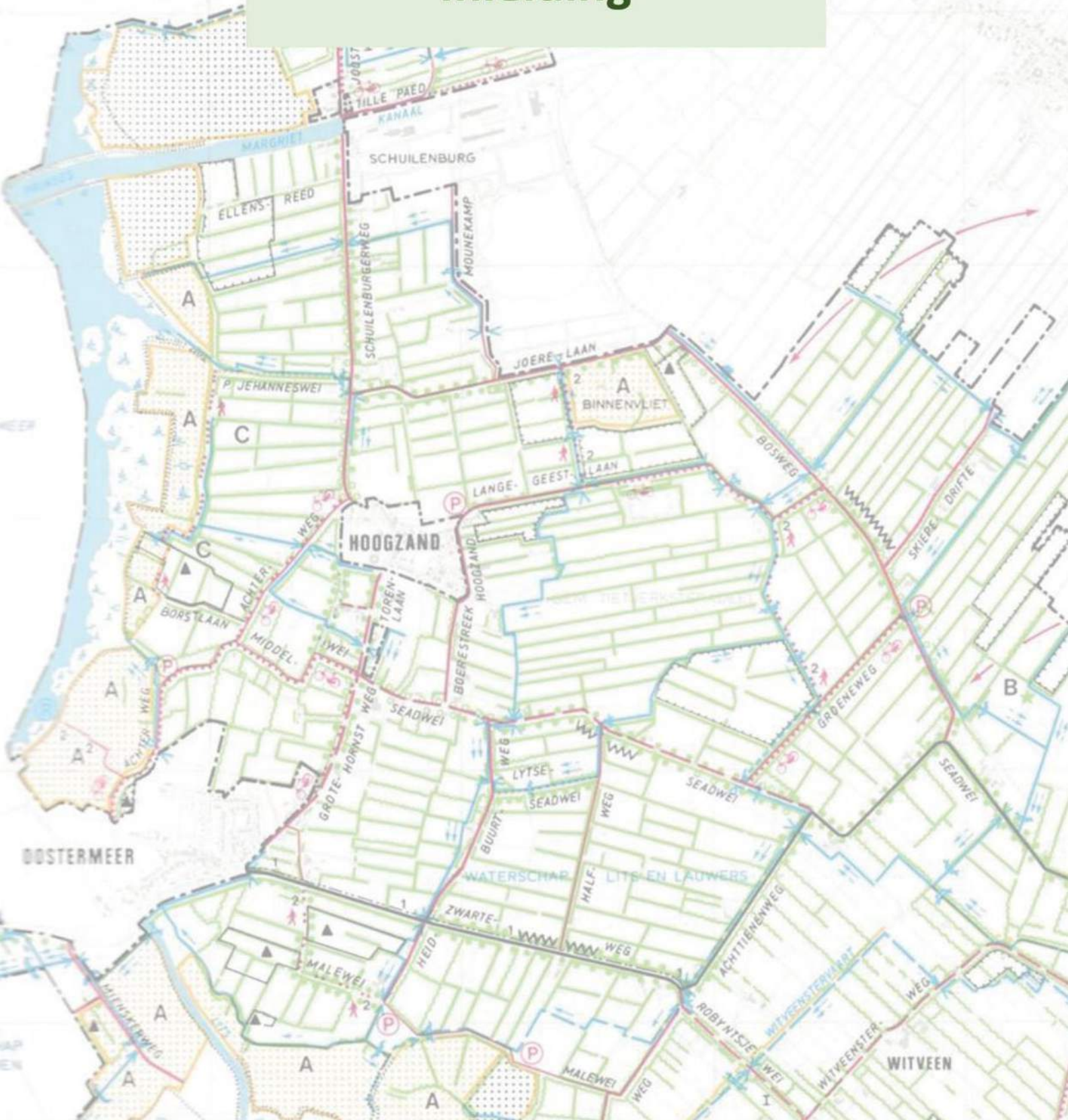
Als in 2012 de provincie de status van Nationaal Landschap van het Rijk overneemt, wordt er alleen nog extra geïnvesteerd in de informatievoorziening over het landschap. Hiervoor ontvangt de agrarische natuurvereniging Noardlike Fryske Wâlden jaarlijks budget van de provincie. Hiervoor ontwikkelt de vereniging diverse communicatie- en educatieactiviteiten zoals diverse communicatiemiddelen, de cursus Gastheerschap van het Landschap, promotiecampagnes en een groot educatieprogramma voor basisschoolleerlingen. De rol van de boeren in het beheer van het coulisselandschap staat hierbij centraal.

De eindconclusie luidt dat de status van Nationaal Landschap ervoor zorgt dat er veel aandacht vanuit de overheden en andere partijen voor de instandhouding en ontwikkeling van het gebied is. Daarbij speelt de betrokkenheid van de boeren in het gebied een belangrijke rol. Er liggen nog meer kansen om het gebied nog beter op de kaart te zetten. Dit vraagt om een meer intensieve samenwerking tussen de gebiedspartijen. Ook vraagt het om een meer integrale visie voor de verschillende beleidsontwikkelingen op het gebied van ruimtelijke vraagstukken inclusief landschapsbeheer, landbouw en recreatie. Het positioneren van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden als sterk merk zou hieraan bij kunnen dragen.

Kortom: De titel Nationaal Landschap heeft meerwaarde en kan nog beter door alle gebiedspartijen worden benut.

HOOFDSTUK 1

Inleiding

1.1. Aanleiding tot onderzoek

Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden (Noordelijke Friese Wouden) is gelegen tussen Dokkum en Drachten in Noordoost-Friesland (figuur 2). Het gebied van ongeveer 25.000 hectare ligt in de gemeenten Noardeast-Fryslân, Dantumadiel, Achtkarspelen, Tytsjerksteradiel en Smallingerland. Het grootste deel van dit gebied is in eigendom en beheer van individuele boeren, voornamelijk melkveehouders. Dit kleinschalige coulisselandschap is ontstaan doordat boeren het veenlandschap zijn gaan ontginnen en bewerken en perceelafscheidingsen zijn gaan aanbrengen. Decennialang gebruikten zij het hout van de elzensingels en houtwallen, lokaal dykswâlen genoemd, als geriefhout.² De periode na de Tweede Wereldoorlog was de periode van intensivering van de landbouw met ruilverkavelingen en schaalvergroting. Hierdoor veranderde het landschap van Nederland maar de Noardlike Fryske Wâlden bleven voor een groot deel intact. Tot op de dag van vandaag voert een groot aantal boeren hun bedrijfsvoering uit in nauwe relatie met dit landschap en beheren zij een deel van de kenmerkende landschapselementen zoals de elzensingels en houtwallen. Zij onderhouden ook de vele pingoruïnes, overblijfselen uit de ijstijd, die deze regio rijk is. Vanwege de inzet van de boeren is de natuurwaarde van dit gebied nog altijd groot.³ Daarnaast biedt het coulisselandschap een prachtig decor voor recreatie. In 2006 heeft het Rijk de status Nationaal Landschap aan de Noardlike Fryske Wâlden toegekend. Wat heeft deze status het landschap en de beleefbaarheid van het landschap opgeleverd? En in hoeverre biedt de beleefbaarheid van het landschap de kans om de betrokkenheid van een breder publiek bij het landschap, de cultuurhistorie én de mensen die het landschap beheren te vergroten?

1.2. Stand van het beleid

In deze paragraaf staat de ontwikkeling van het beleid dat van invloed is geweest op de Noardlike Fryske Wâlden. In zowel beleidsstukken als de literatuur wordt het landschapsbeleid vaak apart van het landbouwbeleid en het recreatie- en toerismebeleid beschreven en geanalyseerd. Dat is opvallend als je kijkt naar een gebied zoals de Noardlike Fryske Wâlden. Een agrarisch landschap dat al decennialang door de boeren wordt gebruikt én beheerd en tegelijkertijd een prachtig decor biedt voor recreatie. Via recreatie kan het landschap worden beleefd. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat de beleefbaarheid van het landschap ook de betrokkenheid bij het landschap vergroot.

Ruilverkavelingen

In het Nederland van na de Tweede Wereldoorlog ligt de nadruk op de wederopbouw. Nooit meer honger was het motto van het naoorlogse landbouwbeleid met intensivering en schaalvergroting. De ruilverkavelingen spelen hierin een grote rol. In de Noardlike Fryske Wâlden vinden de meeste ruilverkavelingen pas later, in de jaren negentig, plaats. Dan wordt er al rekening gehouden met het landschap en worden er landschapsbeheerplannen opgesteld. Die kunnen worden gezien als de voorlopers van het collectieve stelsel van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer.

² Boer, J.J. de (2014) p6

³ Boer, J.J. de (2014) p112

Figuur 2 Ligging Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden

Agrarisch natuur- en landschapsbeheer

Met de invoering van nieuwe milieuregels vanuit de Europese Gemeenschap ontstaan in de jaren negentig in Nederland discussies over het effect van de landbouw op het landschap.⁴ Het landbouwbeleid van intensivering en schaalvergroting begint zijn tol te eisen en het effect van dit beleid op het landschap wordt steeds duidelijker. Ook in de Noardlike Fryske Wâlden leggen de gemeenten steeds meer milieuregels rondom ammoniakemissie op. Het houden van vee dichtbij natuur komt ter discussie te staan als het coulisselandschap als verzuringgevoelig worden aangemerkt.⁵ Lokale boeren nemen hun verantwoordelijkheid voor de eigen omgeving en willen dat er voor dit gebied een uitzondering wordt gemaakt zodat zij het coulissenlandschap intact kunnen houden én er kunnen blijven boeren. Ze pleiten ervoor dat juist zij het landschap kunnen blijven onderhouden mits ze hier ook voor worden gecompenseerd. Hiermee komen twee verschillende beleidslijnen, die van landbouw aan de ene kant en natuur en landschap aan de andere kant, bij elkaar. In 1993 worden de eerste agrarische natuurverenigingen opgericht. Een groep boeren uit Eastermar richt de vereniging Eastermar's Lânsdouwe op. Hun aanpak wordt in samenwerking met Wageningen Universiteit uitgewerkt tot voorbeeldplan bij de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening.⁶ In 2002 sluit de toenmalige landbouwminister Cees Veerman een gebiedscontract met de boeren in de Noardlike Fryske Wâlden af. In 2009 benoemen Gedeputeerde Staten van de provincie Fryslân de vereniging Noardlike Fryske Wâlden tot gebiedscoördinator van het agrarisch natuurbeheer als onderdeel van het provinciale Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL).⁷ In 2015 worden met de vernieuwde GLB-aanpak (Gemeenschappelijk Landbouwbeleid) de statuten van de vereniging aan de eisen van een gebiedscollectief aangepast en wordt de koepel omgezet in een vereniging met zes afdelingen en bijna 1.000 leden. Vanaf 2016 coördineert de vereniging Noardlike Fryske Wâlden het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) voor de leden in het werkgebied van de vereniging. De ontwikkeling van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer loopt parallel aan het proces van de toekenning van de status van Nationaal Landschap aan het gebied.

Nationale landschappen, landschappen met kwaliteit

In 2004 stelt het Rijk een nieuwe Nota Ruimte op om de verschillende ruimtelijke onderwerpen zoveel mogelijk in één nota onder te brengen om zodoende meer helderheid te geven aan burgers, decentrale overheden en maatschappelijke organisaties en voor meer samenhang in het ruimtelijk beleid te zorgen.⁸ Om de kwaliteit van het landschap een plaats te geven bij ruimtelijke afwegingen, worden er onder andere een twintigtal Nationale Landschappen aangewezen. In deze Nota Ruimte worden Nationale landschappen als volgt omschreven:

Nationale landschappen zijn gebieden met internationaal zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteiten en in samenhang daarmee bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten. Landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van Nationale Landschappen moeten behouden blijven, duurzaam beheerd en waar mogelijk worden versterkt. In samenhang hiermee zal de toeristisch-recreatieve betekenis moeten toenemen.

Het Rijk kent in februari 2006 de status van Nationaal Landschap officieel aan het gebied toe. Dit gebeurt met de parlementaire behandeling van de Nota Ruimte waarmee de titel de wettelijke status verwerft.

⁴ Pohlmann, E., Renting, H., Bruin, R. de (1994) p9

⁵ EU richtlijn 1992

⁶ Ministerie van VROM (1994)

⁷ Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij (2002)

⁸ Ministerie van VROM (2004)

De toekenning van deze status gebeurt op basis van de volgende kernkwaliteiten van het gebied:

- Strokenverkaveling met een lengte-breedteverhouding van 3:1 – 5:1
- Grote mate van kleinschaligheid
- Reliëf in de vorm van pingoruïnes en dijkwallen⁹

Figuur 3 Opstreckende verkaveling met houtwallen en elzensingels vlakbij Twijzel. Op de voorgrond een pingoruïne (foto: Mark Schuurman)

Landschapsparken en Nationale Parken

Aan de uiteindelijke toekenning van de status Nationaal Landschap gaan vele processen vooraf waarin wordt gesproken over Nationale Parken en Nationale Landschapsparken en zijn er discussies en opstanden van boeren tegen de inrichting van dergelijke gebieden.¹⁰ In 1975 schrijft het toenmalige ministerie van Cultuur Recreatie en Maatschappelijk Werk al over Nationale Landschapsparken, de voorlopers van de Nationale Landschappen. De bescherming van natuur en landschap komt steeds hoger op de politieke agenda te staan en overheden leggen steeds meer de relatie tussen landbouw en natuur- en landschapsbehoud. Met de Nota betreffende de relatie landbouw en natuur- en landschapsbehoud 1974-1975 kortweg de relatienota genoemd, probeerde de verschillende overheden de situatie te verbeteren.^{11, 12} Als in 1983 het ministerie van Landbouw en Visserij de verantwoordelijkheid voor het landschap overneemt, is het gedaan met de discussie over Nationale Landschappen.¹³ De landbouw krijgt weer productie als prioriteit. In 1999 komt met de Nota Belvedere de relatie van de cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting op de politieke agenda.¹⁴ In deze nota worden de Noardlike Fryske Wâlden genoemd. Het gaat daarbij, naast de kleinschaligheid en de natuurontwikkeling, ook om de ontwikkeling van recreatie en toerisme. Daarna volgen discussies over de toewijzingen en selectie van gebieden waaraan het Rijk in 2006 de status van Nationaal Landschap uiteindelijk toekent.

⁹ Dijkswallen is een verkeerde vertaling van het Friese woord voor houtwallen te weten: dykswâlen

¹⁰ Volkskrant, 23 mei 1980

¹¹ Ministerie van CRM (1974)

¹² Bergh, S. van den (2004) p32

¹³ Renes, J. (2011) p240

¹⁴ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1999)

Na de toekenning van deze titel, legt het Rijk in 2006 de uitwerking van de Nota Ruimte neer bij de provincies. Voor de uitwerking van deze nota stelt de provincie Fryslân een streekplan op waarin het ruimtelijke beleid voor de provincie inclusief de twee Friese Nationale Landschappen staat beschreven.¹⁵ De provincie laat de uitwerking van het streekplan over aan de gemeenten. Dit gebeurt via de nieuwe bestemmingsplannen voor het buitengebied. In de bestemmingsplannen staat aangegeven wat er wel of niet aan ontwikkelingen mogelijk is en op welke wijze de kenmerkende landschapselementen in het Nationaal Landschap zijn beschermd. Al in 2010 vindt in opdracht van de ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en Landbouw, Natuur en Visserij (LNV) en het Interprovinciaal Overleg (IPO) de eerste evaluatie van het beleid op de Nationale Landschappen plaats. Hierin komt naar voren dat Nationaal Landschap als beleidsconcept bewustzijn van gebiedswaarden bevordert en aanjager is voor nieuwe gebiedsallianties, samenwerking, betrokkenheid, draagvlak, trots en energie. De conclusie luidt: Nationaal Landschap als titel wordt gewaardeerd, geeft status en draagt bij aan bekendheid en uitstraling.¹⁶ Critici zien echter een gebrek aan visionaire ideeën en vage politieke doelen en een gebrek aan integraal landschapsbeheer.¹⁷ In de Noardlike Fryske Wâlden komt de samenwerking in het gebied goed van de grond. Het resultaat van deze samenwerking is een gemeenschappelijke landschapsvisie die Bosch Slabbers Landschapsarchitecten in 2009 in opdracht van de vijf gemeenten opstelt.¹⁸ Provinciale Staten en de gemeenteraden stellen deze visie begin 2010 vast. De provincie Fryslân is met deze visie goed voorbereid als het Rijk in 2012 de status Nationaal Landschap via de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) definitief naar de provincies overhevelt. Vanaf dan ontvangt de vereniging Noardlike Fryske Wâlden via het programmaplan Natuer en Lanlik gebiet 2014-2018 van de provincie budget voor het vergroten van het draagvlak voor het Nationaal Landschap.^{19, 20}

Recreatiebeleid

Het vrijetijdsbeleid verandert als Nederlanders vanaf de jaren zestig steeds meer vrijetijd krijgen. Het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) is verantwoordelijk voor het creëren van meer plekken voor (openlucht)recreatie. In de jaren tachtig wordt het beleid voor de recreatie ondergebracht bij het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Het recreatiebeleid wordt dan van het Rijk naar de provincies overgeheveld. De provincie Fryslân kijkt vooral naar de koppeling van de beleidsterreinen natuur, landbouw en recreatie en toerisme. Via de Nota Belverdere ziet het Rijk de cultuurhistorische waarden als impuls voor recreatie en toerisme.²¹ In de Nota Ruimte voorziet het Rijk dat de toeristisch-recreatieve betekenis van Nationale Landschappen in de toekomst zal toenemen.²² Daarnaast wordt het belang gezien van de extensieve, op de beleving van natuur en landschap gerichte recreatie. Met name voor deze vorm van recreatie wordt aangegeven dat de publieke toegankelijkheid van het landelijk gebied met de aanleg van wandel-, fiets- en ruitpaden, vooral in landbouw- en natuurgebieden, dient te worden vergroot. Het Rijk wil ook dat provincies actief aan de slag gaan met de vergroting van de mogelijkheden voor recreatie als nevenactiviteit op agrarische bedrijven. Het Rijk vraagt daarbij aan de provincies om in hun streekplannen voldoende ruimte te scheppen om de veranderende behoefte aan toeristisch-recreatieve voorzieningen in de samenleving te faciliteren. De provincie Fryslân geeft in het Streekplan Fryslân 2007 aan dat in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden wordt ingezet op behoud, verdere versterking en recreatieve benutting van de specifieke kwaliteiten van het gebied.²³ Via het programmaplan Natuer

¹⁵ Provincie Fryslân (2006)

¹⁶ RoyalHaskoning (2010) p3

¹⁷ Renes, J. (2011) p241

¹⁸ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009)

¹⁹ Ministerie van IenM (2012)

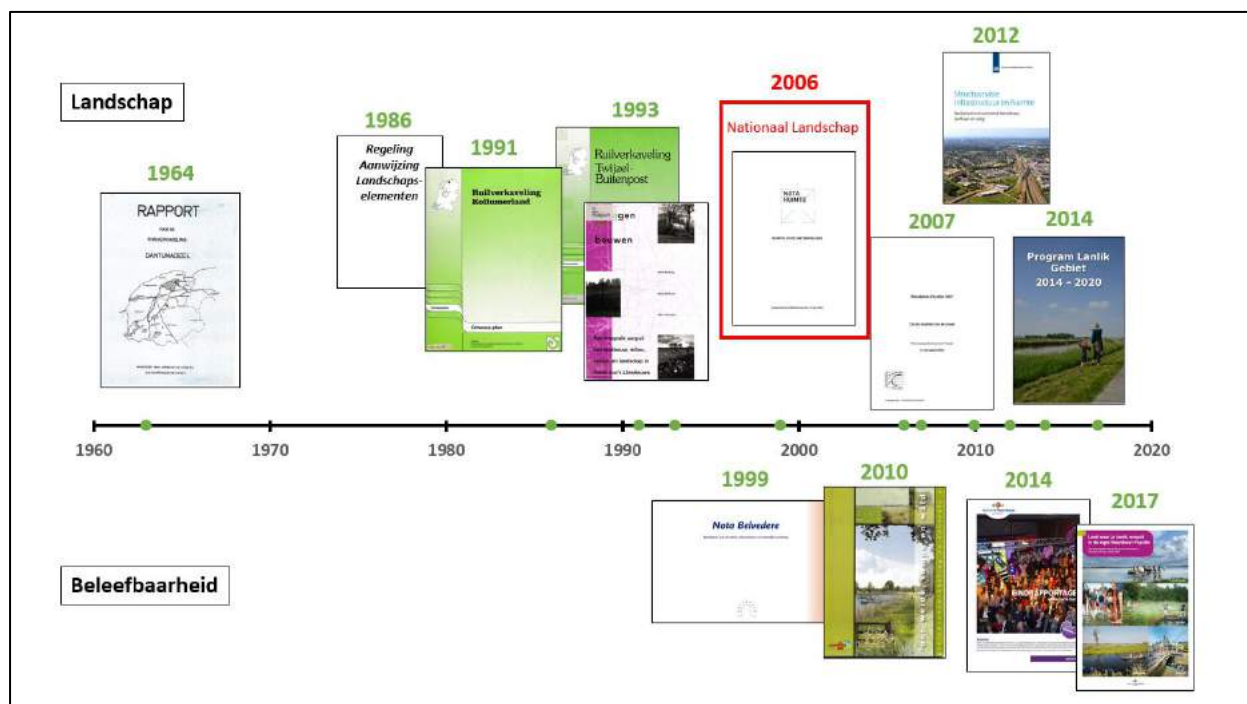
²⁰ Provincie Fryslân (2014)

²¹ Ministerie van OC&W (1999)

²² Ministerie van VROM (2004) p22

²³ Provincie Fryslân (2006) p87

en Lanlik Gebiet investeert de provincie van 2014 – 2020 in het Nationaal Landschap.²⁴ Als de regio Noordoost-Friesland als krimpregio wordt aangemerkt, bundelen de gemeenten hun krachten. Op basis van een masterplan volgt er een investeringsprogramma Agenda Netwerk Noordoost (ANNO).²⁵ In die periode start de Fryske Akademy in opdracht van de provincie een onderzoek als input voor meerjarig onderzoek waar een jaarlijkse vitaliteitsscan onderdeel van is. In 2017 kent de Rijksoverheid een Regio Deal aan Noordoost-Fryslân toe waarmee het streekmerkenbeleid, kan worden uitgewerkt. Dit lijkt kansen te bieden voor de profilering van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden.

Figuur 4 Overzicht van relevante beleidsnota's vanaf 1960 tot 2020 die van invloed zijn op het fysieke landschap en de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden (afbeelding: auteur)

Afbakening onderzoeksgebied

Voor dit onderzoek is gekeken naar het landschap binnen de grenzen van het Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden. De natuurgebieden die in beheer van Staatsbosbeheer zijn en binnen het Natuurnetwerk Nederland vallen, voorheen de Ecologische Hoofdstructuur, zijn buiten beschouwing gelaten (figuur 2). Daarnaast is alleen gekeken naar het effect van beleid en maatregelen op de landschapselementen op basis waarvan de titel Nationaal Landschap is toegekend: De verkevelingsstructuur, houtwallen, elzensingels en pingoruïnes. Het gebied heet officieel Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden. De naam van het gebied wordt in dit onderzoek op deze wijze geschreven. In de verschillende (beleids)documenten en literatuur wordt het gebied ook wel aangeduid met de Nederlandse termen: Friese Wouden, Noordelijke Wouden, Noordelijke Friese Wouden. Hiermee wordt telkens hetzelfde gebied bedoeld.

²⁴ Provincie Fryslân (2014)

²⁵ Broertjes, J. en Bakker, W. (2010)

1.3. Probleemstelling

Het coulisselandschap van de Noardlike Fryske Wâlden is ontstaan door de agrarische activiteiten in het gebied en behouden mede dankzij de betrokkenheid van de boeren. Hoewel de toekenning van de status van Nationaal Landschap aan de Noardlike Fryske Wâlden als uitgangspunt heeft dat het een investering is in zowel het fysieke landschap als de recreatiemogelijkheden in het gebied, lijkt het erop dat de verschillende beleidsterreinen apart van elkaar zijn vormgegeven en niet in samenhang met elkaar zijn uitgewerkt.²⁶ Ook is niet bekend wat het effect van de verschillende beleidslijnen is op het landschap zelf en de beleefbaarheid van het landschap. De onderzoeksvraag luidt dan ook:

Wat is het effect van de toekenning in 2006 van de status Nationaal Landschap aan het gebied de Noardlike Fryske Wâlden op het fysieke landschap en de beleefbaarheid van dit landschap?

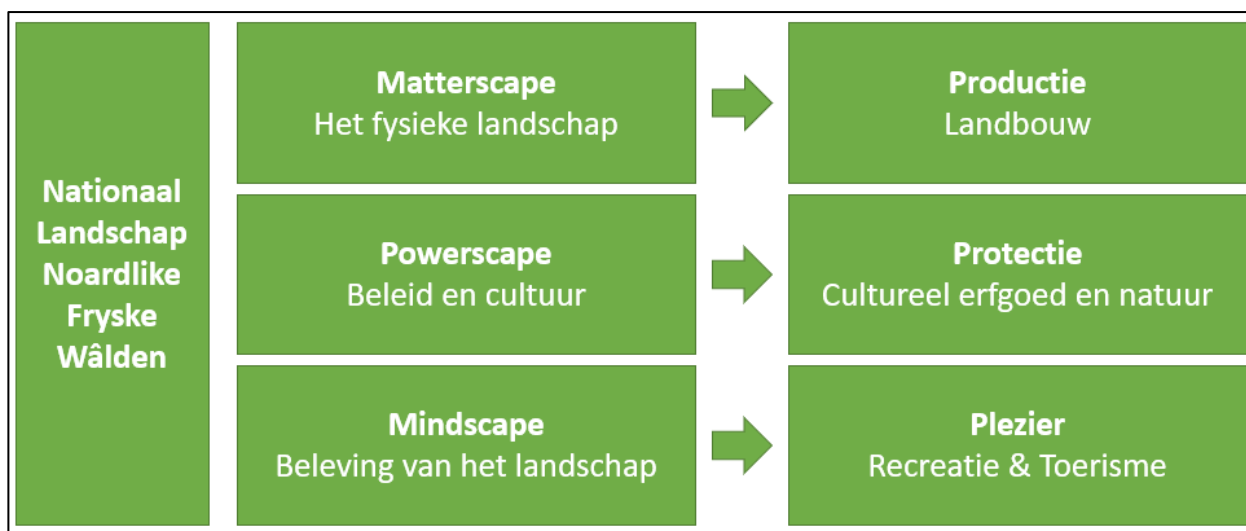
1.4. Theoretisch kader

Het uitgangspunt van dit onderzoek is dat er op drie manieren naar het onderzoeksgebied, Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, kan worden gekeken: naar het fysieke landschap, het beleid dat van invloed is op het landschap en de beleving van het landschap. Dit komt overeen met de theorie die Jacobs introduceert.²⁷ Hij verdeelt het landschap in drie dimensies: matterscape, powerscape en mindscape. Matterscape omschrijft hij als de fysieke realiteit waar er maar een van is. De houtwallen en pingoruïnes van de Noardlike Fryske Wâlden bestaan, of mensen er nu iets vanaf weten of niet. Het is het landschap waar je fysiek in kunt rondlopen en waar natuurwetten gelden. Powerscape noemt hij het landschap in de sociale werkelijkheid of de heersende cultuur. Jacobs noemt het een web van impliciete en expliciete regels dat ervoor zorgt dat mensen op een bepaalde manier met het landschap omgaan. De macht die bepaalt of de houtwallen en elzensingels wel of niet mogen blijven staan of kavels kunnen worden vergroot. Dat kunnen wetten, regels en voorschriften van de overheid zijn maar ook de normen en waarden van dorpsgenoten of andere boeren in de omgeving die daar een mening over hebben. Mindscape is volgens Jacobs het landschap in de innerlijke werkelijkheid. Hij noemt het de werkelijkheid die wordt gevormd door bewustzijn of gemoedstoestanden. Het is het landschap zoals mensen het ervaren en dat kan heel persoonlijk zijn. Deze drie dimensies kunnen worden gekoppeld aan de wijze waarop Hartman de ontwikkeling van het landelijk gebied omschrijft. Samengevat ziet hij hoe een landelijk gebied dat primair werd gebruikt voor de landbouw (productie) een protectielaag (erfgoed) kreeg en uiteindelijk ook een plezierlaag (recreatie). Hij redeneert dat ieder landschap zo een belevingslandschap kan worden. Hartman noemt dit de 'verleisuring' van het landschap.²⁸ De ontwikkelingen in de Noardlike Fryske Wâlden illustreert hoe de functie van het coulisselandschap zich op deze wijze door de tijd heeft ontwikkeld. Het landschap van de Noardlike Fryske Wâlden is ontstaan doordat mensen het land zijn gaan ontginnen voor de productie van voedsel en zijn gaan gebruiken voor het hout (productie). Later kwam het besef dat de houtwallen, elzensingels en pingoruïnes vanwege de historische cultuurwaarde, de natuurwaarde enzovoort moeten worden beschermd (protectie). Met de ontwikkelingen in de maatschappij zie je nog een extra laag in het landschap ontstaan: dat van plezier waarmee het landschap het decor vormt voor recreatie. In onderstaand model is te zien hoe deze dimensies en ontwikkeling zich tot elkaar verhouden. Iedere dimensie is in een afzonderlijk hoofdstuk uitgewerkt (figuur 5).

²⁶ Ministerie van VROM (2004)

²⁷ Jacobs, M. (2006)

²⁸ Hartman, S. (2016)

Figuur 5 De drie dimensies van Jacobs (2006) gekoppeld aan de ontwikkeling van het landschap volgens Hartman (2016)

1.5. Onderzoeksthema's en onderzoeksvragen

Met het toekennen van de status van Nationaal Landschap in 2006 heeft het Rijk verschillende doelstellingen voor ogen.²⁹ Aan de ene kant is het een erkenning voor de bijzondere waarden van het gebied die moeten worden behouden en aan de andere kant worden kansen gezien voor recreatie. Op basis hiervan kan de centrale onderzoeksvraag in twee verschillende thema's, en de daarbij behorende onderzoeksvragen, worden onderverdeeld.

Het fysieke landschap

Als eerste is onderzocht wat het effect is geweest van beleid op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden. Uitgangspunt hierbij zijn de onderzoeksvragen:

- *Welk beleid is op hoofdlijnen vanaf de jaren zestig tot aan de toekenning van de status van Nationaal Landschap van invloed geweest op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden?*
- *Op welke manier heeft de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 effect gehad op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden?*

Beleefbaarheid van het landschap

Bij de toekenning van de titel Nationaal Landschap in 2006 gaat het Rijk ervan uit dat met de titel ook de recreatieve betekenis zal toenemen. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen:

- *Welk beleid is op hoofdlijnen vanaf de jaren zestig tot aan de toekenning van de status van Nationaal Landschap van invloed geweest op de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden?*
- *Op welke manier heeft de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 effect gehad op de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden?*

²⁹ Ministerie van VROM (2004) p25

1.6. Bronnen en onderzoeksmethoden

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van literatuur, archiefmateriaal en informatie van personen. In de tekst wordt met voetnoten naar de verschillende bronnen verwezen. Achterin dit document staat een overzicht van alle geraadpleegde literatuur, bronnen, archieven en personen.

Hoofdstuk 1: Inleiding

Voor de reconstructie van een stand van het beleid voor zowel de beleidsontwikkeling van het fysieke landschap als de beleefbaarheid van het landschap zijn vele beleidsstukken van zowel de Rijksoverheid, provincie Fryslân als de gemeenten geraadpleegd. Hierbij zijn stukken waarin Nationale Landschappen in het algemeen worden benoemd, en de Noardlike Fryske Wâlden in het bijzonder, geanalyseerd. Daarnaast is diverse literatuur, zoals artikelen en publicaties, over deze onderwerpen geraadpleegd. Voor het theoretisch kader van dit onderzoek is op basis van een aantal publicaties een model gemaakt waarin twee theorieën aan elkaar zijn gekoppeld. Dit model vertaalt zich naar drie thema's: Matterscape, powerscape en mindscape gekoppeld aan de gelaagdheid van het landschap: productie – protectie – plezier. Op basis van deze thema's is een onderverdeling in de onderzoeksvragen en de uitwerking daarvan in de hoofdstukken gemaakt.

Hoofdstuk 2: Het fysieke landschap

Voor de beschrijving van het fysieke landschap (matterscape) zijn verschillende publicaties en beschrijvingen van het gebied gebruikt zoals die over de natuurwaarde van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, landschapsbiografieën en andere publicaties. Op basis daarvan is de ontstaansgeschiedenis van de Noardlike Fryske Wâlden beschreven net zoals de opbouw van het coulisselandschap en de bijzondere waarden die hieraan worden toegekend. Ook is een GIS-analyse van het Actuele Hooftbestand en de Geomorfologische kaart voor het gebied uitgevoerd. Daarnaast is het krantenarchief Delpher en het (foto)archief van het Fries archief Tresoar geraadpleegd.

Hoofdstuk 3: Van ruilverkaveling tot Nationaal Landschap

Voor de analyse van de ruimtelijke ontwikkelingen in de Noardlike Fryske Wâlden die direct van invloed zijn geweest op het landschap, zijn verschillende beleidsstukken en evaluaties geraadpleegd (powerscape). Hieruit is op te maken op welke wijze het ruimtelijk beleid in Nederland in het algemeen en die in de Noardlike Fryske Wâlden in het bijzonder is uitgevoerd. Het gaat zowel om beleid vanuit Europa, het Rijk, provincie en gemeenten. Daarnaast is gekeken op welke wijze het beleid zich heeft vertaald in uitvoeringsplannen en budgetten en is een analyse van een aantal ruilverkavelingsplannen, een gezamenlijke gebiedsvisie voor de Noardlike Fryske Wâlden en bestemmingsplannen uitgevoerd. Ook zijn brieven en overeenkomsten bekeken net zoals de kaarten behorende bij de ruilverkavelings- en bestemmingsplannen. Voor het krijgen van specifieke gebiedsinformatie en meer achtergrondinformatie bij deze ontwikkelingen zijn meerdere experts en direct betrokkenen geïnterviewd (oral history). Dit heeft veel extra informatie en een heldere reconstructie van de ontwikkeling van het gebied met een aantal aansprekende voorbeelden opgeleverd. Ook beschikten de vereniging Noardlike Fryske Wâlden, Landschapsbeheer Friesland en een aantal particulieren over oude documenten en kaarten die voor de analyse en de beschrijving van de ruimtelijke ontwikkelingen in het gebied zijn gebruikt. Om na te gaan wat de impact van het voorgenomen of gevoerde beleid is geweest, zijn onder andere krantenarchieven bekeken en informatie uit reactienota's uit het provinciaal archief gebruikt. Voor een analyse van het beleid rondom de toewijzing van de status van Nationaal Landschap zijn ook diverse beleidsstukken, uitvoeringsplannen, monitoringsrapporten en evaluaties geanalyseerd.

Om na te gaan welke budgetten er beschikbaar waren voor Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden zijn op basis van uitvoeringsplannen verschillende budgetten achterhaald en via evaluatie- en onderzoeksrapporten geprobeerd de realisatie van het voorgenomen beleid te achterhalen.

Ook zijn verschillende digitale kaarten bekeken om het effect van het beleid op het fysieke landschap, zoals de aanleg van de dubbelbaansweg De Centrale As, te analyseren. Hiervoor zijn in GIS de bronbestanden van de inventarisatie van de lijnelementen van Landschapsbeheer Friesland uit 2012 en de huidige kaart (GIS: Topo) over elkaar heen gelegd.

Hoofdstuk 4: Beleefbaarheid van het landschap (mindscape)

Voor het thema beleefbaarheid van het landschap is allereerst een literatuurstudie uitgevoerd voor de theorie over belevingswaarde en waardering van het landschap en de ontwikkeling van de vrijetijd in Nederland in het algemeen. Voor het in kaart brengen van het beleid op de (open)luchtrecreatie vanaf de jaren zestig zijn verschillende (beleids)stukken, rapporten, documenten en literatuur bestudeerd. Ter illustratie van het recreatiebeleid is de plaats van recreatie in een aantal ruilverkavelingen beschreven. Daarnaast is een analyse van het (recreatie)beleid specifiek gericht op Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden uitgevoerd. De beschrijving van het recreatiebeleid in Friesland is grotendeels gebaseerd op de gegevens uit het meerjarig onderzoek dat de Fryske Akademy in de periode van 2016 tot en met 2019 in opdracht van de gemeenten Noardeast-Fryslân, Dantumadiel, Achtkarspelen en Tytsjerksteradiel en de provincie Fryslân heeft uitgevoerd. Ook is in het gebiedsplan voor de aanleg van de tweebaansweg N356 specifiek gekeken naar de ontwikkeling van recreatievoorzieningen. Voor de inventarisatie van de activiteiten van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden voor het vergroten van het draagvlak voor het Nationaal Landschap is gebruik gemaakt van informatie uit het archief van de vereniging, gesprekken met medewerkers en kennis uit de praktijk van de auteur die ook parttime bij de vereniging werkzaam is.

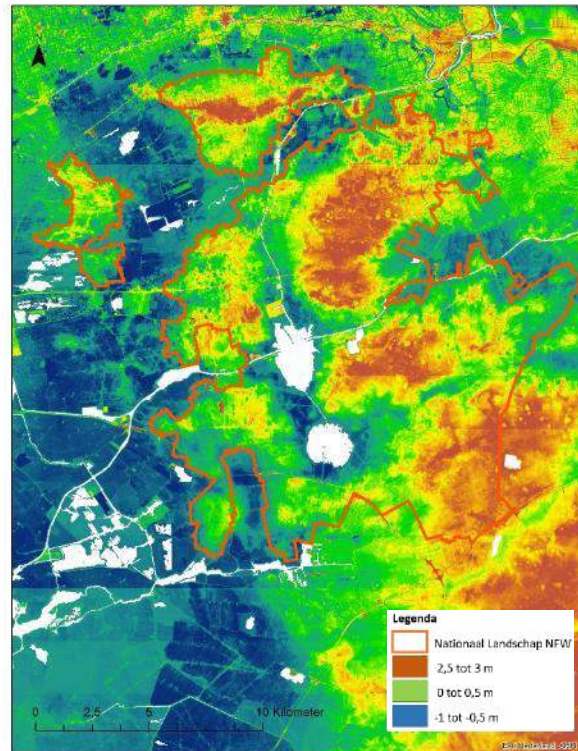
A detailed historical map of the Noardlike Fryske Wâlden region in the Netherlands. The map is divided into several sections, each labeled with a name in Dutch, such as 'DE HONGERMEER', 'DE LEIJEN', 'DE COMPAGNIE', and 'DE LEEUW'. The map shows a complex network of roads, rivers, and land parcels. A large, irregular black outline is drawn across the map, defining the boundaries of the 'Noardlike Fryske Wâlden' region. The map is oriented with North at the top. A title overlay is present in the upper left quadrant, consisting of a dark green rectangle with the text 'HOOFDSTUK 2' in white, and a light green rectangle below it with the text 'Het landschap van de Noardlike Fryske Wâlden' in dark green.

HOOFDSTUK 2

Het landschap van de Noardlike Fryske Wâlden

Figuur 7 Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden op Geomorfologische kaart (GIS/auteur)

Figuur 8 Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden op het Actuele Hoogtebestand AHN3 (GIS/auteur)

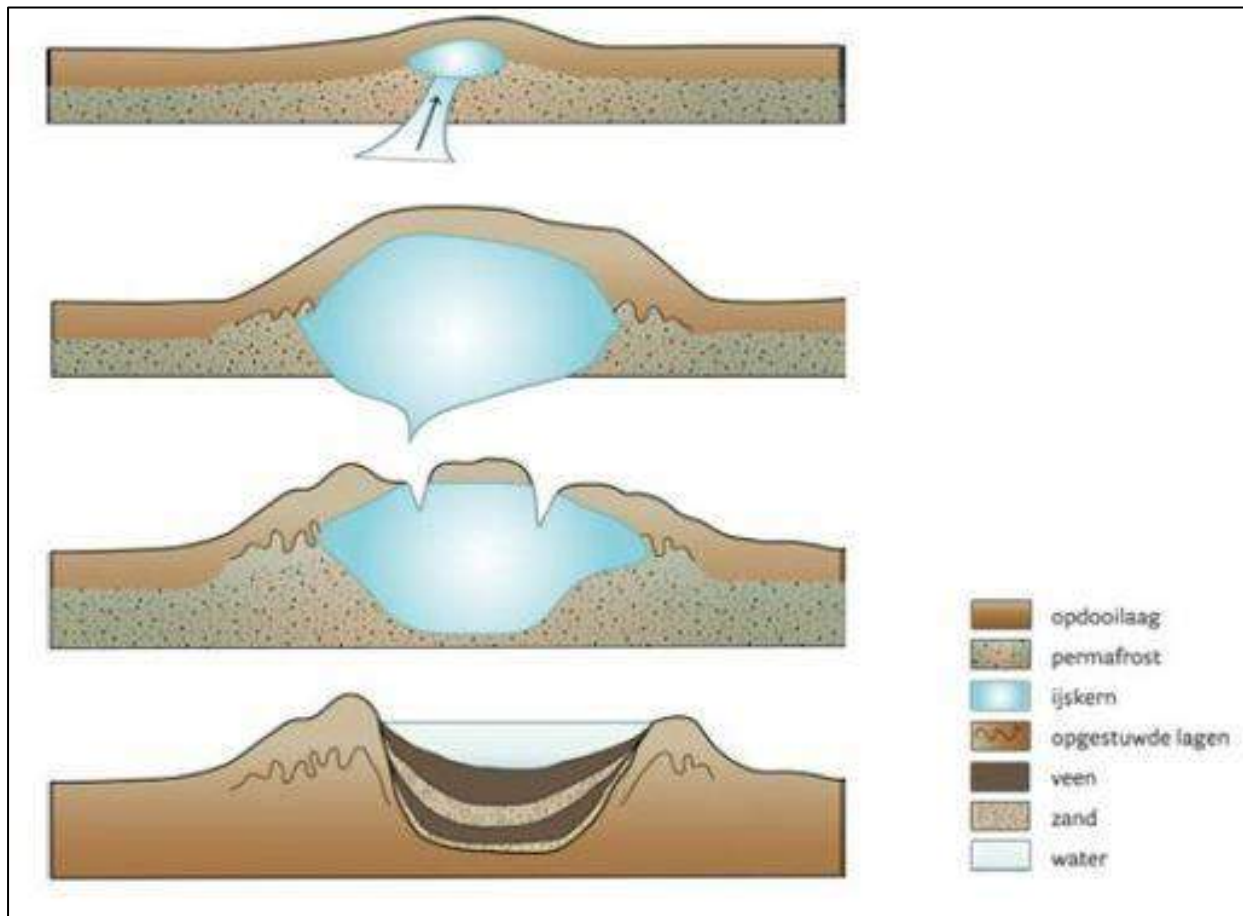
Kenmerkend voor de Noardlike Fryske Wâlden is het kleinschalige coulisselandschap met hoge dichtheid aan opstreckende percelen, grensbeplanting van dykswâlden, de lokale term voor hoge houtwallen, en elzensingels en een dicht netwerk van kleinschalige infrastructuur zoals zandpaden en sloten.³⁰ De Noardlike Fryske Wâlden zijn gelegen op uitlopers van de zandgronden van het Drents Plateau.³¹ Aan de oostzijde loopt het coulisselandschap door in het Westerkwartier van Groningen, aan de noordzijde gaat het over in het zeekeleigebied van Noord-Friesland en aan de westzijde in het laagveengebied van Midden-Friesland. Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden is gelegen op zandgrond dat in de laatste ijstijd, het Weichselien, over het gebied is gewaaid. Doordat het dekzand plaatselijk opnieuw opwaaiden ontstonden dekzandruggen en zandkopjes. Op de geomorfologische kaart (figuur 7) is te zien dat de contouren van het Nationaal Landschap de lijn volgt van de grondmorene. Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (figuur 8) is duidelijk te zien dat de contouren van het Nationaal Landschap gebieden met een hoogte van 0 tot 3 meter omsluiten. In de lager gelegen gebieden komen vooral elzensingels voor en in de hoger gelegen gebieden zoals ten oosten van de beide meren voornamelijk houtwallen. Andere bijzondere waarden in het gebied zijn de verschillende poelen en dobben.³² Poelen en dobben deden vroeger dienst als watervoorziening voor het vee en zijn nu vooral ecologisch en landschappelijk zeer waardevol. Ze zijn de leefomgeving van amfibieën en kennen een specifieke water- en verlandingsvegetatie. Van sommige poelen en dobben is vastgesteld dat het om een echte pingoruïne gaat, een zeldzame en geologisch waardevolle poel uit de ijstijd. Deze pingoruïnes zijn ontstaan op de keileemondergrond die slecht waterdoorlatend is, waardoor in de ijstijd een waterlens ontstond en bevroor. Zo ontstond als het ware een ijsberg in het landschap die de grond omhoog duwde (figuur 9). Na de ijstijd, toen het ijs weer ging smelten, bleef een met water gevulde poel over omgeven door een ringvormige wal in het landschap achter.

³⁰ Boer, J. de (2014)

³¹ Tuinstra, G., Hanenburg, J. en Meer, F. van der (2014)

³² Renting, H., Bruin, R. de, en Pohlmann, E. (1994)

Deze poelen werden door veengroei weer deels opgevuld. Dit veen is later door het steken van turf weer verdwenen.

Figuur 9 Het ontstaan van een pingoruïne (bron: Rijksuniversiteit Groningen, Kenniscentrum Landschap, Landschapsbeheer Friesland (2018))

In het gebied is vooral veen ontgonnen voor nieuwe landbouwgronden en in mindere mate voor turfwinning.³³ In de 10^e eeuw kwam de bewoning van het gebied op gang. In de 13^e eeuw begon men het veen te ontginnen. De ontginningsrichting was vaak loodrecht op de geulen of zeeinbraken van de Zwemmer, Oude Ried en de Lauwers. Dit had bodemdaling als gevolg waardoor het water van de geulen naar binnen liep en de dorpen opschoven. Op de ingeklonken en afgegraven veengronden ontstonden de *mieden* die later als hooiland werden gebruikt. In de 13^e, 14^e en 15^e eeuw, was er ook sprake van vervening, het winnen van turf. Deze turfwinning lag vaak in handen van kloosters. Rond 1580 nam de macht van de Friese adel toe en werden deze kloosters afgebroken. Deze adel woonde in stinzen, verdedigbare stenen huizen, die later 18^e en 19^e eeuw uitgroeien tot states, de niet langer verdedigbare landgoederen. Als in de 17^e en 18^e eeuw een tekort aan brandstof ontstaat, wordt de vervening grootschaliger en worden compagnieën opgericht zoals de Drachtstercompagnie. Deze compagnieën kochten het recht tot vervening van een bepaald gebied. Zodoende werden de hoogveengebieden afgegraven.³⁴ Op deze wijze zijn Surhuisterveen en Rottevalle rijk geworden. Begin 19^e eeuw waren de verveningen nagenoeg voltooid. Het hoogveen was veranderd in verwoest land dat veranderde in schrale, ruige heideterreinen. De voormalige veenarbeiders gingen zich eerst op de verveende grond vestigen. De meesten begonnen ontginningsbedrijfjes op de arme heidegronden. Zij woonden in plaggenhutten, de spitketen (figuur 10).

Figuur 10 Spitkeet ergens in Friesland rond 1900 (foto: Ryksargyf)

Zo ontstonden heidedorpen zoals Zwagerbosch, Twijzelerheide, Noardburgum (Burgerheide in de volksmond), Harkema en Houtigehage.³⁵ Opvallend aan deze dorpen is de verspreide bebouwing van wâldhúskes, woninkjes, (figuur 11) en keuterboerderijtjes en de grote wegendichtheid. In tegenstelling tot de langs een wijk geordende bebouwing van een wegdorp of wijkontginning. De

³³ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009) p39

³⁴ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009) p43

³⁵ Interview F. van der Meer

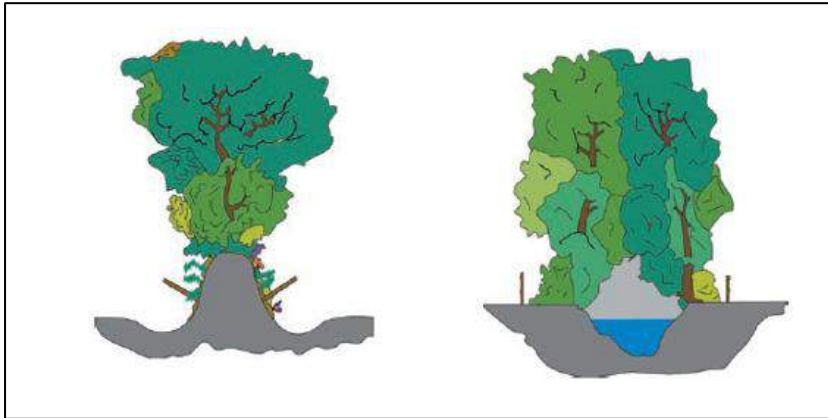
kleinschaligheid van het gebied wordt gekenmerkt door de lijnelementen, de hoge houtwallen en elzensingels, die de kavels omringen. Het gebied kende zijn grootste uitbreiding tussen 1850–1950.³⁶ Toen functioneerden de hoge houtwallen vooral als perceelbegrenzing en veekering en leverden, net zoals de elzen, geriefhout voor het boerenbedrijf. De bomen werden gebruikt als stookhout, gereedschap, voor hekken en paaltjes. Voor de akkers was het van groot belang dat de hoge houtwallen en deels ook de elzensingels bescherming boden tegen de uitdrogende voorjaarswinden. Tegelijkertijd boden de elzensingels en hoge houtwallen schaduw voor het vee. Als aan het begin van de 19^e eeuw het prikkeldraad zijn intrede doet, verliezen de houtwallen en elzensingels hun functie als veekering of erfafscheiding. Ook de houtvoorziening wordt dan geleidelijk minder belangrijk.

Figuur 11 Typerende wâldhúskes anno 2022 in Garyp (foto: auteur)

³⁶ Boer, J.J. de (2014)

Een hoge houtwal, lokaal dykswâl genoemd, bestaat uit een opgeworpen, smal en steil aarden wallichaam, zeer waarschijnlijk opgezet met plaggen, met op de top een begroeiing van bomen, struiken en kruiden die ook op de flanken voorkomen (figuur 12).³⁷ Een elzensingel bestaat meestal uit een tweezijdige begroeiing van bomen, struiken en kruiden langs sloten en wijken (figuur 12). De elzensingel heeft een dichte structuur waardoor de ingesloten waterloop volledig in de schaduw valt.

Figuur 12 Doorsnede van een hoge houtwal (links) en een tweezijdige elzensingel (rechts) (bron: De Boer, J.J. de (2014))

Figuur 13 Hoge houtwal in het voorjaar (foto: auteur)

Figuur 14 Eenzijdige elzensingel (foto: auteur)

³⁷ Interview F. van der Meer

2.1. Meerwaarde van het coulisselandschap

De Noardlike Fryske Wâlden bestaan voor het overgrote deel uit agrarisch gebied. Het zijn dan ook de boeren die het coulissenlandschap altijd optimaal hebben gebruikt én beheerd. Door het behoud van het coulisselandschap en deze wijze van beheer is de natuurwaarde van dit gebied extreem groot.³⁸ De elzensingels vormen met de sloten verbindingen tussen leefgebieden, bieden trekwegen en maken de uitwisseling tussen populaties mogelijk voor dieren zoals amfibieën, insecten, vlinders, vogels, zoogdieren en vleermuizen. Het netwerk aan singels en hoge houtwallen is zowel ruimtelijk als cultuurhistorisch van belang en ook ecologisch van betekenis. Voor de ecologie zijn met name de kruispunten en de dwarsverbindingen van de lijnelementen van belang (figuur 15).³⁹

Figuur 15 De kruispunten en dwarsverbindingen van de lijnelementen zijn voor de ecologie van belang (foto: Google Maps)

In het coulisselandschap komen ook autochtone boom- en struiksoorten voor. Dit zijn soorten die zich sinds de spontane vestiging na de laatste ijstijd ter plekke altijd natuurlijk hebben verjongd. Voorbeelden zijn de eenstijlige meidoorn, zachte berk, wilde lijsterbes, geoorde wilg en enkele

Figuur 16 Bloeiende heggenroos (foto: Ecologisch Adviesbureau Maes)

rozensoorten zoals de bloeiende heggenroos (figuur 16). Deze soorten leveren een grote bijdrage aan de biodiversiteit met name doordat het voedselweb per boom of struik uit andere soorten insecten, schimmels, vogels enzovoort bestaat. In meer dan tienduizend jaar selectie door milieu en klimaat is per autochtone soort een breed genetisch spectrum ontstaan. Deze genetische variatie maakt deze verzameling wilde bomen en struiken sterk en meer resistent tegen klimaatverandering. Hierdoor kunnen deze soorten een belangrijke bijdrage leveren aan het herstel van de diversiteit.⁴⁰

³⁸ Boer, J.J. de (2014)

³⁹ Altenburg en Wymenga ecologisch onderzoek en advies (2020)

⁴⁰ Kemenade, L. van en Maes, B. (2019) p28

HOOFDSTUK 3

Van ruilverkavelingen tot Nationaal Landschap

3.1. Inleiding

De boeren in de Noardlike Fryske Wâlden hebben met het ontginnen van het land en het gebruik van het hout ervoor gezorgd dat de elzensingels en houtwallen zijn ontstaan. Deze landschapselementen kenmerken, samen met de pingoruïnes uit de ijstijd, het fysieke landschap (matterscape). Dat deze elementen tot op de dag van vandaag grotendeels intact zijn gebleven, is niet vanzelfsprekend. Dit hoofdstuk is een analyse van het beleid van het Rijk, de provincie Fryslân en de gemeenten dat vanaf de jaren zestig van invloed is geweest op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden in het algemeen en van de inzet van de lokale boeren in het bijzonder (powerscape). Daarna volgt een analyse van het effect van de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 op het fysieke landschap. Hiermee wordt antwoord gegeven op de volgende onderzoeksvragen:

- *Welke beleidskeuzes op hoofdlijnen zijn vanaf de jaren zestig tot aan de toekenning van de status van Nationaal Landschap van invloed geweest op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden?*
- *Op welke manier heeft de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 effect gehad op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden?*

3.2. Landbouwbeleid: Schaalvergroting en ruilverkavelingen

In de periode na de Tweede Wereldoorlog, worden steden herbouwd, dorpskernen uitgebreid en verandert de mobiliteit van mensen waarvoor er meer infrastructuur wordt ontwikkeld. Het naoorlogse overheidsbeleid is er vooral op gericht om de landbouw zo efficiënt mogelijk in te richten om met intensivering, specialisering en schaalvergroting veel mogelijk voedsel te kunnen produceren. ‘Nooit meer honger’ is het overheidsmotto van het naoorlogs kabinet met Sicco Mansholt als minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening.⁴¹ Het tijdperk van grote ruilverkavelingen breekt aan. Hoewel de meeste ruilverkavelingen in de Noardlike Fryske Wâlden pas in de jaren negentig starten, vindt de ruilverkaveling van Dantumadeel (Dantumadiel) al in de jaren zestig plaats (figuur 20). Hoewel

Figuur 18 Artikel Leeuwarder Courant 9 november 1964 (bron: Streekarchyf)

deze ruilverkaveling de meest ingrijpende ruilverkaveling voor het gebied is geweest, wordt hier al rekening gehouden met het coulisselandschap. In een krantenartikel wordt de ruilverkaveling van 8.000 hectare aangekondigd.⁴² Op dat moment is de Ruilverkavelingswet van 1954 van kracht waarmee landschapsplannen onderdeel van de ruilverkavelingen zijn geworden.⁴³ Deze wet wordt ook in het artikel genoemd samen met de traditionele onderdelen van een ruilverkaveling zoals de verbetering van de verkaveling, de ontsluiting van grote gebieden en de bereikbaarheid van de kavels en de waterbeheersing. Ook de sanering van kleine bedrijven wordt genoemd. Volgens dit krantenbericht krijgen boeren de

⁴¹ www.wikipedia.nl

⁴² Kollumer Courant, 1 februari 1956

⁴³ Bergh, S. van de (2004) p190

mogelijkheid geboden zich op een andere plek te vestigen zoals in de nieuwe Lauwerszeepolder. Voor vele kleine bedrijfjes (1,5 ha) is er geen toekomst. De meer jeugdigen zullen een beroep moeten kiezen binnen of buiten de landbouw na daarvoor grondig te zijn opgeleid. Hoewel er veel weerstand tegen de ruilverkaveling lijkt te zijn, wordt er op 12 november 1964 vóór de ruilverkaveling gestemd (figuur 18).

Figuur 19 Boeren in de rij voor de stemming ruilverkaveling Dantumadeel 1964 (bron: Streekarchyf Noardeast-Fryslân)

In een krantenartikel uit 1964 wordt het coulisselandschap van Dantumadiel heel treffend beschreven: *‘Wie bijvoorbeeld van Dokkum naar Mumerwoude gaat, ziet bij wijze van spreken niets van de dorpen der Dokkumer Wouden: één lang en dicht groen scherm sluit de kim af en alleen de torens der dorpen steken boven het geboomte uit’*.⁴⁴ In het artikel wordt het gevaar dat dreigt voor het ongestoord bestaan van de boomwallen beschreven. Iemand zegt *‘as it goed soe, moasten dy beammen eins allegearre om’* (vertaling: als het goed moet, moeten de bomen eigenlijk allemaal om). In het artikel wordt het landschapsplan genoemd.⁴⁵ Opvallend is dat dit plan een experiment wordt genoemd. Het plan voorziet in het aanleggen van tientallen groene stroken, die tussen de percelen komen te liggen, op dezelfde manier als de bestaande wallen. Maar de nieuwe aanleg maakt het mogelijk de percelen groter te maken waarmee aan agrarische wensen tegemoet wordt gekomen. De nieuwe wallen worden zo aangelegd, dat het vee er niet bij kan en ze zullen ook breder en dichter worden dan de bestaande groenschermen, namelijk tot tien meter. Zijn dus niet bruikbaar maar landschappelijk en esthetisch bedoeld. Om die reden worden ze niet aan de boeren maar aan Staatsbosbeheer toegewezen. Voor de nieuwe wallen is 110 tot 120 ha gereserveerd waarbij ook enkele bosjes zijn ontworpen vooral langs de rand van Mumerwoude. Deze beplantingen worden samengesteld uit inlandse eik, es, populier, iep en schietwilg als opgaande boomsoorten en uit een bijpassende gevarieerde ondergroei van struikgewas. Dit voorbeeld illustreert dat in deze regio al vroeg oog was voor het landschap.

⁴⁴ Leeuwarder Courant, 1 augustus 1964

⁴⁵ Ministerie van LNV, Cultuurtechnische dienst (1964)

In de jaren zeventig ontstaat een kentering in de economische groei van de agrarische sector. Het streven naar efficiëntie en productie heeft dalende grondprijzen en stijgende overschotten als gevolg. Ook worden de negatieve effecten van het beleid zichtbaar en de landbouw wordt steeds vaker met milieuproblemen geassocieerd.⁴⁶ De bescherming van natuur en landschap komt steeds hoger op de politieke agenda te staan en overheden leggen steeds meer de relatie tussen landbouw en natuur- en landschapsbehoud. Met de Nota betreffende de relatie landbouw en natuur- en landschapsbehoud 1974-1975, kortweg de relatienota genoemd, probeerde de verschillende overheden de situatie te verbeteren.⁴⁷ In 1985 maakt de invoering van de Landinrichtingswet een einde aan het tijdperk waarin de ruilverkaveling vooral een planningsinstrument voor de agrarische sector is.⁴⁸ Vanaf dat moment dienen de ruilverkavelingen ook als versterking van natuurlijke en landschappelijke waarden van zowel infrastructuur, de openluchtrecreatie als de cultuurhistorie. In de Noardlike Fryske Wâlden vinden de meeste ruilverkavelingen pas na de invoering van deze wet plaats (figuur 20). Hierdoor is er tijdens de herinrichting in de Noardlike Fryske Wâlden al veel rekening gehouden met de karakteristieke eigenschappen van het coulisselandschap. Een voorbeeld hiervan is het ontwerpplan van de ruilverkaveling Twijzel – Buitenpost uit 1993.⁴⁹ Hierin staan letterlijk voorwaarden voor het herstel en onderhoud van beplanting en pingo's. Volgens dit plan dient er in de houtwallen de aanwezige beplanting te worden afgezet, herstel van het wallichaam te worden uitgevoerd, beplanting te worden aangevuld en afrastering te worden aangebracht. Voor de elzensingels geldt hetzelfde maar dan zonder het herstel van het wallichaam omdat dat simpelweg ontbreekt. In totaal moet drie kilometer houtwal en twee kilometer elzensingel worden hersteld. In het plan is ook het herstel van tien pingoruïnes of dobben opgenomen waarbij ook een provinciaal archeoloog moet worden ingeschakeld. Vervolgens dient de eigenaar een zogenoemde ROL-overeenkomst af te sluiten. Deze afkorting staat voor Regeling Onderhouds-overeenkomsten Landschapselementen die vanaf 1977 verplicht zijn.⁵⁰ In 1986 wordt ook de Regeling Aanwijzing Landschapselementen (RAL) ingevoerd waarmee landschapselementen hersteld en onderhouden kunnen worden via een beheercontract. Deze overeenkomsten hebben een duur van tien jaar. Uiteindelijk is dit plan gewijzigd en heeft er herstel van tientallen kilometers dykswâlen en singels en heeft de Dienst Landinrichting honderdduizenden guldens gestoken in het landschapsherstel.⁵¹ In een artikel uit het Fries Landbouwblad staat dat de uitvoering van de Regeling Onderhoudsovereenkomst Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen (ROL/RAL) per 1 januari 1992 overgaat van het Rijk naar de provincie.⁵² In het ruilverkavelingsblok van Oostermeer (Eastermar) heeft zeventig procent van de boeren op dat moment al een ROL-overeenkomst. In het krantenartikel wordt nadrukkelijk gesproken over het uitvoeren van beheer waaraan de overheid en de natuurbeschermingsorganisaties voorwaarden kunnen stellen. Zoals Pieter de Jong het in het artikel zegt: *“Troch de natuer te ûnderhâlden hawwe de boeren langer bestearsrjocht”* en *“der komt een kapitaalstream yn de rjochting fan de boeren op gong”*. Vertaling: *door de natuur te onderhouden hebben de boeren een langer bestaansrecht, er komt een kapitaalstroom in de richting van de boeren op gang*.

⁴⁶ Bergh, S. van den (2004) p30

⁴⁷ Bergh, S. van den (2004) p32

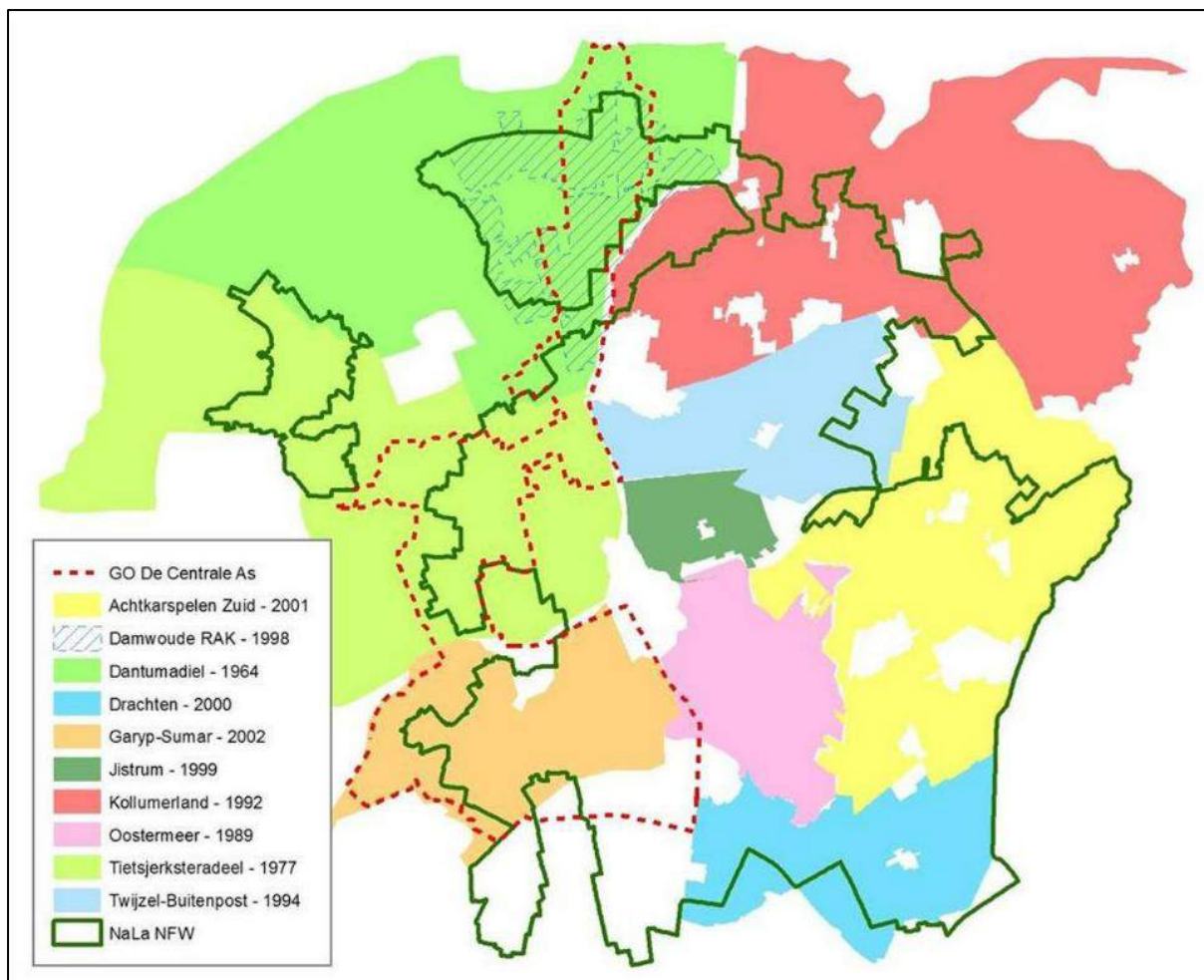
⁴⁸ Bergh, S. van den (2004) p58

⁴⁹ Ministerie van LNV (1993)

⁵⁰ wetten.overheid.nl

⁵¹ Interview F. van der Meer

⁵² Fries Landbouwblad, 10 december 1991

Figuur 20 Overzichtsk kaart van de ruilverkavelingen in Nationaal Landschap Noordlike Fryske Wâlden (afbeelding: Landschapsbeheer Friesland)

3.3. Botsing milieu en landbouw in de Noardlike Fryske Wâlden

Als er begin jaren negentig nieuwe Europese regelgeving wordt ingevoerd en de Ecologische Richtlijn van kracht wordt, zijn gemeenten verplicht nieuwe regels op het gebied van milieu, landbouw en landschap op te gaan stellen.⁵³ Het coulisselandschap dreigt als verzuringsgevoelig ('zure regen') te worden aangemerkt. De invoering van deze regels zouden grote gevolgen hebben voor de boeren in de Noardlike Fryske Wâlden die hun kleine percelen tussen de houtwallen en elzensingels hebben liggen. Het lijkt erop dat het jarenlang onderhouden van de houtwallen en elzensingels tegen hen gaat werken. Onder andere de gemeente Tytsjerksteradiel wil dat de boeren in die gemeente zich gaan houden aan de nieuwe milieuregels. Dit zou betekenen dat er geen agrarische activiteiten meer mogelijk zijn in de buurt van deze bomen. Hierdoor komen de boeren in onder andere het dorpje Eastermar (Oostermeer) in de knel. In het kleinschalige landschap van Eastermar betekent het zelfs dat geen boer er nog zou kunnen blijven boeren. Het mogelijke vertrek van de boeren zou als gevolg hebben dat de leefbaarheid in de streek achteruit zou gaan en ook het onderhoud van natuur en landschap, dat in het algemeen door de boeren wordt verricht, onder druk komt te staan. Een groot dilemma voor de streek.⁵⁴ Ook de boeren van buiten het dorp en vanuit verschillende landbouworganisaties zetten de boeren uit Eastermar onder druk. Zij dringen aan op schaalvergroting en het verwijderen van de bomen om de agrarische activiteiten voort te kunnen zetten. Eastermar wordt door andere boeren spottend het 'Ot en Siengebied' of 'lucifersdoosjesland' genoemd. Het land waar nooit iets veranderd en waar boeren op heel kleine percelen moeten werken. Het dorp Eastermar, met zijn prachtige houtwallen, wordt door velen niet als een serieus agrarisch gebied gezien. Het zijn Fokke Benedictus, Pieter de Jong, Geale Atsma, Taeke Hoeksma en andere boeren uit de omgeving van Eastermar en Achtkarspelen die aangeven dat boeren in het coulisselandschap ook anders kan. Zij zien kansen in het behoud van de houtwallen en elzensingels én voor hun agrarische bedrijfsvoering. De groep boeren nodigt de betrokken wethouders uit om te laten zien wat het dilemma is. De nieuwe milieuregels maken het houden van melkvee tussen de coulissen onmogelijk want óf de bomen moeten weg óf de nieuwe milieuregels moeten voor de boeren in dit kleinschalige landschap worden aangepast. Het laatste gebeurde. Daar was wel heel wat overtuigingskracht voor nodig. De groep betrokken boeren laten aan ambtenaren en bestuurders zien wat de regels in de praktijk betekenen. Iemand die een vergunning voor het plaatsen van een mestsilos wilde aanvragen, kreeg te horen dat die niet vlakbij een rij bomen kon worden geplaatst. Toen deze boer aangaf dat ze dan maar een week later moeten terugkomen zodat hij de bomen weg kon halen, zagen ook de lokale bestuurders in dat deze regelgeving een bedreiging voor het landschap is. Het is op dat moment duidelijk dat er een keuze voor het gebied moet worden gemaakt. Dat het óf natuurland wordt dat bij Staatsbosbeheer in beheer komt en waaruit de boeren moeten verdwijnen óf dat er andere regelgeving moet komen zodat de boeren kunnen blijven én het coulisselandschap blijft bestaan. De boeren geven aan dat zij best voor het landschap willen zorgen, iets dat zij op dat moment al generaties lang doen. Hiervoor eisen ze wel dat er geen planologische beperkingen op het gebied worden gelegd zoals in een natuurgebied het geval is. Daarnaast willen ze graag een vergoeding voor het onderhoud van de houtwallen en elzensingels en de beperking die deze aan hun agrarische bedrijfsvoering veroorzaakt. Hun verhaal komt rechtstreeks terecht bij de toenmalige minister van landbouw, Jozias van Aartsen. Er wordt heel wat met Den Haag heen en weer gefaxt, gebeld en koffie gedronken. Om hun krachten te bundelen, richtten de boeren op 27 maart 1992 Vereniging Eastermar's Lânsdouwe op en vormen zij het eerste bestuur (figuur 21). Lânsdouwe is Fries voor landschap of leefomgeving.

Meteen worden vrijwel alle boeren en grondgebruikers uit het gebied lid van deze vereniging. Ook bij de overheden wordt enthousiast op de plannen gereageerd. De minister komt zelfs samen met

⁵³ www.eumonitor.nl

⁵⁴ Interview F. Benedictus

Figuur 21 Eerste bestuur van Vereniging Eastermar's Lânsdouwe (foto: privéarchief F. Benedictus, tweede van rechts gehurkt)

Kroonprins Willem-Alexander, die op dat moment stage loopt bij het ministerie, op de koffie bij de voorzitters van de Vereniging Eastermar's Lânsdouwe en de later in 1992 opgerichte Vereniging Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Achtkarspelen (VANLA) (figuur 22). Het ministerie van VROM keert een subsidie uit zodat de groep boeren samen met professor Jan Douwe van der Ploeg van de Wageningen Universiteit hun visie kunnen uitwerken. Dit wordt een Voorbeeldplan bij de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening.⁵⁵ Hiermee wordt het verhaal van de boeren dat agrarische activiteiten in de buurt van bomen mogelijk is ook wetenschappelijk onderbouwd. Er volgt een toezegging van de gemeente Tytsjerksteradiel dat ze de Ecologische Richtlijn niet gaan toepassen als het landschapsbeheer goed van de grond komt.⁵⁶ Hoewel de discussies in het gebied vooral gaan over het wel of niet intensiveren van de landbouw en de inrichting van natuurgebieden, zien de betrokken boeren ook een rol voor zichzelf in het onderhoud van de oude zandwegen, fiets-, wandel- en ruiterspaden. Na het Voorbeeldplan volgt in 1994 de publicatie *Bruggen Bouwen*.⁵⁷ In deze publicatie laat de vereniging hun visie op de integrale aanpak van landbouw, milieu, natuur en landschap zien. Voor de boeren staat de eis voorop dat zij een volwaardige beloning krijgen voor de extra inspanningen die zij verrichten voor de instandhouding van natuur en landschap om zo de economische basis van agrarische bedrijven te versterken. Het is echter niet alleen de zakelijkheid die meespeelt. Zoals Fokke Benedictus zegt: *'Als je in dit gebied geboren bent dan horen de houtwallen erbij'*. Tegelijk zien de boeren natuur en landschap als basis voor de ontwikkeling van andere functies zoals kleinschalige recreatie en toerisme. Hierbij is de verwachting dat de opbrengsten weer naar de streek terugvloeien via agrarische ondernemers die met recreatie bij de boer beginnen. De boeren zien het vergroten van recreatie en toerisme ook als kans voor de afzet van streekproducten.⁵⁸ De

⁵⁵ Ministerie van VROM (1994)

⁵⁶ Interview F. Benedictus

⁵⁷ Pohlmann, E., Renting, H., Bruin, R. de (1994)

⁵⁸ Pohlmann, E., Renting, H., Bruin, R. de (1994) p17

kern van hun visie is dat op basis van de duurzame agrarische bedrijfsvoering ook gewerkt kan worden aan behoud en versterking van het karakteristieke landschap en de aan landbouw gebonden natuur in de streek. De landbouw wordt zo weer de belangrijkste drager van natuur en landschap. De vereniging krijgt uiteindelijk voor elkaar dat ze een vergoeding krijgen voor het landschapsonderhoud. Hierdoor wordt ook de interesse van boeren in andere gebieden gewekt. In hetzelfde jaar wordt in Achtkarspelen de VANLA opgericht. De namen van deze verenigingen worden vaak in één adem genoemd. Daarna ontstaan er meer agrarische natuurverenigingen in de Noardlike Fryske Wâlden en ook in de rest van Friesland en Nederland.

Deze groep pioniers wordt overal in Nederland uitgenodigd om hun verhaal te vertellen. 'Samenspel natuur en landbouw bij 38 Friese boeren' kopt de NRC in 1994.⁵⁹ In dit artikel staat dat de boeren een provinciale vergoeding krijgen voor het behoud van natuur en landschap. De streek valt sinds eind

Figuur 22 Kroonprins Willem Alexander op werkbezoek in de Noardlike Fryske Wâlden (Het Landbouwblad)

1993 ook onder de Bergboerenregeling van de Europese Unie. Dit betekent dat boeren die de houtwallen intact laten jaarlijks 180 gulden per hectare uit Brussel ontvangen.⁶⁰ Op 27 september 2002 brengt minister Cees Veerman van Landbouw, Natuur en Visserij (LNV) een bezoek aan de jubilerende agrarische natuurverenigingen VEL en VANLA. In een krantenartikel is te lezen dat de minister beide verenigingen prijst voor de voorlopersrol die zij al tien jaar vervullen.⁶¹ De minister sluit dan het eerste contract met het gebied af. Hiervoor moeten de afzonderlijke agrarische natuurverenigingen zich aansluiten bij een overkoepelende vereniging. In 2002 verzamelen zes milieucoöperaties uit de Noardlike Fryske Wâlden zich in de vereniging met dezelfde naam: vereniging Noardlike Fryske Wâlden. Opvallend is dat er vanaf dat moment vaker wordt gesproken van agrarische

⁵⁹ NRC, 25 februari 1994

⁶⁰ EG-richtlijn (PbEGL128/1)

⁶¹ NLTO blad, 5 oktober 2002

natuurverenigingen dan van milieucoöperaties. De basis voor het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer is hiermee gelegd.

3.4. Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Mede dankzij de inzet van deze pioniers uit Eastermar en Achtkarspelen is op deze wijze het systeem van het latere Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) ontwikkeld. Op 1 januari 2016 wordt het ANLb als onderdeel van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van Europa ingevoerd. Hiermee ontvangen boeren en particulieren een vergoeding voor de uitvoering van het beheer van de elzensingels, houtwallen en pingoruïnes. Dit gebeurt via de provinciale Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) dat via de agrarische collectieven aan beheerders wordt toegekend. In de Noardlike Fryske Wâlden organiseert de gelijknamige vereniging dit voor haar bijna 800 leden. Het ANLb kent een leefgebiedenbenadering voor (dier)soorten van internationaal belang en is daarmee een belangrijk instrument voor het realiseren van de (internationale) natuurdoelen.⁶² De agrarische gebieden krijgen hiermee een bufferfunctie rondom natuurgebieden. Het ANLb ondersteunt het beheer van natuurgebieden en verbindt de natuurgebieden met elkaar. Uitgangspunt van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer is een leefgebiedenbenadering: het creëren en in stand houden van een leefgebied voor een soort of groep van soorten die vergelijkbaar beheer vraagt zoals bepaalde vogelsoorten en vleermuizen. In het werkgebied van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden wordt via dit systeem het beheer van 40% van de in het gebied aanwezige landschapselementen zoals elzensingels en dykswâlden vergoed. Voor de uitvoering van het beheer hebben landschapsexperts een veldgids opgesteld dat als standaard voor het beheer in de Noardlike Fryske Wâlden wordt gehanteerd.⁶³

3.5. Nationale Parken en Nationale Landschappen

De ontwikkelingen in de landbouw en het ontstaan van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer raken steeds meer verweven met het beleid voor de inrichting van gebieden waarin de natuurwaarde of de cultuurhistorie centraal staan. In dezelfde periode onderzoekt het Rijk de mogelijkheden voor de toekenning van de titel Nationaal Park. Hoewel het eerste Nationaal Park, het Yellowstone National Park in de Verenigde Staten, al in 1870 wordt gesticht en in Nederland op particulier initiatief het eerste Nationaal Park, Veluwe Zoom, in 1930 een feit is, sluit Nederland zich pas in 1969 officieel aan bij de International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN).⁶⁴ Een initiatief om natuurgebieden te beschermen. In vergelijking met andere landen is Nederland laat met beleid voor Nationale Parken. Dit heeft te maken met de sterke inrichtingstraditie.⁶⁵ Nederland heeft een iconische status als het gaat om dijkbouw, het aanleggen van polders, de agrarische ruilverkavelingen en stedenbouw. In plaats van het beheren van wat organisch ontstaan is, ligt in ons land de nadruk op het scheppen van landschappen waarin gewoond en gewerkt kan worden. Het Rijk stelt de Interdepartementale Commissie Nationale Parken en Nationale Landschapsparken in. In 1975 publiceert deze commissie de drie zogenoemde Groene Nota's: de nota Nationale parken, de nota Nationale landschapsparken en de nota Relatie tussen landbouw en natuur- en landschapsbehoud. Via de Nota Nationale Parken adviseert de Commissie om een systeem in te stellen, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen twee typen parken: Nationale Parken en Nationale Landschapsparken.⁶⁶

⁶² www.BIJ12.nl

⁶³ Boer, J.J. de (2014)

⁶⁴ Commissie Verkenning Nationale Parken (2020) pp 8-11

⁶⁵ Fryske Akademy (2018)

⁶⁶ Commissie Verkenning Nationale Parken (2020) p9

De typen worden als volgt gedefinieerd:

Nationale Parken zijn gebieden die primair in verband met hun natuurwaarde dienen te worden veiliggesteld en die geen (o.m. landbouwkundige) in cultuur en in exploitatie zijnde gebieden omvatten. Nationale parken moeten ten minste 1.000 hectare groot zijn.

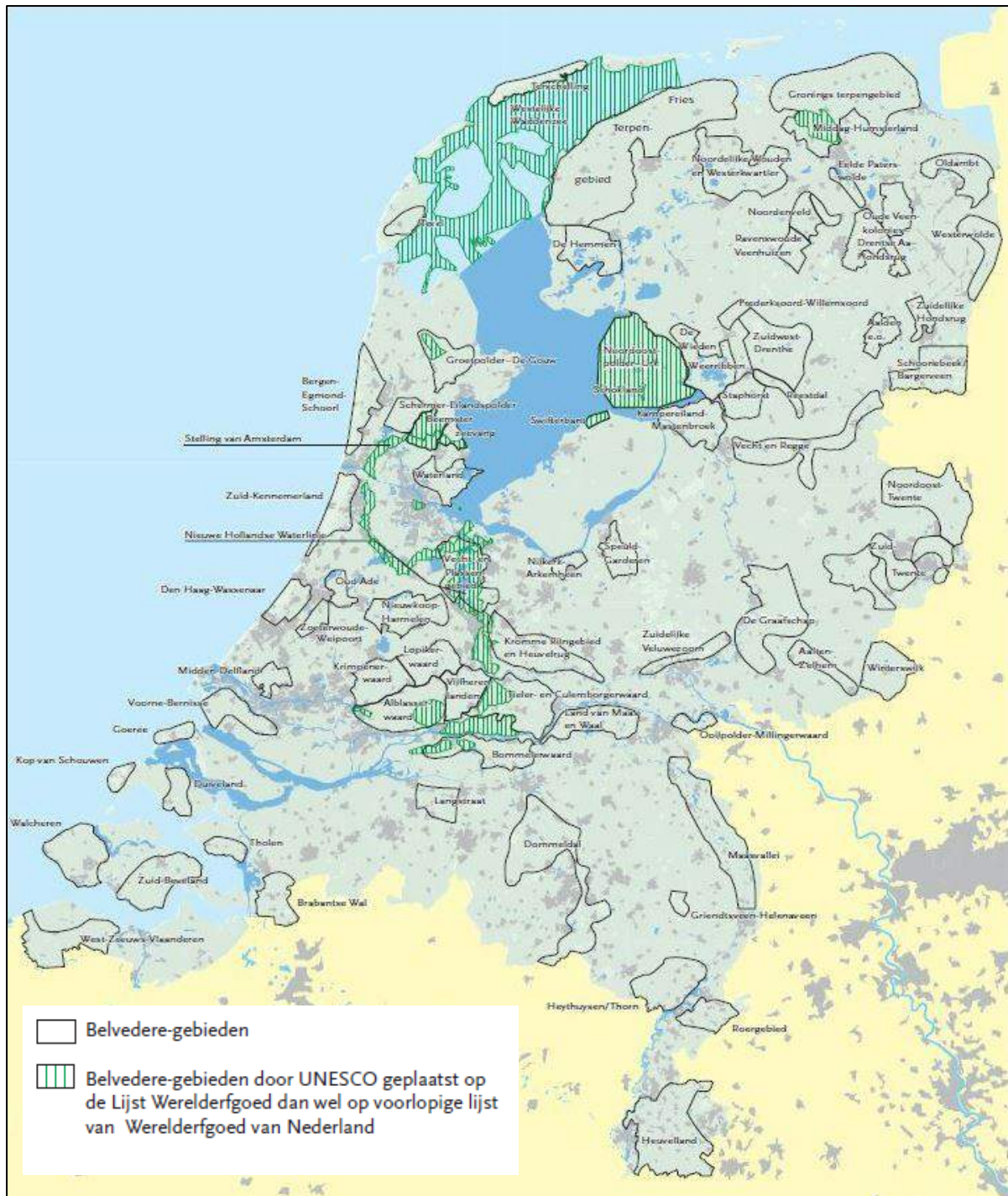
Nationale Landschapsparken zijn gebieden die in ecologisch, landschappelijk of cultuurhistorisch opzicht belangrijk zijn en waarin ook landbouwgronden en woonkernen kunnen voorkomen. De Nationale Landschapsparken moeten ten minste 10.000 hectare groot zijn.

In deze nota adviseert de Commissie om zeventien gebieden als Nationale Landschapsparken aan te wijzen. Vooral in Winterswijk komen de boeren fel in opstand tegen deze aanwijzing die dan nog slechts als proef geldt (figuur 23). In 1980 komt de Commissie in haar eindadvies tot een afwijkende selectie van twintig gebieden, die vanaf dan Nationale Landschappen worden genoemd (figuur 25). In deze Nationale Landschappen worden de beperkingen voor de landbouw zoveel mogelijk opgeheven en is er veel meer sprake van een vrijwillig karakter bij de totstandkoming van de gebieden. De Noardlike Fryske Wâlden zitten hier niet bij. Hoewel staatssecretaris Meijer van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk na het uitbrengen van de Groene nota's een veelbelovend begin maakt met het Nationaal-landschappenbeleid stopt tien jaar later, in 1983 het Rijk met de financiering van de Nationale Landschappen. Het dossier is dan inmiddels overgeheveld naar het ministerie van Landbouw. In een artikel geeft minister Braks aan dat het een illusie is dat het Rijk nog bij machte is om twintig Nationale Landschappen in stand te houden.⁶⁷ Volgens het krantenartikel was er ieder jaar viereneenhalf miljoen gulden beschikbaar. In 1985 zou dat nog maar één miljoen gulden zijn en daarna niks meer.

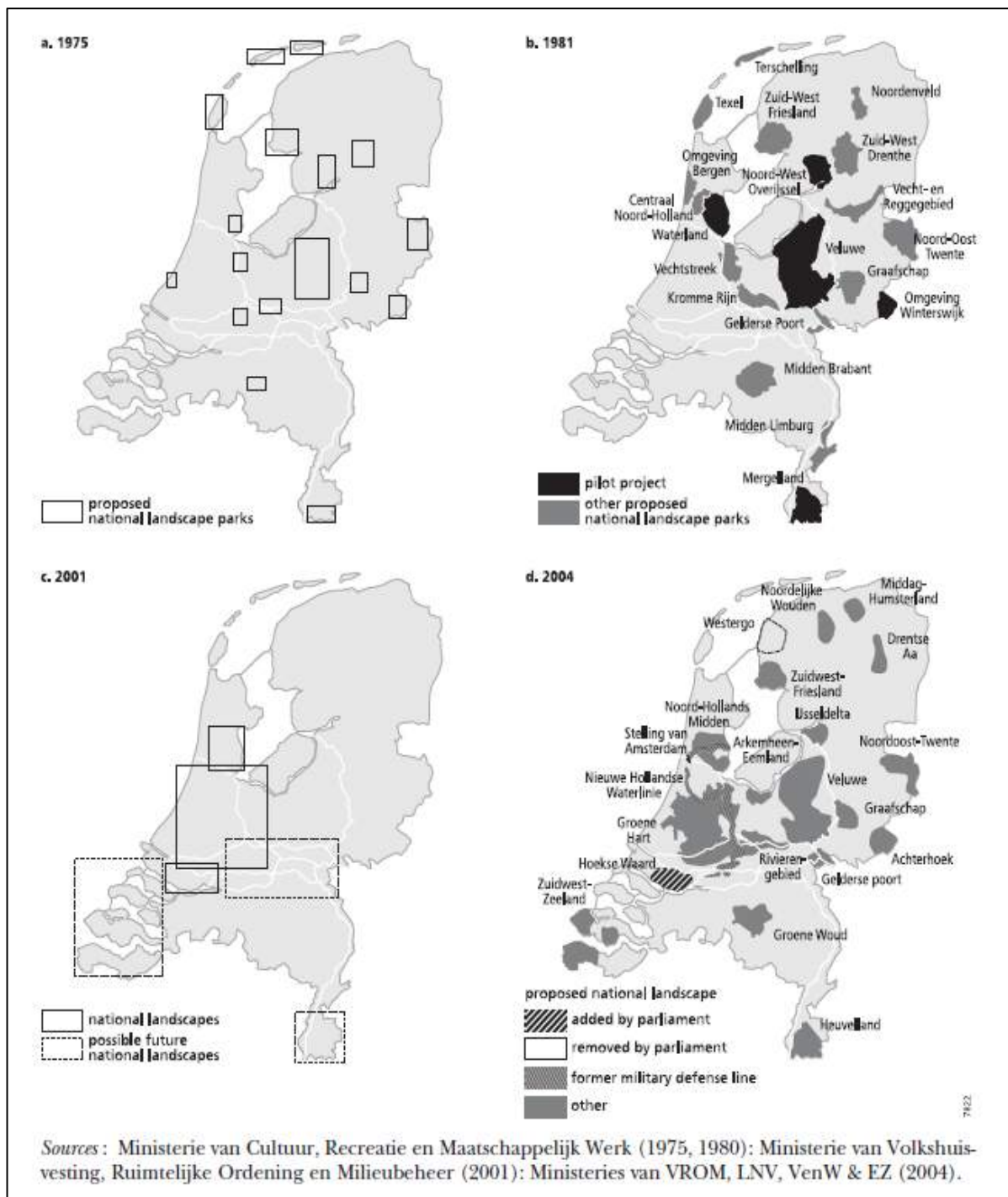

Figuur 23 Artikel NRC 22 april 1975

⁶⁷ Artikel AD, 6 oktober 1984

Figuur 24 De Belvedere-gebieden (Bron: Nota Belvedere, 1999)

Figuur 25 De Nederlandse Nationale Landschappen 1975 - 2010: politiek, doelen en resultaten (bron: Renes, 2011)

3.6. Rijksbeleid: Toekenning titel Nationaal Landschap

In 2001 komen de Nationale Landschappen opnieuw op de politieke agenda.⁶⁸ In de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, die nooit is vastgesteld, worden zeven gebieden voorgesteld. Deze zeven Nationale Landschappen zijn naast de bescherming van natuur en landschap ook voor de sturing van de verstedelijking bedoeld. Dit geldt met name in de Randstad. De status van Nationaal Landschap moet helpen om deze gebieden te beschermen tegen de grote stedelijke druk. Drie jaar later wijst de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) via de Nota Ruimte uiteindelijk twintig Nationale Landschappen aan. Deze gebieden overlappen gedeeltelijk met de in 1975 en 1982 voorgestelde gebieden (figuur 25). Hierin worden de Noardlike Fryske Wâlden samen met het Groningse Westerkwartier voor het eerst genoemd. De Noardlike Fryske Wâlden zijn via een andere route op deze lijst terecht namelijk via de Nota Belvedere.⁶⁹ Deze nota geeft een visie op de wijze waarop bij de ruimtelijke inrichting van Nederland met de cultuurhistorische kwaliteiten van de leefomgeving moet worden omgegaan. Het uitgangspunt is dat er een samenhangend rijksbeleid tot stand wordt gebracht, dat voldoende ruimte biedt om cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend te laten zijn voor de inrichting van Nederland. In eerste instantie wordt ervoor gekozen dit beleid in zeventig gebieden, de Belvedere-gebieden, toe te passen (figuur 24). Deze gebieden zijn geselecteerd op basis van de cultuurhistorische kwaliteiten. In de Noardlike Fryske Wâlden gaat het daarbij om de waardevolle elementen voor natuur en landschap. Van de zeventig Belvedere-gebieden krijgen er uiteindelijk twintig de status Nationaal Landschap. Waar er in andere gebieden in Nederland en Friesland veel weerstand is tegen de titel ziet een aantal boeren in de Noardlike Fryske Wâlden dit juist als kans om meer inkomsten uit het landschap te halen. Zij verwachten een vergoeding voor het instandhouden van het landschap.⁷⁰

Voorafgaand aan de formele toekenning van de status Nationaal Landschap door het Rijk, krijgen de provincies de gelegenheid om op het concept van de Nota Ruimte van het Rijk te reageren. De provincie Fryslân reageert via een brief van Gedeputeerde Staten.⁷¹ Hierin geeft het provinciebestuur aan dat ze voornemens is het beleid op de twee Nationale Landschappen, Noardlike Fryske Wâlden en Súdwest Fryslân, uit te werken in het Streekplan Fryslân. In deze brief geeft zij aan dat zij het concept van Nationaal Landschap, gezien de bijzondere landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten, als extra kans beschouwt om deze twee gebieden een grotere gebiedsbekendheid te geven en er sterke merken van te maken. De provincie wil vooral inzetten op het instandhouden en verder ontwikkelen van de belangrijke landschappelijke kwaliteiten en waarden. Daarbij benadrukt de provincie dat landschap overal in Friesland belangrijk is en dat landschappelijke kernkwaliteiten richtinggevend zijn bij verdere ruimtelijke ontwikkelingen en dus niet alleen in de Nationale Landschappen. Gemeenten en regio's krijgen daarbij de ruimte krijgen om woningen te bouwen. Ook pleit de provincie er in de brief voor dat er een duurzaam ontwikkelingsperspectief moet zijn voor de landbouw inclusief schaalvergroting. Daarnaast vermeldt de provincie expliciet dat er ruimte moet worden geboden aan recreatieve ontwikkelingen en infrastructuur zoals de ontwikkeling van de nieuwe provinciale snelweg De Centrale As die op dat moment al wordt voorzien. Een belangrijke opmerking die de provincie ook maakt is dat eventuele ontwikkelingen op grond van de ligging binnen de begrenzing van het Nationaal Landschap, nu niet en ook niet in de toekomst worden beperkt. Dit geldt ook voor binnen de begrenzing van de Nationale Landschappen gelegen regionale centra, bedrijfsconcentratiekernen en recreatiekernen. Deze reactie illustreert op welke wijze de provincie pleit voor het laten samengaan van de status van Nationaal Landschap met de economische ontwikkelingen in het gebied. Lokale bestuurders zoals de wethouder Ruimtelijke Ordening van de gemeente Dongeradeel, Albert van der Ploeg, en gedeputeerde Anita Andriesen dragen het motto uit de Nota Ruimte uit: Behoud door ontwikkeling. Beide bestuurders zetten samen met anderen zich in

⁶⁸ Commissie Verkenning Nationale Parken (2020)

⁶⁹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1999)

⁷⁰ Interview F. Benedictus

⁷¹ Gedeputeerde Staten provincie Fryslân, 11 november 2005

om de ruimtelijke ontwikkelingen goed in het karakteristieke coulisselandschap te laten passen.⁷² Na deze reactie van de provincie vindt in 2006 met de vaststelling van de Nota Ruimte de definitieve benoeming van de Noardlike Fryske Wâlden tot Nationaal Landschap plaats. De provincie Fryslân neemt de uitwerking van de Nota Ruimte op in het Streekplan Fryslân.⁷³

3.7. Provinciaal beleid: Streekplan Fryslân

De provincie presenteert het Ontwerp Streekplan in 2006. Betrokkenen krijgen de kans om op het plan te reageren.⁷⁴ In diverse reacties op het onderdeel Nationale Landschappen benadrukken met name de Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO) dat de agrariërs binnen het Nationaal Landschap dezelfde kansen en mogelijkheden moeten krijgen als buiten het gebied. Daarnaast vinden zij de kansen voor de toekomst, uitgezonderd recreatie en toerisme, nog te abstract omschreven. Men wil ook weten wat er na de streekplanperiode van tien jaar gaat gebeuren. Ook wordt opgemerkt dat recreatie en toerisme steeds meer (verkeers)overlast voor bewoners en de landbouw oplevert. Gedeputeerde Staten geven in hun reactie hierop aan dat een belangrijk uitgangspunt voor het ruimtelijk beleid in de Nationale Landschappen is dat wordt ingezet op kansen, stimulansen en initiatieven om de grote kwaliteiten van deze landschappen verder te ontwikkelen en verantwoord te benutten, en niet op beperkingen en belemmeringen. Gedeputeerde Staten benadrukken nogmaals dat binnen en buiten de Nationale Landschappen evenveel ontwikkelingsmogelijkheden voor de landbouw zijn en dat voor zowel de rijksoverheid als de provincie een duurzaam ontwikkelingsperspectief voor de landbouwsector een zeer belangrijk uitgangspunt is om gezonde economische bedrijfsvoering mogelijk te maken en daarmee beheer en onderhoud van het landschap te waarborgen. Zij vinden de kansen in Nationale Landschappen juist ruimer omdat er vanuit het Rijk en de provincie budgetten voor allerlei initiatieven beschikbaar zijn die daarbuiten niet gelden. Hierbij noemen ze als voorbeeld de verbreding van landbouwactiviteiten en voor projecten die landschapselementen ten goede komen. Daarnaast geven ze aan dat het predicaat Nationaal Landschap ervoor dat het gebied als geheel op de kaart komt te staan. Onder het kopje Landbouw geven ze aan dat de landbouw als een belangrijke sociaaleconomische drager van het landelijk gebied zien en cruciaal achten voor het beheer van het landschap. Voor de uitvoering van het Streekplan is voor de ontwikkeling van de fysieke ruimtelijke kwaliteit in 2007 € 250.000,- beschikbaar en voor de periode 2008–2010 € 1.000.000,-. Welk deel hiervan specifiek beschikbaar voor de Nationale Landschappen is, wordt niet apart genoemd. Voor de periode 2011–2014 wordt voor gebiedsontwikkelingsprojecten en ander projecten voor 2011 € 100.000,-, voor 2012 € 200.000,- en voor 2013 € 150.000,- gereserveerd (figuur 26). Uiteindelijk wordt het Streekplan in december 2006 vastgesteld.

Periode	Budget	Beleidsonderdeel
2007	250.000,-	Fysieke ruimtelijke kwaliteit
2008 – 2010	1.000.000,-	Fysieke ruimtelijke kwaliteit
2011	100.000,-	Gebiedsontwikkelingsprojecten en andere projecten
2012	200.000,-	Gebiedsontwikkelingsprojecten en andere projecten
2013	150.000,-	Gebiedsontwikkelingsprojecten en andere projecten
TOTAAL	1.700.000,-	

Figuur 26 Financiering onderdeel landschap in Streekplan Fryslân 2007 in euro's

⁷² Interview A. van der Ploeg

⁷³ Provincie Fryslân (2007)

⁷⁴ Provincie Fryslân (2006)

In 2013 vindt een tussentijdse evaluatie van het Streekplan plaats.⁷⁵ Een algemene conclusie is dat een maatlat voor de mate van succes ontbreekt omdat in het Streekplan zelf geen smart-doelen zijn gesteld. Bovendien moet de fysieke uitvoering van projecten, die aan de doelstellingen van het Streekplan bijdragen, op dat moment nog plaatsvinden. Wel wordt aangegeven dat ruimtelijke kwaliteit sinds 2007 sterker onder de aandacht is van gemeenten en marktpartijen en dat het recreatief benutten en beleven van deze kwaliteiten een belangrijke doel is. In deze evaluatie is ook specifiek naar de ontwikkeling van de Nationale Landschappen gekeken. Voor de periode 2007-2014 was 50% rijkssubsidie beschikbaar. Uit de tussentijdse evaluatie blijkt dat met in totaal ongeveer drie miljoen euro circa 40 projecten tot uitvoering zijn gebracht. Dit zijn projecten gericht op fysieke versterking van de kernkwaliteiten en benutting hiervan voor educatie, recreatie en toerisme. In de Noardlike Fryske Wâlden is onder andere een inventarisatie van de kernkwaliteiten gemaakt en zijn fiets- en wandelroutes ontwikkeld.⁷⁶ Ook is over een lespakket over het coulisselandschap voor basisscholen samengesteld.⁷⁷ In de evaluatie wordt geconstateerd dat de oogst van de investeringen goed is, namelijk: draagvlak, trots, bewustzijn van eigen kwaliteiten, de bereikte organisatiegraad, de *branding* van uitgevoerde projecten en visievorming. Ook toeristische kansen zullen zo mogelijk beter worden benut, waardoor kernkwaliteiten kunnen worden versterkt. Als in 2012 het Rijk de Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) presenteert, stopt het Rijk met Nationaal Landschap als nationaal beleidsconcept en houdt ook de Rijksfinanciering op.⁷⁸ Op dat moment wordt de status van Nationaal Landschap helemaal aan de provincies overgeheveld. De provincie Fryslân houdt de status in stand en presenteert in 2014 de structuurvisie Ruimtelijke kwaliteit in *Fryslân Grutsk op 'e Romte!* vertaling: trots op de ruimte. Hierin worden de landschapselementen en de kernkwaliteiten van het landschap beschreven die van provinciaal belang worden geacht. Ook het coulisselandschap van de Noardlike Fryske Wâlden is hier onderdeel van. Deze wordt met acht karakteristieke eigenschappen omschreven. Eén van die eigenschappen is de kleinschaligheid van het gebied met hoge dichtheid aan opstreckende percelen (richting aan het landschap gevend), grensbeplanting van houtwallen en elzensingel. Daarnaast worden ook de herkenbaarheid en beleefbaarheid van het natuurlijke reliëf in de vorm van dekzandruggen, de vele pingoruïnes, vuursteenvindplaatsen en kleine stuifduinen in restanten van voormalige heidevelden genoemd. Deze structuurvisie vormt het afwegingskader voor ruimtelijke plannen van de gemeenten. De uitvoering van deze structuurvisie wordt geprogrammeerd in het Programmaplan *Natuer en Lanlik Gebiet 2014-2020* vertaling: Natuur en Landelijk Gebied.⁷⁹ Dit plan heeft als doel het bereikte draagvlak en de mate van organisatie en het uitvoeren van kleine activiteiten te blijven ondersteunen. Binnen dit programma wordt voor de periode 2014-2020 jaarlijks een bedrag van honderdduizend euro voor beide Friese Nationale landschappen geprogrammeerd. In de Noardlike Fryske Wâlden ontvangt de vereniging Noardlike Fryske Wâlden dit budget om zo de koppeling te kunnen maken tussen het landschap en het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) en de ontwikkeling van een duurzame landbouwsector. De vereniging organiseert samen met gebiedspartners allerlei activiteiten gericht op het vergroten van het draagvlak voor de Nationaal Landschappen. Dit komt in hoofdstuk 4 uitgebreid aan de orde. Eerst nog gaan de gemeenten in 2012 op basis van de gezamenlijke gebiedsvisie aan de slag met de bestemmingsplannen waarin het behoud van het coulisselandschap centraal staat.

⁷⁵ Provincie Fryslân (2013) p89

⁷⁶ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009)

⁷⁷ www.noardlikefryskewalden.nl/Lespakket

⁷⁸ Ministerie van Infrastructuur en Milieu (2012)

⁷⁹ Provincie Fryslân (2014)

3.8. Gemeentelijk beleid: Bestemmingsplannen

Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden valt binnen de grenzen van de gemeenten Dantumadiel, Noardeast-Fryslân, Tytsjerksteradiel, Achtkarspelen en Smallingerland. Deze gemeenten zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van het Streekplan Fryslân en daarmee ook voor de bescherming van landschapselementen in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden. Dit doen zij met het opstellen van een bestemmingsplan voor het buitengebied. Hiervoor maken ze gebruik van de gezamenlijk opgestelde gebiedsvisie en een gebiedsdekkende inventarisatie van alle lijnelementen in het Nationaal Landschap.^{80,81} Deze inventarisatie voert Landschapsbeheer Friesland in 2012 in opdracht van de provincie en de gemeenten uit. Hierbij zijn alle landschapselementen zowel kwantitatief als kwalitatief geïnventariseerd.

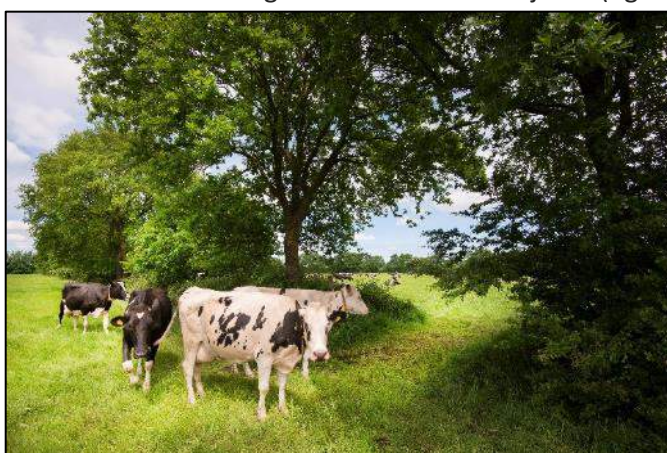
Landschapselement	Lengte / aantal
Elzen- en houtsingels	± 27.000 stuks ± 3.260 km
Houtwallen	± 4.500 stuks ± 607 km
Heggen/hagen	± 785 stuks ± 49 km
(hakhout)Bosjes	± 1.950 stuks ± 390 ha
Dobben	± 289 stuks
Poelen	± 1.300 stuks

Figuur 27 Aantal lijnelementen in de Noardlike Fryske Walden 2012 (bron: Landschapsbeheer Friesland)

De totale lengte van de lijnvormige elementen is ongeveer 3.900 kilometer (figuur 27). In totaal is er circa 303 strekkende kilometer aan houtwallen. Bij dubbelzijdige elementen zijn beide zijden afzonderlijk meegeteld. Uit deze inventarisatie blijkt dat ongeveer 85% van alle elzensingels en houtwallen langs agrarische percelen ligt. De rest ligt langs bijvoorbeeld wegen en (zand)paden.

In alle vijf de gemeenten is het beleid voor houtsingels en dykswâlen er primair op gericht om het besloten karakter van het gebied te behouden. Op basis van de gebiedsdekkende inventarisatie van Landschapsbeheer Friesland, nemen de vijf gemeenten landschapskaarten in de bestemmingsplannen voor het buitengebied op.⁸² Op deze kaarten wordt onderscheid gemaakt in algemene elzensingels en houtwallen en beeldbepalende elzensingels en houtwallen. Waar het om de kenmerkende landschapselementen gaat, nemen alle gemeenten dezelfde voorwaarden in het bestemmingsplan op. Een paar gemeenten hebben daar nog wat extra randvoorwaarden aan toegevoegd. Voor alle gemeenten geldt dat er dammen in de lijnelementen kunnen worden gerealiseerd. Dammen zijn doorgangen tussen twee percelen waarbij een deel van de houtsingel of houtwal is verwijderd (figuur 28).

Tussen twee percelen mogen maximaal twee dammen worden aangebracht mits daarbij 75% van de singel of houtwal blijft bestaan. De dam mag ook niet breder zijn dan tien meter en zo gesitueerd dat er niet 'dwars door' het besloten gebied kan worden gekeken. Daarnaast mogen de zogenoemde categorie twee-elementen worden verwijderd. Dit zijn de algemene elzensingels en houtwallen. Deze dienen wel te worden gecompenseerd. Ook bestaat er de mogelijkheid om percelen geheel samen te voegen mits de

Figuur 28 Dam (opening) in een houtwal (foto: RMT)

⁸⁰ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009)

⁸¹ Tuinstra, G., Hanenburg, J. en Meer, F. van der (2014)

⁸² BügelHajema Adviseurs bv

elzensingel of houtwal wordt gecompenseerd in specifieke zones. Bij het samenvoegen van percelen geldt dat de oppervlakte van het nieuwe perceel niet groter mag worden dan de gemiddelde grootte van de percelen in het betreffende landschappelijke deelgebied. Ook de lengte-breedteverhouding dient in overeenstemming te zijn met de gemiddelde lengte-breedteverhouding in het betreffende deelgebied en mag er beperkt van afwijken. Als voorbeeld wordt gegeven dat als de gemiddelde verhouding 1:4 bedraagt dan mag de lengte-breedteverhouding van het nieuwe perceel ten hoogste 1:3 of 1:5 bedragen.⁸³ Voor pingoruïnes en dobben geldt dat dit beleid is gericht op het instandhouden van reliëf en de huidige bodemopbouw. In Noardeast-Fryslân hebben de pingoruïnes de dubbelbestemming Waarde en Landschap waardoor ze voldoende zijn beschermd.⁸⁴ In Dantumadiel is dempen niet toegestaan en Achtkarspelen voegt de dubbelbestemming Waarde en Geomorfologie aan pingoruïnes toe waarmee bij ingrepen in de bodem eerst onderzoek moet worden verricht om te zien of de ingreep ook verstorend zal zijn voor de cultuurhistorische en archeologische waarden.^{85,86} Smallerland neemt expliciet in het bestemmingsplan de aanbeveling van de provincie op en om bij ingrepen van meer dan 500 m² deze dobben te laten onderzoeken door middel van een archeologisch waarderend onderzoek. Dit waarderend onderzoek kan, zo formuleert de gemeente, het inzicht geven in de aard van de dobbe en de behoudenswaardigheid van eventueel aangetroffen archeologische resten.⁸⁷

3.9. Grote veranderingen in het gebied: Aanleg De Centrale As

Figuur 29 Artikel Leeuwarder Courant 2 september 2010

Voordat de status van Nationaal Landschap in 2012 naar de provincie wordt overgeheveld, wordt er al gesproken over de aanleg van een nieuwe snelweg in de Noardlike Fryske Wâlden. In 2010 installeert de provincie Fryslân een gebiedscommissie. Dit is de officiële start van de aanleg van deze nieuwe provinciale weg N356 tussen Dokkum en Nijega die onder de projectnaam De Centrale As wordt gerealiseerd. Deze nieuwe dubbelbaansweg loopt door de gemeente Dantumadiel, de voormalige gemeente Dongeradeel, gemeente Tytsjerksteradiel en voor een klein deel door de gemeente Smallerland (figuur 29). De provincie Fryslân beschouwt nieuwe snelweg als een verbetering van de regionale ontsluiting, bereikbaarheid, doorstroming, veiligheid en milieu.⁸⁸ Ook voor de economische ontwikkeling en de leefbaarheid is de nieuwe weg een belangrijke stimulans.

⁸³ BügelHajema Adviseurs bv (2013, 2014 en 2015)

⁸⁴ BügelHajema Adviseurs bv (2014)

⁸⁵ BügelHajema Adviseurs bv (2013)

⁸⁶ BügelHajema Adviseurs bv (2014)

⁸⁷ BügelHajema Adviseurs bv (2015)

⁸⁸ Provincie Fryslân (2007) p88

De provincie geeft bij de ontwikkeling van deze snelweg aan dat de weg goed inpasbaar moet zijn in de landschappelijke karakteristiek van de Noardlike Fryske Wâlden.⁸⁹ Gedeputeerde Anita Andriesen zet zich volledig in om ervoor te zorgen dat er bij de aanleg van de snelweg ook heel veel aandacht is voor het landschap en dat de omgeving van de nieuwe snelweg met een 'plus' wordt opgeleverd en dat dit wordt verankerd in concrete maatregelen en ambities.⁹⁰ Tegelijkertijd wordt het project gezien als een kans om een kwaliteitsimpuls aan het landschap in het algemeen en aan het singellandschap in het bijzonder te geven. Landschap wordt onlosmakelijk onderdeel van het kavelruilproces.⁹¹ Hiervoor stelt Landschapsbeheer Friesland in overleg met particuliere grondeigenaren en in overleg met het kavelruilteam in het projectgebied bedrijfslandschaps-plannen op. Binnen het project is gekozen voor verkaveling op vrijwillige basis in plaats van een wettelijke ruilverkaveling. Een groot pluspunt in deze aanpak is de koppeling van grondruil aan landschap. Spelregels over hoe dat diende te verlopen worden neergelegd in een uitgebreide landschapsvisie.^{92,93} Waar ruimte gevonden moet worden voor de aanleg van de weg, vindt de meeste grondruil plaats. De inrichting van die kavels wordt in overleg met de grondeigenaren of gebruikers vormgegeven op basis van de vooraf vastgelegde spelregels. Die spelregels zijn geen blauwdruk waardoor oplossingen op bedrijfsniveau mogelijk zijn.⁹⁴ Daarnaast is groot onderhoud en het (bij)planten van elzensingels, houtwallen en het herstel van poelen en dobben mogelijk. Ook wordt er in 2008 een landschapsplan opgesteld dat in 2010 wordt uitgewerkt in een gebiedsontwikkelingsplan en een integrale visie voor het plangebied.^{95,96} Hierbij zijn de kernkwaliteiten per landschapstype richtinggevend voor verdere ruimtelijke ontwikkelingen. Bij de presentatie van het inpassingsplan van deze weg ontstaat echter veel discussie over het tracé dat dwars door Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden loopt (figuur 30). Een aantal organisaties, waaronder de provinciale vereniging voor natuurbescherming It Fryske Gea, De Friese Milieufederatie en een groep inwoners maken bezwaar tegen de komst van de snelweg vanwege de aantasting van het landschap. Op 9 november 2011 verklaart de Raad van State alle bezwaren ongegrond met als reden dat de kernkwaliteiten van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden niet worden aangetast.⁹⁷ De Raad van State redeneert dat de organisaties en bewoners niet aannemelijk hebben gemaakt dat de aanleg en andere voorbereidende werkzaamheden voor De Centrale As tot een onomkeerbare aantasting van het Nationaal Landschap zullen leiden die niet of niet voldoende door het treffen van maatregelen achteraf ongedaan kan worden gemaakt of kan worden gecompenseerd. Zij verwijzen naar de toezegging van Provinciale Staten die onweersproken hebben gesteld dat meer compensatie wordt geboden dan waartoe de Boswet en de Algemene Plaatselijke Verordeningen van de betrokken gemeenten verplichten en dat 89% van de herplant op grond van het Landschapsplan binnen het plangebied wordt gerealiseerd. Met deze uitspraak is de uitvoering van de landschapsherstel- en landschapsaanlegprojecten van cruciaal belang. Om een beeld beter beeld te krijgen wat het effect van de aanleg van de weg is geweest, zijn deelkaarten gemaakt (figuur 31) waarop is te zien hoe de snelweg over de lijnelementen uit de landschapsinventarisatie van 2012 loopt. Hierdoor is duidelijk te zien dat er grote delen van deze lijnelementen met de aanleg van de weg zijn verdwenen. Om hoeveel lijnelementen het precies gaat, is niet bekend. Na de oplevering van de snelweg in oktober 2016 zegt de provincie Fryslân de

⁸⁹ Provincie Fryslân (2007)

⁹⁰ Interviews G. Papenburg en A. van der Ploeg

⁹¹ Interview F. van der Meer

⁹² Interview F. van der Meer

⁹³ Provincie Fryslân en Projectbureau De Centrale As (2010)

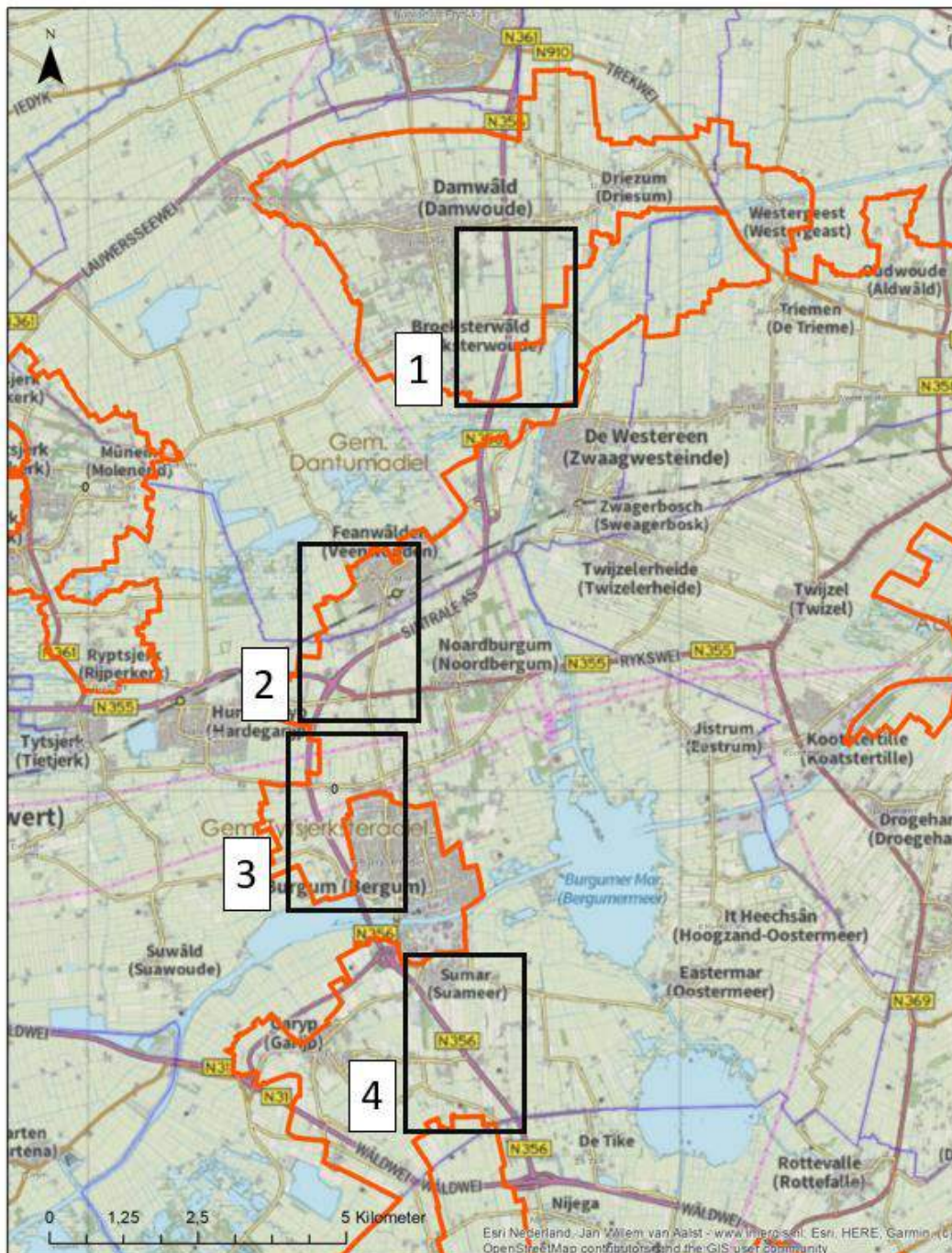
⁹⁴ Interview F. van der Meer

⁹⁵ Provincie Fryslân en Projectbureau De Centrale As (2008)

⁹⁶ Provincie Fryslân en Projectbureau De Centrale As (2010)

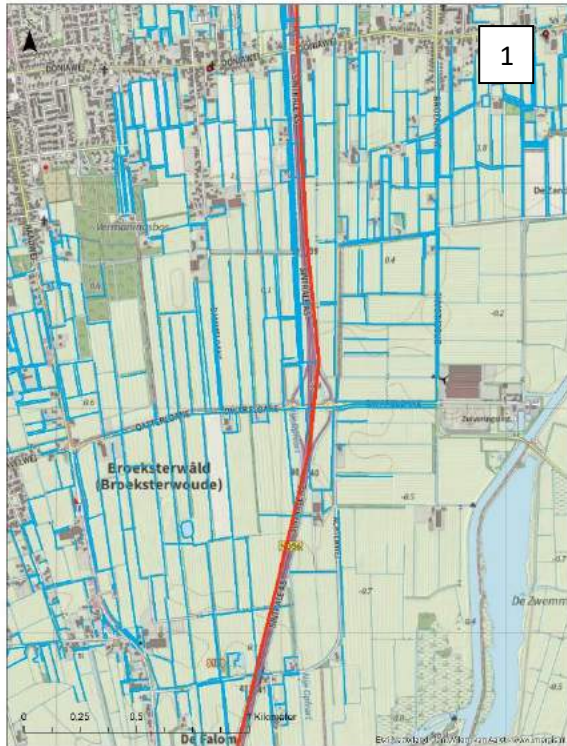
⁹⁷ Raad van State (2011)

samenwerking met Landschapsbeheer Friesland op en is er minder zicht op de realisatie. Er is vooral veel aandacht voor de natuurcompensatie in de natte gebieden zoals de verbindingen tussen de natuurgebieden de Houtwiel en de Zwagermieden in De Falom en de Goddeloze, de natte verbinding tussen de Burgumermar en De Leien, de aanleg van faunapassages en ecologische verbindingszones.⁹⁸ Het herstel van de elzensingels en houtwallen moet in 2022 nog altijd deels worden uitgevoerd. Dit proces verloopt moeizaam na het opheffen van het projectteam en met wisselingen van uitvoerende partijen.

Figuur 30 Tracé N356 De Sintrale As loopt dwars door Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden (afbeelding: GIS/auteur)

⁹⁸ www.fryslan.frl

Figuur 31 Op deze deelkaarten is te zien hoe de Sintrale As N356 over de in 2012 geïnventariseerde lijnelementen loopt (afbeelding: GIS/auteur, bron inventarisatie: Landschapsbeheer Friesland) – voor uitvergrotingen zie bijlage

3.10. Effect van beleid op het fysieke landschap

In de Noardlike Fryske Wâlden hebben in de jaren zestig en negentig verschillende ruilverkavelingen plaatsgevonden. Het effect van deze ruilverkavelingen en andere ruimtelijke ontwikkeling op de karakteristieke landschapselementen van het coulisselandschap heeft het bureau Bosch Slabbers Landschapsarchitecten in 2009 in de gezamenlijke gebiedsvisie voor de Noardlike Fryske Wâlden in beeld gebracht.⁹⁹ Hiervoor zijn verschillende studies en kaarten naast elkaar gelegd. De lijnelementen op de kaarten van 2000 zijn vergeleken met die op de kaarten van 1900. Hieruit blijkt dat 70% van de singels en 90% van de dykswâlden bewaard zijn gebleven. Op basis van deze analyse wordt geconcludeerd dat de meeste houtwallen en elzensingels verloren zijn gegaan als gevolg van uitbreiding van de woonkernen, de aanleg van bedrijventerreinen en de ontwikkeling van de infrastructuur. De agrarische activiteiten hebben voor het verdwijnen van slechts een deel van de lijnelementen gezorgd. Voor een meer efficiënte bedrijfsvoering zijn in de houtwallen en singels doorgangen aangebracht om van de ene kavel naar de andere kavel te kunnen. Met het weghalen van dwarssingels of – wallen, zijn de kleine omzoomde percelen in grotere kavels veranderd. Uit landschapsanalyses van Landschapsbeheer Friesland blijkt ook dat de kwaliteit, de structuur, van de elzensingels en houtwallen tussen 2003 en 2012 is afgenomen.¹⁰⁰

De discussies over de nieuwe milieuwetgeving en de inzet van de boeren uit Eastermar in de jaren negentig hebben ervoor gezorgd dat er aandacht voor de meerwaarde van het coulisselandschap is ontstaan én voor de rol van de boeren in het gebied. De groep pioniers heeft laten zien dat de combinatie van landbouw, natuur en landschap mogelijk is. Dit heeft uiteindelijk geleid tot het systeem van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer waarmee de boeren een vergoeding ontvangen voor het beheer van de landschapselementen. Op deze manier wordt 40% van de lijnelementen in het gebied beheerd. Met de aandacht van de Rijksoverheid voor de cultuurhistorische kwaliteiten van de leefomgeving komen de Noardlike Fryske Wâlden via de Nota Belvedere op de lijst van Nationale Landschappen terecht.¹⁰¹ De provincie Fryslân investeert via het Streekplan en met cofinanciering van het Rijk in de Noardlike Fryske Wâlden.¹⁰² De status Nationaal Landschap zorgt voor extra financiering. Voor welke projecten dit budget precies wordt ingezet, blijft onduidelijk. In de tussentijdse evaluatie van het Streekplan wordt vooral gesproken over de ontstane aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit en het recreatief benutten en beleven van deze kwaliteiten.¹⁰³ Een belangrijk project dat in ieder geval wordt gerealiseerd, is de gezamenlijke gebiedsvisie voor Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden op basis waarvan de gemeenten hun bestemmingsplannen voor het buitengebied opstellen.¹⁰⁴ Hiermee krijgen de houtwallen en elzensingels en ook de pingoruïnes een beschermde status. Ook gelden er vanaf dat moment regels voor de maximale verkavelingsgrootte. Het Rijk en de provincie Fryslân kiezen er bij de toekenning van de status Nationaal Landschap nadrukkelijk voor dat deze status geen beperking geeft voor ruimtelijke ontwikkelingen en dat er geen verschil wordt gemaakt tussen gebieden binnen of buiten de grenzen van het Nationaal Landschap. Hierdoor is het mogelijk dat er een nieuwe dubbelbaansweg, de Sintrale As, dwars door het Nationaal Landschap kan worden aangelegd. Wel dwingen lokale bestuurders op basis van de status Nationaal Landschap af dat er een landschapsontwikkelingsplan inclusief financiering wordt opgesteld.¹⁰⁵ De aanleg van deze weg heeft het grootste effect op het coulisselandschap. Hoewel het tracé van deze nieuwe snelweg voor een groot deel over bestaande wegen loopt, zijn er door de wegverbreding, van een enkel- naar een dubbelbaansweg, en de lokale ontsluitingen, veel lijnelementen verdwenen.

⁹⁹ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009)

¹⁰⁰ Informatie F. van der Meer

¹⁰¹ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1999)

¹⁰² Provincie Fryslân (2007)

¹⁰³ Provincie Fryslân (2013)

¹⁰⁴ Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009)

¹⁰⁵ Landschapsontwikkeling De Centrale As

3.11. Discussie

Voor de analyse van de ruilverkavelingen in de Noardlike Fryske Wâlden is gebruik gemaakt van een aantal ruilverkavelingsplannen. Op basis hiervan kan een globaal beeld worden geschetst van de rol die het behoud van het landschap in de ruilverkavelingen heeft gespeeld. In deze analyse is alleen gekeken naar het effect op de landschapselementen op basis waarvan het Rijk in 2006 de titel van Nationaal Landschap heeft toegekend. De kwaliteit van de landschapselementen en de meerwaarde zoals de natuurwaarde en biodiversiteits- zijn hierbij buiten beschouwing gelaten. Voor de analyse van het effect van het toekennen van de titel Nationaal Landschap is gekeken naar de beleidsdocumenten die direct zijn gekoppeld aan de toekenning van deze titel. Ander beleid dat ook een effect heeft op het landschap van de Noardlike Fryske Wâlden zoals landschapsherstel, de uitvoering van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, lokale infrastructurele- of bouwprojecten en ander provinciaal en gemeentelijke beleid, valt buiten deze analyse. De aanleg van de dubbelbaansweg de Sintrale As heeft de grootste impact op het fysieke landschap gehad. De aanleg van deze weg maakte deel uit van de discussie die vooraf ging aan de toekenning van de titel Nationaal Landschap. Het effect van de aanleg van de weg op het coulisselandschap is met kaarten van een aantal deelgebieden onderbouwd. Dit project is uitgevoerd nadat Landschapsbeheer Friesland in 2012 een totaalinventarisatie van de lijnelementen in het Nationaal landschap heeft uitgevoerd. Om er achter te komen wat de impact van de aanleg van de autoweg precies is geweest, zou opnieuw een inventarisatie van de lijnelementen in het projectgebied moeten worden uitgevoerd. De uitwerking van de Nota Ruimte vond plaats via het Streekplan Fryslân. Dit plan omvat meer dan alleen de plannen voor de investering in de Friese Nationale Landschappen. Uit de uitvoeringsplannen en de tussentijdse evaluatie is maar beperkt op te maken welke projecten er specifiek in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden zijn gerealiseerd. Op basis hiervan kan alleen een globale conclusie worden getrokken op de vraag welk effect de titel Nationaal Landschap op het fysieke landschap heeft gehad.

3.12. Conclusie

De betrokkenheid van de boeren en overheden bij het coulisselandschap van de Noardlike Fryske Wâlden is altijd groot geweest. Mede dankzij deze betrokkenheid is in de ruimtelijke plannen voor het gebied de afgelopen decennia rekening gehouden met het behoud van de karakteristieke elementen waaruit het coulisselandschap is opgebouwd. Dit heeft een positief effect gehad op de ontwikkelingen van het fysieke landschap. De schaalvergroting, die vanaf de jaren zestig in Nederland hoog op de politieke agenda staat, heeft in de Noardlike Fryske Wâlden niet zo grootschalig plaatsgevonden. Bij de uitvoering van de latere ruilverkavelingen is rekening gehouden met het behoud van het coulisselandschap en is er stevig in het landschap geïnvesteerd. In de jaren negentig heeft de betrokkenheid van de boeren en hun reactie op de uitvoering van de milieuregels ertoe geleid dat het coulisselandschap voor het overgrote deel intact is gebleven en dat de boeren een belangrijke rol spelen in het beheer daarvan en daar ook een vergoeding voor krijgen. Eerst individueel en later via het systeem van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Op dit moment is via het ANLb slechts 40% van de in het gebied aanwezige landschapselementen in beheer van boeren en ook particulieren. De vraag is of en hoe de resterende 60% wordt beheerd. De eigenaar ontvangt er in ieder geval geen vergoeding voor. Deze ruimtelijke ontwikkelingen zijn van invloed geweest op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden. Daarmee is de eerste deelvraag: Welk beleid is op hoofdlijnen vanaf de jaren zestig tot aan de toekenning van de status van Nationaal Landschap van invloed geweest op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden? beantwoord.

De status van Nationaal Landschap is in 2006 aan dit gebied toegekend op basis van de specifieke landschappelijke kenmerken van het gebied: de strokenverkaveling, de kleinschaligheid en het reliëf in de vorm van pingoruïnes en houtwallen. Deze status heeft ervoor gezorgd dat het gebied op vele beleidsagenda's terecht is gekomen en dat er veel aandacht voor het gebied is. Met de beleidskeuze 'behoud door groei' kunnen de agrarische activiteiten en de ontwikkeling van woonkernen,

infrastructuur en bedrijventerreinen tot vandaag de dag in het gebied doorgaan. Ook de aanleg van de nieuwe snelweg N356 kon niet tegen worden gehouden. Het overheidsbeleid heeft dan ook niet kunnen voorkomen dat het coulisselandschap na 2006 is veranderd, lijnelementen verloren zijn gegaan en percelen groter zijn geworden. De impact van de agrarische activiteiten in het gebied vallen echter in het niet bij de effecten van de andere ruimtelijke ingrepen zoals uitbreiding van de woonkernen en bedrijventerreinen. Met de toekenning van de titel Nationaal Landschap is er vanaf 2006 extra in het gebied geïnvesteerd. Een concreet resultaat is de samenstelling van de gezamenlijke gebiedsvisie. Hierdoor zijn samenwerkingsverbanden ontstaan en zijn de landschapselementen en pingoruïnes via de bestemmingsplannen beschermd en kunnen elzensingels en houtwallen niet zomaar worden verwijderd. Ondanks deze bescherming geeft het beleid ruimte voor het vergroten van de percelen en het laten verwijderen van lijnelementen, met name dwarssingels- en wallen. Aangezien er geen gezamenlijk, meetbaar streefbeeld is afgesproken, is moeilijk aan te geven welk effect de verschillende investeringen op het fysieke landschappen precies heeft (gehad). De titel Nationaal Landschap heeft er wel voor gezorgd dat bestuurders oog hebben voor de kwaliteiten en meerwaarde van het coulisselandschap waardoor er bij ruimtelijke ontwikkelingen rekening wordt gehouden met het landschap en het behoud of herstel daarvan, zoals het geval is bij de aanleg van dubbelbaansweg N356. Wel ontbreekt toezicht op de uitvoering van het landschapsherstelplan waardoor de vraag is of dit herstel in de praktijk ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd. Hiermee is antwoord gegeven op de tweede onderzoeksvraag: Op welke manier heeft de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 effect gehad op het fysieke landschap van de Noardlike Fryske Wâlden?

HOOFDSTUK 4

De beleefbaarheid van het landschap

4.1. Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk zijn de ontwikkelingen beschreven waardoor het fysieke landschap in de Noardlike Fryske Wâlden is ontstaan en hoe het door de tijd is ontwikkeld. Van de eerste ontginningen tot aan de ruilverkavelingen. Alle ruimtelijke ingrepen zijn dan nog gericht op de productie. Als in de jaren negentig overheden en lokale boeren de meerwaarde van het coulisselandschap inzien, gaan zij zich ook inzetten voor het behoud van het landschap (protectie). Met de ontwikkeling van het landschap gaan betrokken partijen ook kansen zien voor de recreatie waarmee de beleefbaarheid van het landschap wordt vergroot en er als het ware een extra laag aan het landschap wordt toegevoegd: de plezierlaag.

In dit hoofdstuk wordt na een korte inleiding over belevingswaarde en waardering de ontwikkeling van het recreatiebeleid in Nederland geschetst. Daarna volgt een analyse van de ontwikkeling van de recreatiemogelijkheden in de Noardlike Fryske Wâlden. Hierbij is gekeken naar zowel de fysieke ingrepen in het landschap als de informatie die over het Nationaal Landschap voor een breder publiek toegankelijk is gemaakt. Hiermee worden de volgende onderzoeksvragen beantwoord:

- *Welk beleid is op hoofdlijnen vanaf de jaren zestig tot aan de toekenning van de status van Nationaal Landschap van invloed geweest op de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden?*
- *Op welke manier heeft de toekenning van de titel Nationaal Landschap in 2006 effect gehad op de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden?*

4.2. Belevingswaarde en waardering van het landschap

Ruimtelijke ingrepen, zoals de aanleg van wandel- en fietspaden, kunnen de toegankelijkheid van een gebied verbeteren. Een betere toegankelijkheid draagt bij aan een hogere verwachte belevingswaarde van het gebied.¹⁰⁶ Dit wordt omschreven als de belevingswaarde die een potentiële bezoeker verwacht bij een contact met of bezoek aan het gebied. Meer contact met een gebied leidt tot een grotere bekendheid en vertrouwdheid met het gebied wat weer zal bijdragen aan meer verbondenheid. Uiteindelijk is die verbondenheid van belang voor het draagvlak voor het gebied, met name voor de instandhouding van het gebied in zijn huidige vorm. Dit biedt een kans voor Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden. Deze theorie wordt ook onderbouwd met de nulmeting die het ministerie van VROM direct na de aanwijzing van de Nationale Landschappen in 2006 laat uitvoeren als input voor een belevingswaardenmonitor.¹⁰⁷ Met deze monitor is gemeten hoe Nederlanders de leefomgeving waarderen, beleven en gebruiken. Hieruit blijkt dat recreatie het belangrijkste is voor het verschil in beleving en waardering. Als het buitengebied meer wordt gebruikt, stijgt ook de waardering voor het gebied. Als de recreatieactiviteit verbonden is met het buitengebied, is de waardering voor het buitengebied hoger naarmate men de activiteit vaker beoefent. Dit geldt in het bijzonder voor fietsen en wandelen, maar ook voor andere buitenactiviteiten zoals ruitersport is er een duidelijke relatie tussen gebruik en waardering. In de monitor komt ook terug dat mensen die het landschap hoger waarderen vooral positiever over de natuurlijkheid en de historische kenmerkendheid van het gebied zijn. Uit deze nulmeting blijkt ook dat Nederlanders vooral landschappen met een natuurlijk en historisch karakter waarderen. Een van de conclusies van deze monitor is dat Nationale Landschappen daardoor meer worden gewaardeerd dan het landschap daarbuiten. Naast waardering is er ook beleving. Beleving kan als een proces van informatieverwerking worden gezien waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen meer onbewuste, intuïtieve vormen van informatieverwerking en meer bewuste, rationele verwerking van

¹⁰⁶ Vries, S. de (2009) p40

¹⁰⁷ Crommentuijn, L.E.M., Farjon, J.M.J., Dekker, C. den, Wulp N. van der. (2006)

informatie.¹⁰⁸ Op basis van deze theorie is het verstrekken van informatie over het gebied ook van invloed op de beleving van het landschap. Volgens deze theorie worden visuele elementen, geluiden en geuren, over het algemeen verwerkt via het intuïtieve systeem. Geschreven teksten en verhalen worden meer rationeel verwerkt. Opgemerkt wordt dat bij de beleving van cultuurhistorisch waardevolle landschappen zowel het intuïtieve als het rationele systeem een rol speelt. Waar het intuïtieve systeem automatisch wordt ingezet om visuele informatie om te zetten in een globale betekenis kan het rationale systeem worden toegepast om het landschap op een meer bewuste manier te begrijpen en te beleven. Hierbij speelt de beschikbaarheid van informatie over de ontstaansgeschiedenis een cruciale rol. Deze informatie kan opgeslagen liggen in het geheugen van de beoordelaar maar kan ook ter plekke beschikbaar komen in de vorm van informatieborden, reisgidsen of toelichtingen van gidsen. De mate waarin een persoon gebruik maakt van het rationale informatieverwerkingssysteem is afhankelijk van de aard van de aangeboden informatie en persoonlijke kenmerken. In de Noardlike Fryske Wâlden zijn er door de jaren heen meerdere initiatieven ontwikkeld om het draagvlak voor het gebied onder een breder publiek te vergroten. Die worden verderop beschreven. Eerst volgt er een schets van de ontwikkeling van de vrijetijd in Nederland en de ontwikkeling van de fysieke recreatiemogelijkheden in de Noardlike Fryske Wâlden.

4.3. Recreatiebeleid: Meer vrijetijd en ruimte voor openluchtrecreatie

In de tweede helft van de twintigste eeuw krijgen Nederlanders steeds meer vrijetijd.¹⁰⁹ Dit gebeurt met de invoering van de vrije zaterdag in 1961, de uitbreiding van het aantal vakantiedagen en de arbeidsduurverkorting in de jaren tachtig. Daarnaast stijgt de welvaart en wordt de collectieve zorg uitgebreid waardoor er meer tijd ontstaat om vrij te besteden. In de jaren zestig is het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) verantwoordelijk voor openluchtrecreatie. Het recreatiebeleid is tot dan toe overwegend gericht op het creëren van recreatieve voorzieningen als collectieve goederen voor en van iedereen.¹¹⁰ In de jaren tachtig verschuift het accent naar toeristisch-recreatieve producten als individuele, vermarktbare goederen. In dezelfde periode houdt het ministerie van CRM op te bestaan en wordt het beleid voor de openluchtrecreatie ondergebracht bij het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.¹¹¹ Hiermee wordt het recreatiebeleid nadrukkelijk gekoppeld aan de ontwikkeling van het platteland. Dit is ook terug te zien in de plannen voor de latere ruilverkavelingen. Daarover in de volgende paragraaf meer. De sturende rol van de rijksoverheid wordt aan het begin van de 21ste eeuw overgeheveld naar de provincies.¹¹² De nationale doelen voor recreatie komen dan alleen nog op hoofdlijnen terug in de Agenda Vitaal Platteland en de Nota Ruimte ^{113,114}. Hiermee krijgen de provincies een regierol bij integraal, gebiedsgericht beleid. Ook in Friesland kijken overheden steeds vaker hoe de verschillende beleidsterreinen elkaar kunnen versterken en worden kansen gezien in de combinatie van natuur, landbouw en recreatie en toerisme.¹¹⁵ In een krantenbericht uit 1987 krijgt de provincie commentaar van de ANWB op haar recreatiebeleid. In het artikel reageert de toeristenbond op een herziening van een streekplan van de provincie en merkt daarbij op dat het beleid voor het landelijke gebied helemaal vanuit de invalshoek van de landbouw en de natuurbescherming is geschreven.¹¹⁶ In de Noardlike Fryske Wâlden is de invalshoek vanuit de landbouw een logische gezien het feit dat het overgrote deel van het gebied een

¹⁰⁸ Berg, A.E. van den, T. Casimir (2002)

¹⁰⁹ Beckers, T. en Poel, H. van der (1992) p111

¹¹⁰ Lengkeek, J. (1992)

¹¹¹ Wikipedia.nl

¹¹² Speech minister Veerman RECRON-congres 'Doorkijk op de toekomst' 28 januari 2004 te Rotterdam

¹¹³ Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2004)

¹¹⁴ Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2006)

¹¹⁵ Fryske Akademy (2018)

¹¹⁶ Leeuwarder Courant, 17 juli 1987

agrarische bestemming heeft. Al in de vroege ruilverkavelingen is er sprake van de aanleg van recreatievoorzieningen.

4.4. Recreatievoorzieningen in de ruilverkavelingen

In de Noardlike Fryske Wâlden zien we dat al in de ruilverkavelingsplannen van de jaren zestig rekening wordt gehouden met de aanleg van voorzieningen voor openluchtrecreatie. Een voorbeeld is de ruilverkaveling van Dantumadiel (Dantumadeel).¹¹⁷ In het rapport voor deze ruilverkaveling is aangegeven dat er recreatievoorzieningen langs het water worden beoogd. Ook staat aangegeven dat de schouwpaden, die langs de grote waterlopen worden aangelegd, bruikbaar moeten worden gemaakt voor de sportvisserij. Er wordt een fietspad aangelegd en er worden plekken gereserveerd met het doel hier visplaatsen in te richten al of niet gecombineerd met ligweiden. Ook wordt gekeken of de, voor de ruilverkaveling noodzakelijke, zandwinning te combineren is met enkele recreatievoorzieningen zoals een zwembad met zonneweide of botenverhuur. In de ruilverkavelingen vanaf de jaren negentig wordt er rekening gehouden met de mogelijkheden voor openluchtrecreatie zoals de aanleg of verbetering van ruit-, wandel- en fietspaden. Bestaande paden worden uitgebreid of met elkaar verbonden waardoor het gebied beter ontsloten raakt voor recreanten. In het ontwerpplan voor de ruilverkaveling van Twijzel en Buitenpost staat beschreven hoe het houtwallen- en elzensingellandschap vanwege het 'coulisseneffect' (figuur 33) en het geven van beschutting van grote recreatieve waarde is.¹¹⁸

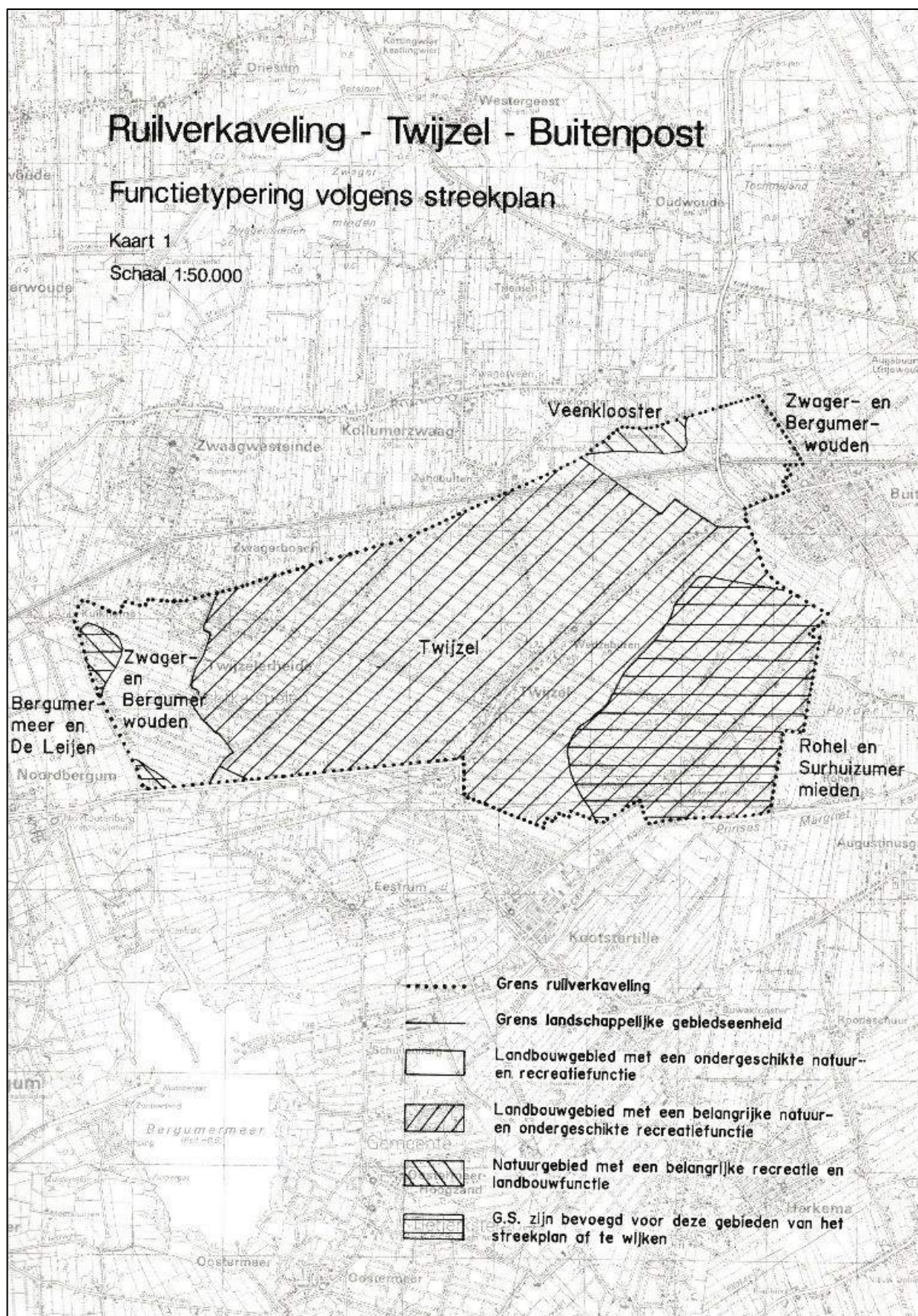
Ook worden de dwarswallen, de dwarsverbindingen tussen de lengtewallen, als een belangrijk onderdeel van de beleving van het landschap bestempeld. Met de herindeling van het gebied dienen deze dwarswallen dan ook te worden gehandhaafd. Dit gebeurt vooral op plaatsen waar de aanwezigheid nadrukkelijk wordt ervaren, dus langs wegen. Ook wordt in het plan rekening gehouden met de aanleg van picknick- en parkeerplaatsen. Zo ontstaat er steeds meer oog voor de beleefbaarheid van het coulisselandschap.

Figuur 33 Het 'coulisseneffect' vanaf de weg in Eastermar (foto: auteur)

¹¹⁷ Ministerie van Landbouw en Visserij (1964)

¹¹⁸ Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Landinrichtingsdienst (1993)

Figuur 34 De recreatiefunctie in de ruilverkaveling van Twijzel - Buitenpost (bron: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Landinrichtingsdienst (1993))

Terwijl een aantal ruilverkavelingen in de Noardlike Fryske Wâlden loopt, ontstaat de discussie over de milieueffecten van de landbouw op het coulisselandschap zoals in het vorige hoofdstuk staat beschreven. Het waren de boeren uit Eastermar en omgeving die zich hebben ingezet om te voorkomen dat de schaalvergroting van de landbouw het coulisselandschap zou laten verdwijnen of dat de boeren het gebied zouden moeten verlaten. Het waren dezelfde boeren die beseften dat er met het ontwikkelen van recreatieve activiteiten ook kansen lagen voor extra inkomsten. Hoewel slechts één boer in Eastermar een camping opricht, ontstaat er ook het besef dat de informatie over het landschap en de bijzondere waarden daarvan met een breder publiek moet worden gedeeld om meer draagvlak te krijgen bij het publiek én de politiek.¹¹⁹ Bij het viertien van het tienjarig bestaan van de vereniging Eastermar's Lânsdouwe en de VANLA in 2002 worden er informatieborden in het gebied geplaatst (figuren 36 en 37). In 2005 wordt er ook een folder uitgebracht (figuur 35). Het gebied wordt dan al toekomst Nationaal Landschap genoemd. Hiermee wordt een voorzichtig begin gemaakt met de informatievoorziening in het gebied. De toekenning van de titel Nationaal Landschap zal dit proces versnellen zo zal blijken.

Figuur 35 Boekje promotie Nationaal Landschap (privéarchief F. Benedictus)

¹¹⁹ Interview F. Benedictus

Infoborden laten 'werk van eeuwen' zien

Font: Die Fontarten (z.B. H. von der Elbe)

gesprekken vormen onder andere de vergoedingen voor liet beheer. De uitdaging ligt in de vernieuwing, vindt Atsma. Hij is van oordeel dat er meer te halen is uit "alles wat groeit en bloeit".

[illegible]

COULISSELANDSCHAP DE NOORDELIJKE FRIESE WOUDEN

DE INHOUD VAN DE NOORDELIJKE FRIESE WOUDEN

De inhoud van de Noordelijke Friese Wouden is onderverdeeld in twee delen. Het eerste deel is de 'Wouden van de Noordelijke Friese Wouden' en het tweede deel is de 'Wouden van de Zuidelijke Friese Wouden'. De Wouden van de Noordelijke Friese Wouden zijn onderverdeeld in twee delen: de 'Wouden van de Noordelijke Friese Wouden' en de 'Wouden van de Zuidelijke Friese Wouden'. De Wouden van de Noordelijke Friese Wouden zijn onderverdeeld in twee delen: de 'Wouden van de Noordelijke Friese Wouden' en de 'Wouden van de Zuidelijke Friese Wouden'.

DE INHOUD VAN DE ZUIDELIJKE FRIESE WOUDEN

De inhoud van de Zuidelijke Friese Wouden is onderverdeeld in twee delen. Het eerste deel is de 'Wouden van de Noordelijke Friese Wouden' en het tweede deel is de 'Wouden van de Zuidelijke Friese Wouden'. De Wouden van de Noordelijke Friese Wouden zijn onderverdeeld in twee delen: de 'Wouden van de Noordelijke Friese Wouden' en de 'Wouden van de Zuidelijke Friese Wouden'. De Wouden van de Noordelijke Friese Wouden zijn onderverdeeld in twee delen: de 'Wouden van de Noordelijke Friese Wouden' en de 'Wouden van de Zuidelijke Friese Wouden'.

LEGENDA

- Landelijk gebied
- Besloten kernen
- Water
- Bos
- Houtkwaliteit
- Houtrijptijd

48

4.5. Effect titel Nationaal Landschap op beleefbaarheid van het landschap

In 1999 geeft het Rijk in de Nota Belvedere aan de cultuurhistorische waarden actiever te willen inzetten om de recreatie een impuls te geven. Volgens de samenstellers van de nota werkt dit ook de andere kant op: De cultuurhistorische identiteit wordt versterkt met cultuurhistorisch ingekleurde recreatieve en toeristische mogelijkheden. Daarnaast is de redenering dat het (cultuur)landschap en cultuurhistorische bezienswaardigheden een belangrijke basis vormen voor de recreatieve en toeristische kwaliteit van gebieden.¹²⁰ Landschap, bos, natuurterreinen en cultuurhistorie vormen een aantrekkelijk geheel dat geschikt is voor routegebonden vormen van recreatie en recreatief medegebruik. Deze visie komt ook terug in het ruimtelijk beleid dat hierop volgt. Zoals al eerder beschreven krijgen de Noardlike Fryske Wâlden, via de Nota Belvedere met de vaststelling van de Nota Ruimte in 2006, officieel de titel Nationaal Landschap. Naast het behoud van de kernkwaliteiten van het gebied, beoogt het Rijk ook dat met deze titel de toeristisch-recreatieve betekenis zal toenemen.¹²¹ Daarbij geeft het Rijk aan dat natuurgebieden, niet zijnde de agrarische gebieden, in Nationale Landschappen bijdragen aan de identiteit van het cultuurlandschap en de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde. Men voorziet dat de toeristisch-recreatieve betekenis van de Nationale Landschappen in de toekomst zal toenemen. Daarbij ziet de overheid het belang van de extensieve, op de beleving van natuur en landschap gerichte recreatie. Voor deze vorm van recreatie, redeneert het Rijk, dient de publieke toegankelijkheid van het landelijk gebied te worden vergroot met de aanleg van wandel-, fiets- en ruiterspaden met name in landbouw- en natuurgebieden. Het Rijk legt deze opgave neer bij de provincies. De provincies wordt gevraagd om in hun streekplannen voldoende ruimte te scheppen om de veranderende behoefte aan toeristisch-recreatieve voorzieningen in de samenleving te faciliteren. Het Rijk geeft daarbij aan hierin mede te willen investeren en neemt dit op in het Uitvoeringsprogramma dat bij de Nota Ruimte verschijnt.¹²² Via de begroting van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit wordt budget opgenomen voor de realisatie van de landelijke routenetwerken voor wandelen, fietsen en varen.¹²³ In totaal gaat het voor heel Nederland om een bedrag van anderhalf miljoen euro per jaar. Hiermee wordt ook in Friesland een knooppuntennetwerk, bestaande uit kilometers aan wandel- en fietsroutes, uitgebreid en ook in de Noardlike Fryske Wâlden.

¹²⁰ Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1999)

¹²¹ Ministerie van VROM (2004) p22

¹²² Ministerie van VROM (2004)

¹²³ Ministerie van LNV (2004)

4.6. Streekplan Fryslân: Nationaal Landschap als sterk merk

Ook de provincie Fryslân ziet in de titel Nationaal Landschap meerwaarde voor recreatie zoals blijkt uit de brief van het College van Gedeputeerde Staten van Fryslân als reactie op het concept van de Nota Ruimte.^{124,125} In de brief valt op dat de provincie Fryslân onderstreept dat de kwalificatie van Nationaal Landschap de Noardlike Fryske Wâlden nadrukkelijker op de kaart zal zetten en de toeristisch-recreatieve mogelijkheden voor de beleving van de gebieden zal vergroten. Ook geeft het College aan ze het concept van Nationaal Landschap als extra kans beschouwt om de twee in Fryslân gelegen Nationale Landschappen een grotere gebiedsbekendheid te geven en er sterke merken van te maken. Ook deze opgave voor de Nationale Landschappen werkt de provincie Fryslân in het Streekplan Fryslân uit.¹²⁶ In dit Streekplan geeft de provincie aan dat ze vooral de cultuurhistorische waarden actiever wil inzetten om de recreatie een impuls te geven. De provincie geeft aan dat voor projecten op het gebied van educatie, beleving, inspiratie en recreatieve benutting, financiering beschikbaar is. In de Noardlike Fryske Wâlden wil zij naast behoud en de verdere versterking van het landschap ook extra inzetten op de recreatieve benutting van de specifieke kwaliteiten van dit gebied zoals de houtwallen en elzensingels, dobben, pingo's en kleine waterlopen. Om het effect van de uitvoering van het Streekplan te meten, laat de provincie een tussentijdse evaluatie uitvoeren. Uit deze tussentijdse evaluatie van het Streekplan is op te maken dat er op recreatiegebied in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden inderdaad vooral extra fiets- en wandelroutes zijn gerealiseerd.¹²⁷ Naast deze ontwikkelingen worden er via een heel ander traject meer recreatie- en informatievoorzieningen in de Noardlike Fryske Wâlden gerealiseerd. Dat gebeurt met de aanleg van de nieuwe dubbelbaansweg De Centrale As.

4.7. De Centrale As 'opleveren met een plus'

Zoals beschreven in hoofdstuk 3 is in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden de aanleg van de nieuwe dubbelbaansweg N356 het meest ingrijpend geweest. Dit geldt ook voor de recreatieve ontsluiting van het gebied. De gemeenten en provincie hebben zich gezamenlijk ingezet om de omgeving van het tracé op te leveren 'met een plus' zodat heel de regio zal profiteren van de aanleg van de weg. Voor deze plus is in de planvorming, naast de natuur- en landschapscompensatie, ook rekening gehouden met een goede recreatieve ontsluiting van het gebied. In de integrale visie voor de gebiedsontwikkeling van de nieuwe snelweg worden in het kleinschalige landschap van de Noardlike Fryske Wâlden kwaliteiten gezien voor een aangenaam recreatief verblijf.¹²⁸ Ook in deze ontwikkelingsvisie staat de versterking van de fietsroute-, wandelpaden-, ruiterspaden- en kanoroutenetwerken centraal. Daarnaast worden in de visie maatregelen genoemd voor het beleefbaarder maken van het landschap door onder andere het behouden en beschermen van pingoruïnes en dobben en het plaatsen van informatiepanelen.

¹²⁴ Provincie Fryslân (2007)

¹²⁵ Ministerie van VROM (2004)

¹²⁶ Provincie Fryslân (2007)

¹²⁷ Provincie Fryslân (2007)

¹²⁸ Provincie Fryslân en Projectbureau De Centrale As (2010)

Figuur 38 Gebiedsontwikkeling De Centrale As met veel aandacht voor recreatie (bron: Provincie Fryslân en Projectbureau De Centrale As (2010))

4.8. Vergroten draagvlak voor Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden

De uitvoering van het beleid van de Nationale Landschappen in Friesland vindt vanaf 2014, na afloop van de uitvoering van het Streekplan, plaats via het eerder beschreven programmaplan Natuer en Lanlik Gebiet.^{129, 130} Hierin wordt jaarlijks een bedrag van honderdduizend euro beschikbaar gesteld voor het vergroten van het draagvlak voor beide Friese Nationale Landschappen. Vanaf dat moment ontvangt de agrarische natuurvereniging Noardlike Fryske Wâlden jaarlijks een deel van deze subsidie. Deze vereniging is samen met haar bijna 800 leden verantwoordelijk voor de uitvoering van het Particulier- en Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer in het gebied.¹³¹ Hiermee zorgt de vereniging in haar werkgebied, dat groter is dan Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, voor het behoud van het bijzondere landschap en de boerenlandvogels. Daarnaast ontwikkelt en initieert de vereniging projecten voor de ontwikkeling van de kringlooplandbouw. Met de jaarlijkse subsidie is de vereniging ook verantwoordelijk voor de ontwikkeling en uitvoering van activiteiten en communicatiemiddelen om een breder publiek bewust te maken van de oorsprong en meerwaarde van het coulisselandschap en de rol die de boeren hebben in het beheer en behoud van dit landschap. Hiermee wordt duidelijk een link gelegd tussen het fysieke landschap en de beleving daarvan. Onderdeel van de activiteiten is onder andere een groot jeugdeducatieprogramma waarmee ieder jaar bijna duizend basisschoolleerlingen leren over de ontstaansgeschiedenis van het Nationaal Landschap en het beheer ervan. Hiervoor gaan ze een dag op pad om een boer te helpen met snoeien.¹³² In 2016 wordt er een fietsroute ontwikkeld langs picknicktafels die zijn voorzien van informatiepanelen waarop informatie staat over het landschap op de betreffende locaties. Later is er ook een toeristengids verschenen met de verschillende routes uit het gebied (figuur 39).

Figuur 39 Een greep uit de communicatiemiddelen van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden (archief vereniging NFW)

¹²⁹ Provincie Fryslân (2007)

¹³⁰ Provincie Fryslân (2014)

¹³¹ www.noardlikefryskewalden.nl

¹³² Vereniging Noardlike Fryske Wâlden (2014)

In 2017 heeft de vereniging samen met gebiedspartners en in samenwerking met de stichting Wandelnet een officiële langeafstandswandelroute (LAW) ontwikkeld die een jaar later officieel in gebruik is genomen.¹³³ De route, die in een gids staat beschreven, brengt de bezoeker letterlijk tussen de elzensingels en houtwallen waarmee de toegankelijkheid en de beleefbaarheid van het gebied aanzienlijk is vergroot. In 2020 is ook een aantal informatieborden langs deze route geplaatst die zijn gefinancierd vanuit de ontwikkeling van De Centrale As (figuur 40).

Figuur 40 Bord langs het Streekpad Noardlike Fryske Wâlden (afbeelding: vereniging NFW)

Om de ontstaansgeschiedenis van het landschap vast te leggen, heeft de vereniging initiatief genomen om met de vijf gemeenten, waar het Nationaal Landschap in ligt, een landschapsbiografie van het Nationaal Landschap te laten ontwikkelen. Die gezamenlijke landschapsbiografie is er niet gekomen en uiteindelijk is er alleen een voor de gemeente Smallingerland opgesteld.¹³⁴ Voor de invulling van de ambitie om recreatie meer te verbinden met de agrarische sector is in 2018 de boekingswebsite Boer en Breakfast gelanceerd met de gedachte dat mensen kennis kunnen maken met het agrarische leven als ze er in een Bed and Breakfast kunnen verblijven. Vooralsnog staan daar slechts vier locaties op.¹³⁵ In 2017 is de publiekscampagne Wat Moai! gestart waarmee Vrienden van de vereniging worden geworven en ieder jaar een bedrag doneren.¹³⁶ Dit levert extra budget op om weer te investeren in de communicatie over het gebied. Daarnaast is in 2019 samen met IVN Natuureducatie de cursus Gastheer van het Landschap ontwikkeld waarin horeca- en toerismeondernemers het verhaal van het gebied leren over te dragen aan hun gasten. Zo fungeren zij als ambassadeurs van het landschap. Daarnaast zijn er initiatieven van derden waaraan de vereniging een bijdrage levert om het verhaal zoveel mogelijk te delen zoals artikelen in een ondernemersmagazine en de jaarlijkse toeristengids van de stichting Regiomarketing en Toerisme Noordoost-Friesland en andere initiatieven

¹³³ www.wandelnet.nl - Streekpad Noardlike Fryske Wâlden

¹³⁴ Rijksuniversiteit Groningen, Kenniscentrum Landschap, Landschapsbeheer Friesland (2018)

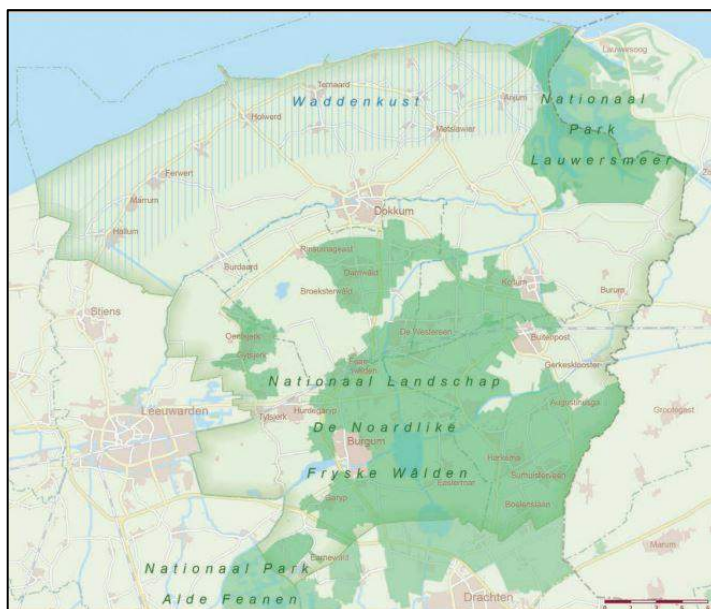
¹³⁵ www.boerenbreakfast.nl

¹³⁶ www.watmoai.nl

zoals de jaarlijks terugkerende activiteiten bramenfestijn Brommels! en de Swaddekuier.^{137,138,139,140} Naast deze activiteiten van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden zijn er meer initiatieven om de beleefbaarheid van het gebied te vergroten als het Rijk Noordoost-Friesland als krimpgebied aanmerkt en regiomarketing als kans voor de economische ontwikkeling van het gebied wordt gezien.

4.9. Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden als streekmerk

Na de economische crisis in 2008 vindt er minder snel herstel van de economie in Noordoost-Friesland plaats.¹⁴¹ Het Rijk merkt de regio Noordoost-Friesland als krimpgebied aan en wordt er op verschillende beleidsterreinen in het gebied geïnvesteerd. Ook de provincie stelt een ontwikkelingsbudget voor Noordoost-Friesland in het vooruitzicht mits er een goed plan komt. Dit wordt het masterplan dat in opdracht van de provincie en de gemeenten Dongera-deel, Tytsjerksteradiel, Achtkarspelen en Kollumerland wordt opgesteld.¹⁴² Hierin staat vermeld dat het landschap in Noordoost-Fryslân optimaal wordt ontsloten voor recreatie en toerisme zodat de kwaliteit van de leefomgeving

Figuur 41 De vijf gebieden in Noordoost-Fryslân die als streekmerk zijn aangewezen (bron: Fryske Akademy 2019)

wordt verhoogd en de regionale economie een impuls krijgt. Op basis van dit masterplan komt er een investerings-programma voor de periode 2012 – 2015: Agenda Netwerk Noordoost (ANNO). Dit plan gaat gepaard met provinciale en gemeentelijke middelen. Een onderdeel van dit plan is het thema Economie, Recreatie en Toerisme. Vanuit deze samenwerking wordt in 2014 de stichting Regiomarketing Toerisme Noordoost-Fryslân (RMT) opgericht voor de ontwikkeling van een nieuwe visie op regiomarketing. Hiervoor zet RMT in op streekmerken. Deze streekmerken worden gedefinieerd als bijzondere plaatsen of locaties in de regio gebaseerd op een breed gedragen gevoel en kennis ten aanzien van die plaatsen of locaties.¹⁴³ Naast Waddenzee UNESCO Werelderfgoed, de Nationale Parken Lauwersmeer en De Alde Feanen en de stad Dokkum wordt ook Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden als streekmerk aangewezen (figuur 41).

Om het gezamenlijke beleid van de vier gemeenten te monitoren geeft de provincie Fryslân in 2016 de Fryske Akademy opdracht voor het uitvoeren van een vitaliteitsscan.¹⁴⁴ Deze scan moet de basis vormen voor de op te stellen gemeentelijke en provinciale omgevingsvisies en een regionale visie geven op de sectoren toerisme, landbouw en industrie. In deze vitaliteitsscan wordt de conclusie getrokken dat bij de gemeenten een visie op hun rol in het verbeteren van de streekmerken ontbreekt.

¹³⁷ www.netwerknnoordoost.frl

¹³⁸ www.eropuitinfriesland.nl

¹³⁹ www.bramenfestijn.nl

¹⁴⁰ www.swaddekuier.nl

¹⁴¹ Fryske Akademy (2018)

¹⁴² Broertjes, J. en Bakker, W. (2010)

¹⁴³ Fryske Akademy (2018)

¹⁴⁴ Fryske Akademy (2019)

De conclusie van deze vitaliteitsscan is ook dat de overheid voor meer afstemming tussen afzonderlijke organisaties en initiatieven moet zorgen met de streekmerken als leidend beginsel. Ook wordt de versteviging van provinciaal beleid voor zowel Nationale Parken als Nationale Landschappen van urgent belang genoemd. De verbinding tussen recreatie en toerisme en het beleven van landbouw en het landschap verdienen volgens de onderzoeker veerkrachtige ondersteuning. Daarbij wordt benadrukt dat wat streekeigen is bijzonder is en recreanten en toeristen trekt. In hetzelfde jaar start het traject Agenda Netwerk Noordoost II (ANNO II) dat tot 2020 loopt. Binnen deze samenwerking stellen de vier gemeenten een visie voor Recreatie en Toerisme op waarvoor de uitwerking van de streekmerken in een plan van aanpak is uitgewerkt. Vanwege het ontbreken van financiële middelen is dit plan niet uitgevoerd. Een nieuwe kans voor de uitvoering dient zich aan als in 2017 het Rijk een Regio Deal aan Noordoost-Friesland toekent als economische versterking van de regio.¹⁴⁵ Naast duurzame landbouw en industrie is regiomarketing een van de economische thema's waarin het Rijk, de provincie Fryslân en de gemeenten samen met de regio

5,4 miljoen euro willen investeren. Deze regeling wordt omgezet in een subsidieregeling die voor alle ondernemers in het gebied wordt opengesteld. De subsidieaanvragen worden op basis van een set voorwaarden getoetst. Hierin zijn geen speciale voorwaarden voor de streekmerken in het algemeen of het Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden in het bijzonder opgenomen.¹⁴⁶ Deze regeling loopt nog tot en met 2024. Onduidelijk is welke projecten hier tot nu toe budget uit hebben ontvangen.

¹⁴⁵ Ministerie van LNV (2017)

¹⁴⁶ Overheid, ondernemers en onderwijs in Noordoost-Fryslân (2018)

4.10. Effect van beleid op de beleefbaarheid van het landschap

In de Noardlike Fryske Wâlden ziet men al vanaf de ruilverkavelingen in de jaren zestig en ook de latere ruilverkavelingen in dat het coulisselandschap kansen biedt voor recreatie. In de verschillende plannen is rekening gehouden met de aandacht voor de beleefbaarheid van het coulisselandschap onder andere met de aanleg van collectieve (open)recreatieplekken zoals picknick- en parkeerplaatsen en fietspaden. Ook is er oog voor zichtlijnen vanaf de weg en het behoud of de aanleg van dwarswallen zodat het coulisselandschap optimaal vanaf de weg kan worden beleefd. Met de verbinding van fiets- en wandelpaden is een dicht netwerk van wandel- en fietsroutes ontstaan. Met de toekenning van de titel van Nationaal Landschap, en het daarbij behorende rijksbudget en financiering vanuit de provincie, is vooral in het fiets- en wandelnetwerk geïnvesteerd. Bij de aanleg van de dubbelbaansweg N356 is er ook een aantal recreatievoorzieningen aangelegd. Ook hierbij gaat het vooral om wandel- en fietspaden en borden voor de informatievoorziening over het landschap. Vanaf 2014 is via de vereniging Noardlike Fryske Wâlden verder geïnvesteerd in de overdracht van informatie over het Nationaal Landschap. Dit gebeurt onder andere via een educatieprogramma, verschillende communicatiemiddelen en een cursus waarmee horeca- en toerisme ondernemers worden opgeleid tot gastheer van het Landschap. Tegelijkertijd is er geïnvesteerd in de samenwerking op het gebied van recreatie en toerisme tussen de gemeenten en is de stichting Regiomarketing Toerisme opgericht. Binnen dit samenwerkingsverband is een strategisch plan opgesteld om de gedefinieerde streekmerken, waaronder Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden, als sterke merken neer te zetten in de regiomarketing. De uitvoering van het streekmerkenbeleid is, vanwege het uitblijven van financiering, niet van de grond gekomen. De Regio Deal Noordoost-Fryslân biedt weer nieuwe kansen voor de positionering van het Nationaal Landschap.¹⁴⁷ Vooral nog zijn er geen gezamenlijke plannen uitgevoerd. Hierdoor is niet inzichtelijk te maken welke bijdrage deze investering heeft op Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden.

4.11. Discussie

Voor de analyse van het recreatiebeleid is een selectie gemaakt van beleidsstukken waarin het recreatiebeleid staat geformuleerd dat direct betrekking heeft op de aanwijzing van het gebied als Nationaal Landschap. Beleidsstukken op andere beleidsterreinen zoals bijvoorbeeld de ontwikkeling van het platteland, de landbouw, ruimtelijke ordening, infrastructuur en cultuur die mogelijk ook effect op de toegankelijkheid en de beleefbaarheid van het gebied hebben, zijn buiten beschouwing gelaten. Ook ontbreekt bij sommige beleidsstukken een uitvoeringsagenda of evaluatie waaruit op te maken is welke projecten daadwerkelijk in het gebied zijn uitgevoerd. In andere gevallen, zoals bij de Nota Belvedere en de Regio Deal Noordoost-Fryslân, is een subsidieregeling onderdeel van het beleid waar diverse partijen gebruik van hebben gemaakt maar waarvan het onduidelijk is of het budget specifiek aan projecten in Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden is besteed. Ook hebben de vijf afzonderlijke gemeenten, waar Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden binnen valt, hun eigen recreatie en toerisme- of cultuurbeleid opgesteld en uitgevoerd dat ook van invloed kan zijn geweest op de beleefbaarheid van delen van het Nationaal Landschap. Ook deze beleidsplannen vallen buiten deze analyse.

¹⁴⁷ Ministerie van LNV (2017)

4.12. Conclusie

Voor de beantwoording van de deelvraag: Welk beleid op hoofdlijnen vanaf de jaren zestig van invloed geweest op de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden? kan op basis van deze analyse worden geconcludeerd dat er vanaf de ruilverkavelingen in de jaren zestig al rekening wordt gehouden met de beleefbaarheid van het coulisselandschap en de toegankelijkheid voor recreanten. Ook in de jaren negentig, als er discussies ontstaan over milieu, landbouw en landschap, is er oog voor de kansen van recreatie voor de economische ontwikkeling van het gebied in combinatie met agrarische activiteiten. In de Nota Ruimte worden specifiek genoemd dat de natuurgebieden kunnen bijdragen aan de identiteit van het cultuurlandschap en de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde.¹⁴⁸ In de Noardlike Fryske Wâlden is daar minder tot geen sprake van. De identiteit van het coulisselandschap met de verkavelingsstructuur, perceelgrootte en de aanwezigheid van lijnelementen én pingoruïnes ligt juist in de agrarische gebieden. De natuurgebieden, die ook daadwerkelijk die bestemming hebben en door Staatsbosbeheer worden beheerd, hebben een heel ander, meer open, karakter. In dit gebied zijn dat onder andere de gebieden rondom de Burgumer Mar en De Leien. Die geen onderdeel uitmaken van het coulisselandschap.

Om antwoord te kunnen geven op de deelvraag: Op welke manier heeft de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 effect gehad op de beleefbaarheid van de Noardlike Fryske Wâlden? Is een analyse uitgevoerd van de fysieke ingrepen in het landschap waarmee de recreatiemogelijkheden zijn vergroot. Welke recreatievoorzieningen specifiek binnen het Nationaal Landschap zijn ontwikkeld, als onderdeel van de uitvoering van het Streekplan Fryslân, blijft onduidelijk. In de tussentijdse evaluatie van het Streekplan is een aantal projecten genoemd maar een compleet overzicht, en daarmee ook samenhang tussen projecten, lijkt te ontbreken.¹⁴⁹ Concrete projecten in het gebied die specifiek voor het vergroten van de beleefbaarheid zijn uitgevoerd, zijn de projecten binnen het project voor de aanleg van de nieuwe snelweg N356. De besteding van het budget specifiek voor het Nationaal Landschap wordt na 2014 erg duidelijk als deze aan de vereniging Noardlike Fryske Wâlden wordt toegekend. Vanaf dan wordt het budget besteed aan het verstrekken van informatie over het Nationaal Landschap voor het vergroten van het draagvlak. Er wordt vanaf dat moment via deze beleidslijn niet meer (extra) geïnvesteerd in fysieke ingrepen in het Nationaal Landschap. De ontwikkeling van de regiomarketing in Noordoost-Fryslân en het beleid op de streekmerken aan de ene kant en de ontwikkeling van de activiteiten voor het vergroten van het draagvlak voor het Nationaal Landschap aan de andere kant worden los van elkaar uitgevoerd.

¹⁴⁸ Ministerie van VROM (2004)

¹⁴⁹ Provincie Fryslân (2007)

HOOFDSTUK 5

Conclusie

In dit onderzoek is het landschap van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden vanuit drie dimensies geanalyseerd: het fysieke landschap (matterscape), het beleid dat van invloed is op het landschap (powerscape) en de beleving van het landschap (mindscape). Op basis van dit onderzoek zijn de volgende conclusies te trekken.

5.1. Het fysieke landschap

De boeren hebben met het ontginnen van het land het coulisselandschap van de Noardlike Fryske Wâlden gecreëerd (matterscape). Het landschap had toen primair een functie voor de productie van landbouwproducten. De betrokkenheid van de boeren bij het behoud en het beheer van het landschap van de Noardlike Fryske Wâlden is altijd groot geweest en heeft ervoor gezorgd dat, zowel tijdens de ruilverkavelingen als de latere landschappelijke ingrepen, het coulisselandschap voor het overgrote deel intact is gebleven.

5.2. Ontwikkelingen in het landschap

In dit onderzoek is gekeken naar het effect van het overheidsbeleid op het fysieke landschap (powerscape). Dit geldt zowel voor het effect van beleid op de kernkwaliteiten van de Noardlike Fryske Wâlden, op basis waarvan het Rijk de titel van Nationaal Landschap heeft toegekend, als het effect van het recreatiebeleid op het landschap. Vanwege de betrokkenheid van de boeren bij het landschap is bij de uitvoering van beleid al decennia lang aandacht voor het behoud van de karakteristieke elementen waaruit het coulisselandschap is opgebouwd. De status van Nationaal Landschap heeft die betrokkenheid versterkt en ervoor gezorgd dat overheden en andere gebiedspartijen blijvend aandacht hebben voor de kwaliteiten van het gebied. Bij ruimtelijke ingrepen is er aandacht voor het behoud en de kwaliteit van het coulisselandschap. Het beleid is erg versnipperd en er wordt naast het tot op heden alleen incidenteel in het Nationaal Landschap geïnvesteerd.

5.3. De beleefbaarheid van het landschap

Het meer beleefbaar maken van het landschap is vooral gebeurd met de aanleg van (fysieke) voorzieningen voor recreatie, met name voor wandelen en fietsen. De status Nationaal Landschap heeft ervoor gezorgd dat er ook meer informatie over historie en kwaliteiten van het coulisselandschap én de rol van de boeren in het beheer hiervan, onder een breder publiek bekend is gemaakt. Hiervoor zijn verschillende (communicatie)middelen en activiteiten ontwikkeld (mindscape). Ook is het Nationaal Landschap als streekmerk voor de regiomarketing benoemd.

5.4. Eindconclusie

Wat is het effect van de toekenning van de status Nationaal Landschap in 2006 aan het gebied de Noardlike Fryske Wâlden op het landschap zelf en de beleefbaarheid van dit landschap?

Uit dit onderzoek kunnen we concluderen dat de status van Nationaal Landschap ervoor zorgt dat er veel aandacht vanuit de overheden en andere partijen voor de instandhouding en ontwikkeling van de Noardlike Fryske Wâlden is. De betrokkenheid van de boeren in het gebied speelt hierbij een belangrijke rol. De titel Nationaal Landschap heeft ervoor gezorgd dat er zowel in het fysieke landschap als in de samenwerking tussen overheden en gebiedspartijen is geïnvesteerd. De uitdaging is om die samenwerking vast te houden en uit te breiden. Ook liggen er nog meer kansen om het gebied te versterken en nog steviger als merk op de kaart te zetten. Dit vraagt om een intensieve samenwerking tussen alle gebiedspartijen die werken aan het behoud en herstel van het coulisselandschap, het vergroten van het draagvlak voor het Nationaal Landschap en de toeristisch-recreatieve activiteiten.

5.5. Aanbevelingen

Dit onderzoek toont aan dat de kennis over de ontstaansgeschiedenis en de samenstelling van het landschap een belangrijk uitgangspunt zijn voor de verdere ontwikkeling van een gebied. Waar vanuit beleid vaak naar één aspect van het landschap wordt gekeken zoals bijvoorbeeld cultuurhistorie, natuurwaarde, landbouw of recreatie zorgt een integrale visie op een gebied voor meer synergie tussen gebiedspartijen. Met een meer multidisciplinaire aanpak zal bij de uitvoering van ruimtelijke plannen ook een bredere groep worden aangesproken die zich meer verbonden (gaat) voelen met het gebied. Dit zal voor een grotere betrokkenheid zorgen waardoor er meer draagvlak is voor het gebied. Meer draagvlak zorgt op termijn voor meer waardering van het landschap. Hierbij is het van belang dat de inzet voor het Nationaal Landschap breder wordt getrokken dan alleen via de vereniging Noardlike Fryske Wâlden. Dit zou een onafhankelijke partij kunnen zijn die de afzonderlijke partijen in het gebied samenbrengt en de uitvoering van ruimtelijke plannen, de ontwikkeling van initiatieven voor het overbrengen van informatie over het gebied en recreatie mogelijkheden initieert en coördineert.

Vervolgonderzoek

In Friesland zijn twee Nationale Landschappen. Naast de Noardlike Fryske Wâlden is ook Súdwest-Fryslân als Nationaal Landschap aangewezen. In dit gebied is er een aparte stichting die verschillende activiteiten in het gebied initieert en coördineert. Daarnaast hanteert van de twintig gebieden die in 2006 de status Nationaal Landschap ontvingen, nog een klein aantal deze status o.a. Zuid-Limburg, Middag-Humsterland (Groningen) en Winterswijk (Gelderland). Voor vervolgonderzoek is het interessant om een vergelijking met deze gebieden te maken. Wellicht is het ook interessant om te kijken hoe in de omringende landen met cultuurhistorische, agrarische gebieden wordt omgegaan zoals bijvoorbeeld de hedgerow landscapes in Engeland en de bocage gebieden of parc regionaux in Frankrijk.

Daarnaast kan Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden nog sterker als voorbeeldgebied worden gebruikt voor vele beleidsthema's die op dit moment heel actueel zijn. Te denken valt aan het Nationaal Programma Landelijke Gebied, de Nationale omgevingsvisie, de Bossenstrategie en het Deltaplan Biodiversiteit van de rijksoverheid en het programma Landschap en het Herstelprogramma biodiversiteit Fryslân waar de provincie Fryslân aan werkt. Waar het gaat om ruimtelijke vraagstukken zal er steeds meer op de provincie Fryslân afkomen. Onlangs nog gaf Minister de Jonge in een brief aan de Tweede Kamer aan dat het Rijk de regie in het ruimtelijk domein wil hernemen.¹⁵⁰ Daarbij speelt er ook nog de ontwikkeling van de Nationale Parken tot Nationale Parken nieuwe stijl. In dit proces wordt gekeken hoe de natuurgebieden, die nu alleen door recreanten kunnen worden bezocht, kunnen worden uitgebreid naar gebieden waar ook gewoond en gewerkt kan worden. De Nationale Parken streven ernaar om te komen tot grotere samenhangende gebieden waarbinnen natuurkernen liggen en waarmee bewoners, maatschappelijke instellingen en ondernemers zich verbonden voelen. Dit lijkt erg overeen te komen met de oorspronkelijke definitie van een Nationaal Landschap en het lijkt logisch dit in samenhang te ontwikkelen.

Nationaal Landschap als sterk merk

Als laatste komt de ambitie van de provincie om van de twee Friese Nationale Landschappen sterke merken te maken, in geen enkel beleidsstuk terug.¹⁵¹ Het neerzetten van de Nationale Landschappen als merk, zou een kans kunnen zijn voor de profilering van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden. Door in de communicatie over het gebied de titel Nationaal Landschap consequent te gebruiken, wordt het gebied meer herkenbaar en zal het ook meer waardering krijgen. Daarnaast kan het opstellen van een merkenstrategie zoals bijvoorbeeld dat van Nationaal Park Nieuw Land in de

¹⁵⁰ www.rijksoverheid.nl

¹⁵¹ Provincie Fryslân (2007)

Flevopolder zorgen voor een betere koppeling van de cultuurhistorische waarden van het gebied aan de titel Nationaal Landschap.¹⁵² Hiervoor zouden verschillende communicatieboodschappen kunnen worden geformuleerd over zowel het coulisselandschap met houtwallen, elzensingels én pingoruïnes als de historische ontwikkelingen in het gebied zoals bijvoorbeeld de ruilverkavelingen en het ontstaan van de agrarische natuurverenigingen en het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Kortom: de titel Nationaal Landschap heeft meerwaarde en kan nog steviger door de gebiedspartijen gezamenlijk worden benut.

¹⁵² Visit Flevoland (2021)

Literatuur en bronnen

Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek en advies (2020), *Habitatkenmerken die de dichtheid van broedvogels in landschapselementen in de Friese Wouden bepalen*. Feanwâlden.

Beckers, T. en Poel, H. van der (1992), *Vrijetijd tussen vorming en vermaak*. Leiden/Antwerpen.

Berg, A.E. van den en Casimir, T. (2002), *Landschapsbeleving en cultuurhistorie. Een theoretische en empirische verkenning van de invloed van cultuurhistorie op de beleving van het landschap*. Wageningen.

Berg, A.E. van den (2012), *Beleving van natuur en landschap in Brabant. Draagvlak en belevingsonderzoek voor het provinciaal natuur- en landschapsbeleid*. Wageningen.

Bergh, S. van den (2004), *Verdeeld land. De geschiedenis van de ruilverkaveling in Nederland vanuit een lokaal perspectief, 1890-1985*. Groningen/Wageningen.

Boer, J.J. de (2014), *Veldgids Landschapselementen Noordlike Fryske Wâlden*. Stichting Landschapsbeheer Friesland. Beetsterzwaag)

Bosch Slabbers Landschapsarchitecten (2009), *Boer en Landschap*. Den Haag.

Broertjes, J. en Bakker, W. (2010), *Sociaal Economisch Masterplan Noordoost-Fryslân*. Van Werven Economische Ontwikkeling in opdracht van provincie Fryslân en de gemeenten Tytsjerksteradiel, Kollumerland, Achtkarspelen en Dongeradeel. Buitenpost.

BIJ12 (publicatiedatum onbekend), *publicatie Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer*. Plaats van publicatie onbekend.

Commissie Verkenning Nationale Parken (2020), *Nationale Landschapsparken – Oriëntatie op nieuwe Nationale parken van wereldklasse eindrapport*. Amersfoort.

Crommentuijn, L.E.M., Farjon, J.M.J., Dekker, C. den, Wulp N. van der. (2007), *Belevingswaardenmonitor*

Nota Ruimte 2006 Nulmeting landschap en groen in en om de stad. Bilthoven.

Fryske Akademy, provincie Fryslân (2018), *Economische Vitaliteitsscan Noordoost-Fryslân 2018*. Leeuwarden.

Fryske Akademy, provincie Fryslân (2019), *Economische Vitaliteitsscan Noordoost-Fryslân 2019*. Leeuwarden.

Gebiedsontwikkelingscommissie De Centrale As, werkgroep Landschap en dienst landelijk gebied (2010), *Gebiedsontwikkeling De Centrale As: Het landschap Centraal. Een kwaliteitsimpuls voor het landschap*. Burgum.

Hartman, S. (2016), *Leisuring landscapes: On emergence, transition and adaptation*. Groningen.

Jacobs, M. (2006), *The production of mindscapes*. Wageningen.

Kemenade, L. van en Maes, B. (2019), *Rapport Behoud Groen Erfgoed: Plan voor het behoud van bedreigde wilde bomen en struiken in Nederland*. Amersfoort.

Lengkeek, J. (1992), *Recreatie en toerisme: wiens belang? Over rolverdeling, kwaliteit en duurzame ontwikkeling*. Wageningen.

Ministerie van CRM (1974), *Nota betreffende de relatie landbouw en natuur- en landschapsbehoud 1974 - 1975 'de relatienota'*. Den Haag.

Ministerie van Infrastructuur en Milieu (2012), *Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR)*. Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (1992), *Nota Kiezen voor recreatie*. Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (2002), *Gebiedscontract Noardlike Fryske Wâlden*. Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2004), *Agenda Vitaal Platteland*. Den Haag.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (2017), *Regiodeal Noordoost-Fryslân*. Den Haag.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1999), *Nota Belvedere (the Belvedere Memorandum), beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1994), *It Lânjuwiel, voorbeeldplan vereniging Eastermar's Lânsdouwe*. Eastermar.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2004) *Nota Ruimte, Ruimte voor ontwikkeling*. Den Haag.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2004) *Nota Ruimte, Uitvoeringsagenda*. Den Haag.

Overheid, ondernemers en onderwijs in Noordoost-Fryslân (2018), *Regiodeal fase II: De versnellingsagenda Noordoost Friese economie in de versnelling 2018*. Buitenpost.

Pohlmann, E., Renting, H., Bruin, R. de (1994) *Bruggen bouwen: een integrale aanpak van landbouw, milieu, natuur en landschap in Eastermar's Lânsdouwe*. Wageningen.

Renes, Hans (2011), *The Dutch National Landscapes 1975 – 2010: Policies, aims and results*. Utrecht.

Rijksuniversiteit Groningen, Kenniscentrum Landschap, Landschapsbeheer Friesland (2018) *Het verhaal van Smallerland*. Groningen/Beetsterzwaag.

RoyalHaskoning (2010), *Evaluatie Nationale Landschappen*. Nijmegen.

Provincie Fryslân (2007), *Streekplan Fryslân, om de kwaliteit van de ruimte inclusief brief aan de minister*. Leeuwarden.

Provincie Fryslân (2007), *Uitvoeringsagenda Streekplan Fryslân 2007 – 2010*. Leeuwarden.

Provincie Fryslân (2007), *Uitvoeringsagenda Streekplan 2011 - 2014 Fryslân, op afstand de mooiste provincie van Nederland*. Leeuwarden.

Provincie Fryslân, projectbureau De Centrale As (2008), *Landschapsplan De Centrale As*. Burgum.

Provincie Fryslân en Projectbureau De Centrale As (2010), *Integrale visie gebiedsontwikkeling De Centrale As 'Oer weide, sompe en wâld'*. Burgum.

Provincie Fryslân (2013), *Tuskentiidse evaluaasje Streekplan Fryslân (tussentijdse evaluatie)*. Leeuwarden.

Provincie Fryslân (2014), *Programmaplan Natuer en Lanlik Gebiet 2014 – 2020*. Leeuwarden.

Provincie Fryslân (2021), *De Romte diele. Omgevingsvisie Fryslân 2020*. Leeuwarden.

Rijksdienst voor de Leefomgeving (2019), *Waardevol toerisme. Onze leefomgeving verdient het*. Den Haag.

TNO (2022), *Rapport De overgang: klachten en de invloed op het werk*. Leiden

Tuinstra, G., Hanenburg, J. en Meer, F. van der (2014), *De Noardlike Fryske Wâlden – een bijzonder landschap*. Beetsterzwaag/Twijzel.

Vereniging Noardlike Fryske Wâlden (2014), *subsidieaanvraag draagvlakmiddelen Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden*. Burgum.

Vereniging Noardlike Fryske Wâlden (2018), *subsidieaanvraag draagvlakmiddelen Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden*. Buitenpost.

Visit Flevoland (2021), Nationaal Park Nieuw Land, Merkgids samen bouwen aan heldere identiteit. Lelystad.

Archiefstukken (inclusief kaartmateriaal)

BügelHajema Adviseurs bv (2013), *Structuurvisie Samenleven in Achtkarspelen*. In opdracht van de gemeente Achtkarspelen. Leeuwarden.

BügelHajema Adviseurs bv (2014), *Bestemmingsplan Buitengebied*. In opdracht van de gemeente Achtkarspelen Leeuwarden.

BügelHajema Adviseurs bv (2013), *Bestemmingsplan Bûtengebied*. In opdracht van de gemeente Dantumadiel. Leeuwarden.

BügelHajema Adviseurs bv (2014), *Bestemmingsplan buitengebied*. In opdracht van de gemeente Kollumerland Leeuwarden.

BügelHajema Adviseurs bv (2011), *Structuurvisie Buitengebied Dantumadiel & Kollumerland c.a. 2010 – 2020*. In opdracht van de gemeenten Kollumerland en Dantumadiel. Leeuwarden.

BügelHajema Adviseurs bv (2015), *Bestemmingsplan Buitengebied herziene versie*. In opdracht van de gemeente Smallingerland. Leeuwarden.

BügelHajema Adviseurs bv (2013), *Bestemmingsplan Buitengebied*. In opdracht van de gemeente Tytsjerksteradiel. Leeuwarden.

Ministerie van Landbouw en Visserij (1964), *Rapport voor de ruilverkaveling Dantumadeel inclusief kaartmateriaal*. Den Haag.

Provincie Fryslân (2006), *Reactienota behorende bij het ontwerp Streekplan Fryslân 2007*. Leeuwarden.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Landinrichtingsdienst (1993), *Ontwerp-Plan Ruilverkaveling Twijzel – Buitenpost*. Utrecht.

Krantenartikelen (zie bijlage)

Algemeen Dagblad, 6 oktober 1984, *Nationaal Landschap is een illusie*. Delpher.

Fries Landbouwblad, dinsdag 10 december 1991, *Werkgroep Eastermar treedt in overleg met provincie*. Privéarchief F. Benedictus

NRC, 25 februari 1994, *Samenspel natuur en landbouw bij 38 Friese boeren*. Delpher

Leeuwarder Courant, 17 juli 1987, *Te weinig aandacht voor recreatie in het streekplan*. Delpher.

Streekarchyf Noardeast-Fryslân, *Ruilverkaveling Dantumadeel*, een verzameling krantenknipsels uit de periode 1956 – 1964.

- Kollumer Courant 1 februari 1956 *Omvangrijk ruilverkavelingsplan voor Dantumadeel in voorbereiding*
- Leeuwarder Courant, 1 augustus 1964, *Als ruilverkaveling een feit wordt: nieuwe boomwallen in Dantumadiel*

Volkskrant, 23 mei 1980, *Twintig gebieden krijgen status landschapspark*, Delpher.

Geraadpleegde websites

www.bramenfestijn.nl geraadpleegd op 15/04/2022

www.bij12.nl geraadpleegd op 23/05/2022

www.boerenbreakfast.nl geraadpleegd op 15/04/2022

www.eropuitinfriesland.nl geraadpleegd op 15/04/2022

www.EUmonitor.nl

- EU richtlijn 1992/93 geraadpleegd op 01/04/2022
- Richtlijn 92/43/EEG van de Raad van 21 mei 1992 inzake de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna bron geraadpleegd op 20/05/2022

www.fryslan.frl over De Centrale As, geraadpleegd 16/04/2022

www.wetten.overheid.nl

- ROL / RAL geraadpleegd op 01/04/2022

www.wikipedia.nl

- Sicco Mansholt geraadpleegd op 01/04/2022

www.tresoar.nl geraadpleegd op 14-05-2022

- Download afbeelding spitkeet

www.RaadvanState.nl (2011)

- Uitspraak met zaaknummer 201009220/1 geraadpleegd op 01/12/2021

www.netwerknnoordooost.frl geraadpleegd op 01/12/2021

www.noardlikefryskewalden.nl meerdere keren geraadpleegd

- www.noardlikefryskewalden.nl/Lespakket

www.rijksoverheid.nl

- Nieuwsbericht 17 mei 2022: Nationale regie in de ruimtelijke ordening, geraadpleegd op 03/06/2022

www.swaddekuier.nl geraadpleegd op 15/04/2022

www.wandelnet.nl - Streekpad Noardlike Fryske Wâlden geraadpleegd op 15/04/2022

www.watmoai.nl geraadpleegd op 15/04/2022

Verantwoording afbeeldingen hoofdstukken

- Hoofdstuk 1, figuur 1 pagina 1 Fragment van de kaart van de ruilverkaveling Oostermeer 1989 (privéarchief F. Benedictus)
- Hoofdstuk 2, figuur 6 pagina 12 11 Kaart met de contouren van Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden op de GIS/TMK1850 (afbeelding auteur)
- Hoofdstuk 3, figuur 17 pagina 19 Fragment van de kaart van de ruilverkaveling Twijzel – Buitenpost bron: ministerie van LNV (1993)
- Hoofdstuk 4, figuur 32 pagina 42 Fragment van de kaart van de ruilverkaveling Twijzel – Buitenpost bron: ministerie van LNV (1993)
- Hoofdstuk 5, figuur 42 pagina 58 Kaart Belvedere-gebieden (Bron: Nota Belvedere, 1999)

Geïnterviewde personen

- Fokke Benedictus, Vereniging Eastermar's Lansdouwe (VEL), interview 18 maart 2022
- Foppe van der Meer, Landschapsbeheer Friesland, diverse gesprekken
- Gertie Papenburg, Gebiedsontwikkelingscommissie De Centrale As, gesprek 26 april 2022
- Albert van der Ploeg, vereniging Noardlike Fryske Wâlden, interview 2 februari 2022
- Wout van Vulpen, vereniging Noardlike Fryske Wâlden, diverse gesprekken

Dankwoord

Veel dank gaat uit naar de geïnterviewde personen zoals op de vorige pagina genoemd en ook de volgende mensen die tijd hebben gemaakt om hun verhaal met mij te delen en adviezen te geven of informatie aan te leveren:

Maike Andela, provincie Fryslân
Piet Baas, gemeente Smallingerland
Pieter van der Bij, Streekarchyf Noardeast-Fryslân
Gerbrich Dijkstra, ANNO
Simon Hoeksema, gemeente Noardeast-Fryslân / kenner Achtkarspelen
Douwe Klijnstra, gemeenten Noardeast-Fryslân en Dantumadiel
Hilde Kloosterziel, provincie Fryslân
Jan Dirk van der Meulen, gemeente Achtkarspelen
Henk Pilat, stichting Wrâldfrucht
Sanne Postma, vereniging Noardlike Fryske Wâlden
Frebus van Slochteren, master Landschapsgeschiedenis
Gerrit Tuinstra, Landschapsbeheer Friesland
Kees van Stralen, provincie Fryslân
Dolf Visser, gemeente Tytsjerksteradiel
Dennis Worst, Landschapsbeheer Friesland

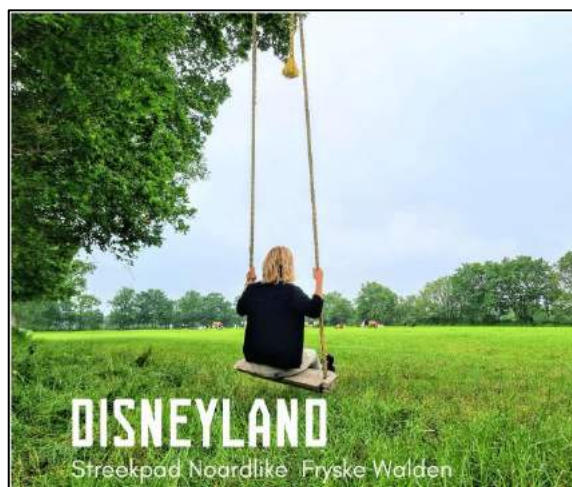
Speciale dank ook aan Mans Schepers van de Rijksuniversiteit Groningen voor de begeleiding van het scriptieproces, de (muzikale)inspiratie en de altijd positieve aanmoedigingen. Daarnaast dank ik mijn collega's en de (bestuurs)leden van de vereniging Noardlike Fryske Wâlden, professionals, inwoners en ondernemers in het gebied die tijdens mijn werk kennis over het gebied met mij hebben gedeeld. Privé hebben ze ook gemerkt dat ik druk was met een studie: lieve Mindert, familie en vrienden dank voor alle ondersteuning en begrip dat ik niet overal bij kon zijn maar 'moest studeren'.

Zelf Nationaal Landschap Noardlike Fryske Wâlden ontdekken?

Wil je zelf het landschap van de Noardlike Fryske Wâlden ontdekken? Loop etappes van het Streekpad Noardlike Fryske Wâlden (165 km) van Wandelnet en ontdek het prachtige coulisselandschap!

QR-code naar route Streekpad NFW op www.wandelnet.nl

Auteur in promotiecampagne Streekpad (foto: Merk Fryslân)

Bijlagen

Twintig gebieden krijgen status landschapspark

Van onze correspondent

DEN HAAG — In Nederland komen twintig gebieden in aanmerking voor de status van nationaal landschapspark. Dit staat in het eindadvies Nationale Landschapsparken, dat door staatssecretaris Wallis de Vries (CRM) donderdag aan de Tweede Kamer is aangeboden.

De gebieden zijn Texel, Terschelling, Zuidwest-Friesland, het Noorderveld, Zuidwest-Drenthe, Noordwest-Overijssel, het Vecht- en Reggegebied, Noordoost-Twente, de Graafschap, de omgeving van Winterswijk, de Veluwe, centraal Noord-Holland, de omgeving van het Noordhollandse Bergen, Midden-Brabant, Midden-Limburg en Mergelland in Zuid-Limburg.

De bedoeling van de aanwijzing van een gebied tot nationaal landschapspark is te voorkomen dat de rijkdom aan natuur, landschap en cultuurhistorie in die gebieden wordt aangetast door onder meer het onzorgvuldig aanleggen van woongebieden en verkeerswegen en te grootschalige landbouw.

Plannen voor ingrijpende verbeteringen in gebied van bijna 8000 hectare

Omvangrijk ruilverkavelingsplan voor Dantumadeel in voorbereiding

Bouw van minstens 40 nieuwe boerderijen zal noodzakelijk zijn

Een veelomvattend en zeer omvangrijk plan voor ruilverkaveling, dat verreweg het grootste deel van de gemeente Dantumadeel zal omvatten, is momenteel bij de Cultuur Technische Dienst in voorbereiding. Dit plan omvat een gebied van ongeveer achttienhonderd hectare en wordt in het noorden begrensd door de Dokkumer Ee en het Dokkumer Diep en in het oosten door de zgn. Oude Vaart (de verbinding tussen de Oude Zwemmer en het Dokkumer Diep), terwijl de grens dan verder loopt via de Oude en Nieuwe Zwemmer tot aan de brug over de Zwemmer te Zwaagwesteinde. In het zuiden vormt de weg Zwaagwesteinde-Veenwouden de scheiding. In het westen buigt de grens vanaf Veenwouden via de Schiersloot noordwaarts en hier zullen o.m. de polder van Roedkerk en het noorder en ruider Rietveld als westelijke scheiding fungeren, waarna ergens bij Sybrandshuis de westelijke grens de noordelijke (de Dokkumer Ee) ontmoet.

Zoals uit de hierboven gegeven globale omschrijving wel blijkt, zal deze ruilverkaveling dus verreweg het grootste deel der gemeente Dantumadeel omvatten, met uitzondering van enkele gedeeltes bij Zwaagwesteinde, Veenwouden, Birdaard en Janum, terwijl zelfs in het noordoosten nog een klein stukje Kollumerland er onder valt.

Stemming over ruilverkaveling over drie jaar?

Met de uitgebreide voorbereidingen, die er voor een dergelijk groot plan nodig zijn, is de Cultuur Technische Dienst, o.m. in samenwerking met de Ned. Heide Mij en het kadaster, reeds enige tijd bezig, maar het zal waarschijnlijk nog wel drie jaren duren, alvorens de stemming over het definitieve plan kan plaats vinden.

Gistermorgen werd te Murrerwoude een voorlichtingsbijeenkomst gehouden, waar Ir. G. Haandrikman een volle zaal belanghebbenden uitvoerig inlichtte over de huidige stand van zaken en de grote mogelijkheden, die een dergelijk object voor de gehele gemeente biedt. Vandaag worden nog twee dergelijke bijeenkomsten gehouden, vanmorgen te Rinsumageest en vanmiddag te Driesum.

Zeer gunstige voorwaarden voor boerderijenbouw en krotopruijing

Doel van deze bijeenkomsten is in de eerste plaats voorlichting, opdat de belanghebbenden zullen weten, wat er aan de hand is, wat de mogelijkheden en plannen zijn en hoe de zaak precies in de steek zit. Daarbij heeft Ir. Haandrikman er tal van maken met grote nadruk op gewezen, dat hierbij geen sprake is van dwang of ont-eigening, maar dat de vrij-willigheid in dezen een zeer belangrijke rol speelt.

Na de ruilverkavelingswet van 1904 en 1928 is er in 1934 een nieuwe ruilverkavelingswet gekomen en deze wet stelt de mogelijkheid open voor vijf zeer belangrijke zaken, die op achtereenvolgens alle nader onder de loep nam.

Betere verkaveling

In de eerste plaats biedt deze wet, evenals ook de oude, de mogelijkheid voor een verbetering van de verkaveling, hetgeen inhoudt, dat de nu soms zeer verspreide ligging van de diverse stukken land van één boer, zo veel mogelijk wordt opgeheven. Zoals de situatie nu is, gaat er dikwijls veel tijd verloren met heen en weer rijden, hetgeen een rendabele bedrijfsvoering sterk belemmert.

Ontsluiting

De nieuwe wet biedt ook de mogelijkheid tot ontsluiting van grote gebieden, waarmee wordt bedoeld het bezwaar maken van alle kavels over een zo mogelijk verharde weg. Nu is de situatie meestal zo, dat verspreide stukken land alleen via een slechte sandweg of via het land van een ander zijn te bereiken, terwijl deze landerijen in voornamelijk dikwijls helemaal onbereikbaar zijn. Gevoel hiervan is een opgewide, maar vaak noodgedwongen verwaarlozing.

Grondproeven b.v. wijzen steeds weer uit, dat de percelen, die het verste weg liggen, de slechtste bemestingsstand hebben.

Algemene water-beheersing

De derde mogelijkheid, die in deze wet is neergelegd, is die van een verbetering van de algemene waterbeheersing, waarmee twee zaken worden begrepen, n.l. in de eerste plaats, zoals ook volgens de oude wet verbetering van de afwatering, de waterafvoer dus. Verder is echter ook voorzien in verbetering van de watertoevoer, b.v. door opmaling, van die percelen, die nu des zomers nog niet een watertekort hebben te kampen.

Sanering kleine bedrijven

De nieuwe wet omvat verder nog twee andere mogelijkheden, die beide voor de gemeente Dantumadeel van groot belang zijn. De eerste daarvan is de mogelijkheid tot sanering van kleine bedrijven, waarvan er in deze gemeente zo veel zijn. Deze sanering tracht men te bereiken, door grond beschikbaar te stellen voor de uitbreiding van deze bedrijven.

Daarbij komt natuurlijk direct de vraag naar voeten: Hoe komt men aan die grond? Deze zou men b.v. kunnen verkrijgen, als boeren de gelegenheid kregen, zich elders te vestigen, b.v. in de nieuwe Landbouwvelden - hoewel over de mogelijkheid daarvan op dit ogenblik niets bekend is, waardoor de door hen in Dantumadeel gebruikte grond dus vrij zou komen. Een andere mogelijkheid is de vrijwillige aankoop binnen het gebied van de ruilverkaveling. Op het eerste gezicht zou men zeggen, dat niemand er voor voelt, om zijn grond te verkopen, maar de heer Haandrikman vertelde, dat dit in de praktijk hard meevalt. Als voorbeeld noemde hij het ruilverkavelingsplan Wollageast bij Sneek, waar men op deze manier 6 % van de totale oppervlakte heeft kunnen aankopen. Op deze manier kwam er 1200 hectare beschikbaar voor sanering.

Deze sanering is niet bedoeld voor de aller kleinste bedrijven, maar voor bedrijven, die minstens 5, 6, of 7 ha. groot zijn.

Krotopruijing

Een andere zeer belangrijke mogelijkheid, die de nieuwe wet in het kader der ruilverkaveling biedt en die ook voor Dantumadeel zeer belangrijk is, is die van de krotopruijing. Als voorbeeld noemde hij ook Noordwoude, waar men reeds

een kleine twintig heren en der in het veld verspreid staande huisjes heeft kunnen opkopen en de bewoners ervan een ander en beter, meestal nieuw huis in het dorp heeft kunnen aanbieden.

Voor de ruilverkaveling heeft dit systeem het voordeel, dat men op deze manier de meestal kleine stukjes grond, die bij deze huisjes horen, te beschikking krijgt en voor de betrokken gemeente betekent deze methode een vermindering van de woningnood, want worden op deze manier b.v. 30 slechte woningen opgeruimd, dan moet de gemeente zorgen voor bouwvolumes voor tien nieuwe woningen, terwijl de Cultuur Technische Dienst (C.T.D.) zorgt voor het resterende bouwvolume. Dit komt voor de betrokken gemeente dus neer op een vermindering van het bouwvolume.

Krotopruijing van de ruilverkaveling is zeer aantrekkelijk, zowel voor de betrokken bewoners als voor de gemeente, maar het is, evenals de grondverkoop aan de C.T.D. ten behoeve van de ruilverkaveling, geheel vrijwillig. Wie men hierna dus niet meewerken, dan kan niemand de betrokkenen daartoe dwingen en ont-eigenen is in dit verband ook niet mogelijk. Men blijft dus volkomen vrij dit te doen, maar Ir. Haandrikman zei wel te hopen, dat velen hierna zouden meewerken, omdat daarmee een voordeel wordt bereikt, dat men belang in dezen niet onbetwistbaar is. Over de medewerking was hij trouwens niet pessimistisch gestemd, gezien de zeer goede resultaten elders. De medewerking in dezen is vaak boven verwachting.

Nieuwe boerderijen

Wat ook op andere plaatsen gezonden wordt, vindt men in Dantumadeel wel heel sterk, namelijk dat de boerderijen in hoofdzaak in of zeer dicht bij de dorpskernen gesitueerd zijn. In de dorpen vanaf Rinsumageest tot en met Oostwoud, met een uitzondering naar Broek en Valom vindt men verreweg de meeste boerderijen en boerderijtjes, terwijl de meeste landerijen gelegen zijn benoorden de lijn Rinsumageest-Oostwoud, zuidelijk van Driesum, Wouterwoude en Dantumawoude en verder in het Bultenveld en de beide Rietvelden. Midden in deze landerijen staan ook wel enkele boerderijen, maar dit is toch een verdwijnende minderheid. Dit heeft tot gevolg, dat zeer velen hun land erg ver van huis hebben, met alle nadelige gevolgen van dien.

Bij de toekomstige uitvoering van de ruilverkaveling zullen dan ook in deze gebieden nieuwe boerderijen moeten worden gebouwd, wil men tot een zo gunstig mogelijk resultaat, wat betreft de verkaveling, komen. De wet op de ruilverkaveling biedt de mogelijkheid daartoe, mitsraard weer geheel op basis van vrijwilligheid, maar op zeer aantrekkelijke voorwaarden. Allereerst zullen degenen, die zich hiervoor aanmelden, het grote voordeel krijgen, dat hun nieuwe kavel gegarandeerd aanseen komt te liggen, en bovendien zijn hiervoor zeer belangrijke financiële tegemoetkomingen via subsidies, waarop we verder in dit artikel nog nader zullen terugkomen.

De animo hiervoor is op andere plaatsen, b.v. bij de ruilverkaveling op Ameland vrij groot gebleven. Daar is vlak voor de kerstdagen het ruilverkavelingsplan „De Grieten“ in stemming gekomen en met grote meerderheid (81-2) aanvaard.

Voor verplaatsing van hun bedrijf door middel van ruilverkaveling hebben zich daar nu reeds 24 boeren aangemeld, en het is niet onmogelijk, dat dit aantal nog tot 25 of mogelijk zelfs tot 30 zal stijgen. De totale oppervlakte van het te verkavelen gebied bedraagt naar 2000 ha, zodat in dat geval hier wel zeventig of tachtig aanmeldingen zouden zijn te verwachten, als de animo even groot zou zijn, maar we zouden, aldus Ir. Haandrikman, al dan niet zijn, als er hier tenslotte 40 serieuse liefhebbers waren. Ook voor deze boerderijenbouw geldt weer, dat dit op volkomen vrijwillige basis moet plaats vinden, maar de praktijk heeft uitge-wezen, dat er met vrijwilligheid heel wat te bereiken valt.

De gang van zaken

Hoe gaat deze hele ruilverkaveling nu in zijn werk. Nadat eerst voor Rinsumageest en Murrerwoude afzonderlijk ruilverkaveling was aangevraagd, is vorig jaar een aanvraag voor het hele gebied, dat hierboven werd aangegeven, aangevraagd. Via de centrale culturele commissie te Den Haag, belandde deze aanvraag bij de Cultuur Technische Dienst in Leeuwarden, die aan Geo. Staten van Friesland rapport moesten uitbrengen over de vraag, hoe deze verkaveling kan worden verwezenlijkt en hoeveel subsidie de C.T.D. kan geven. Met dat rapport is men nu bezig. Daarbij moet men allereerst weten, hoe de gebruikstoestand in het gebied is, en hoe de eigendomsstand. Dit laatste wordt door het kadaster uitgewerkt. Dan is er nodig een hoogtekaart van het hele gebied, waarmee de Ned. Heide Mij reeds is begonnen. Daartoe wordt een waterpassing van het gebied gemaakt en verder worden alle waterlozingen

en alle wegen opgenomen. Ook moet de C.T.D. weten, hoe het zit met de waterschappen en de bemaling. Wat die waterschappen betreft, zal hr. Haandrikman, dat is in deze gemeente een verandering. In dit gebied komen n.l. niet minder dan 25 afzonderlijke waterschappen voor, iets wat we nog nooit eerder hebben meemaakt, aldus spr. Verder moeten gegevens worden verzameld over liefhebbers voor hoerderijenbouw, grondverkoor, etc.

Oversee

Daarna volgt een tijd van langdurig overleg met allerlei instanties, zoals waterschappen, gemeentebestuur en Gede. Staten, Prov. en Rijkswaterstaat etc. en dit overleg, aldus de heer Haan drikman, neemt meer tijd in beslag, dan het ontwerpen van het complete plan. Een voorlopig plan van wegen en waterlopen wordt hierna gemaakt, waarvoor wordt de Ned. Heide Maatsch. begroting wordt opgesteld. Dat alles komt in het rapport aan Gede. Staten en daarin wordt, ook vermeld, op hooveel subsidie van de C.T.D. kan worden gerekend. Dit subsidie schenken meestal tussen de 10 en 15 %. Geven Gede. Staten hun voorlopige goedkeuring aan dit plan, dan kunnen de belanghebbenden, met doch middel van een stemming er over afstemmen, maar ook in de tijd die hiernaar voortgaat, zullen zij steeds worden voorgelicht en hun wensen kenbaar kunnen maken. Op deze wijze, hoopt men te bereiken, dat de belanghebbenden steeds op de hoogte blijven van de gang en stand van zaken. Voor echter tot stemming wordt overgegaan, ligt het plan eerst nog gedurende een maand ter inzage op het gemeentehuis, en kan men zijn eventuele bezwaren er tegen kenbaar maken. Zal het plan inderdaad tot uitvoering komen, dan moet een meerderheid van het aantal burgers worden bereikt.

Plantcelllike commissures

Werdt bij de stemming het plan aanvaard, dan is het de tijd voor de bezeeiming van de plaatselijke commode. Hierin krijgen mensen uit de strek van de verveklaving zitting, op voordracht van de standorganisaties en in overleg met de burgemeester. Deze commissie krijgt de verantwoordelijkheid voor alles, wat wordt uitgeroerd. Aan deze commissie worden meestal enkele deskundigen toegevoegd. Ook volgt dan de benoeming van een rechter-commissaris, i.v.m. eventuele geschillen, die mochten ontstaan.

Schattenscheinmisse

De tweede commissie, die benoemd wordt, is de schatterscommissie, die leders inbreng aan landerijen nauwkeurig taxeert en het resultaat daarvan vastlegt in een uitvoerig rapport, dat weer ter inzage wordt gelegd op het gemeentehuis.

Tegen deze taxaties kan men dan deswege roep aantekenen, want een secret overig met de plaatselijke commissie plaats vindt, waarbij men bijna altijd tot een oplossing komt. Lukt dat niet, dan wordt de rechter-commissie ingeschakeld, die meestal het grootste deel van de resterende appellanten tot overeenstemming weet te komen. Men kan dan deswege, als men geen akkoord kan vinden, bij de rechtbank een civiele procedure aanhangig maken, maar zover komt het maar bij een enkeling, aldus spr. en meestal zijn dat mensen, die niet of heel moeilijk

voor reden vatbaar zijn. Het aantal bezwaren tegen deze schattingen valt over het algemeen echter steeds weer erg mee. Is dit alles in kennis en kraken, dan volgt de definitieve vaststelling van het plan met daarop de uitvoering, die geheel machinaal geschiedt.

Plan van toedeling

Na de uitvoering vraagt het plan van teeleiding de aansicht. Hierin is vastgesteld, welke grond ieder krijgt. Daarop geeft als regel, dat ieder eenredig krijgt, maar wat hij heeft ingezet, is dit moet op een grond teeleiding af te rekenen. Een speling van maximaal 100 m. naar boven of naar beneden is dan ook toegestaan. Ieder krijgt zo veel mogelijk grond van de zelfde waarde terug. Wacht de waarde sterk af van de ingebrachte grond, dan krijgt men een vergoeding in onderwinst.

Uitendacle gaat er een bekende hoeveelheid grond verloren met de aanleg van wegen en water-
leidingen hetgeen algemeen op
2,5 % van het totaal neerkomt.
Op een speciale zitting kan ieder
zijn wensen t.a.v. dit plan be-
haal maken, en hiermee wordt
serieuze rekening gehouden, ver-
der de wensen uiteraard voor-
zigtig. Het plan van toedeling
wordt daarna weer ter visie ge-
legd, en met de bezwaren er-
tegen wordt gehandeld als hier-
boven is beschreven over het
schakelenrapport.

De tweede schatting

In alles uitgevoerd en heeft ieder zijn nieuwe kavel in gebruik dan nu de tweede schatting en dan eerst kan worden betaald, wat ieder precies moet betalen, want het verschil tussen de tweede en de eerste schatting, dat is het bedrag, dat men moet betalen. Daarvoor is een zeer gemakkelijke regeling geschapen, men kan in dertig jaar afbetalen, waarbij men ieder jaar 3 % betaalt. In die vijf procent zijn een rente van 2 % en een aflossing van 1 %.

Financiering
boerderijenbouw

Hoe meer boerderijen er gebouwd worden, hoe meer aangelegsloten kavels er komen en hoe minder wegen er nodig zijn. Het is daarom van groot belang dat boerderijen betrekend dus van verlagings van de kosten van het geheel. De financiering van de boerderijbouw heeft veel overeenkomst met de financiering der grondkosten. Eerst wordt het oude gebouw, dat men verlaat, getaxeerd, niet echter op de afbraakwaarde, maar op de gebruikswaarde. Ook het nieuwe gebouw wordt getaxeerd, eveneens op zijn gebruikswaarde, die in het algemeen neerkomt op 55 à 60 % van de bouwkosten. De overige 40 à 45 %, de onrendabele bouwkosten dus, worden geheel gedekt door subsidie.

Als voorbeeld noemde spr. een nieuwe boerderij voor een bedrijf van 10 ha, die ongeveer f 85.000,- zal kosten. De gebruikswaarde zal op ongeveer f 30.000,- worden geschat. De overige f 25.000,- worden gedekt door subsidie.

De oude boerderij van de betrockene zal, vooral als deze aan onderhoud toe was, misschien maar een paar duizend gulden als afbraakwaarde hebben, maar de gebruikswaarde is wel op f. 10.000,- te stellen, voor welk bedrag de C.T.D. dit gebouw overneemt. Op deze manier heeft deze boer dus voor f. 20.000,- (f. 30.000,- min f. 10.000,-) een geheel nieuwe en moderne boerderij, met bovendien een samengestoten kavel.

De betaling van dit bedrag geschiedt weer, evenals met de grondarten, in 30 jaren, met de aansluiting van 1 s. tot dat de nieuwe boden 500 s. meer per jaar op 500 s. komt. Daar komt nog bij, dat de afroeping eerst na 30 jaren na de uitvoering komt, zodat deze maar de eerste jaren dit bedrag niet behoeft te betalen en dit geld b.v. kan gebruiken voor verbetering van zijn nieuwe gronden. Van splitsing van een bedrijf mag in dit geval echter geen sprake zijn, het moet onderdaan een verplaatsing zijn.

Het oude bedrijf koopt de C.T.D. voor de gebakkerde gebruikswaarde op en hierin mag geen boerenbedrijf weer worden uitgeoefend, tenzij 'n driehoeksruil kan plaats vinden, waardoor dus een ander en meestal ouder gebouw door de C.T.D. wordt overgenomen.

Deze regeling biedt zeer gunstige perspectieven, vooral voor hen, die spoedig aan een ingrijpende verbouwing toe zijn, waarmee ook ze het landbouwbedrijf kunnen moderniseren. In dat geval kan men veel beter deze gelegheden aangrijpen, waardoor men voor 'n paar duizend meer een geheel nieuw en modern bedrijf krijgt met gegarandeerd één aanspreekpunt. Bovendien is er voor deze nieuwe boerderijen een zeer gunstige regeling voor de aanschaf van elektriciteit en waterleiding.

Op andere plaatsen is er voor deze mogelijkheid flinke belangstelling. Zo zullen b.v. op Ameland in het kader van twee ruilverkavelingsplannen binnenkort 10 à 20 nieuwe boerderijen worden gebouwd.

Dr. Haandrikman sprak de hoop uit, dat de belangstelling hiervoor ook in Dantumadeel voldoende zal zijn, want dit is een belangrijke factor voor een goed geslaagde rivierkaveling. Zal de zaak hier goed worden aangepakt, dan zullen hiervoor in Dantumadeel minstens 40 serieuze liefhebbers zich moeten melden, waarbij uiteraard geld moet worden vooraan kunnen bijdragen tot het slagen van dit plan. Algemeen in hun eigen als in het algemeen van lang. Immers is het zo dat hoe meer land vrij komt door de verplaatsing van in bedrijf, hoe meer men ook weer ter beschikking krijgt om elshier bij de dorpskommen tot een zo gunstig mogelijke verdeling der verschillende percelen te komen. Spr. hoopte dan ook, dat vooral de grote en middelgrote boeren de mogelijkheid van nieuwbouw op deze gunstige voorwaarden, die nog maar ruim een half jaar van kracht zijn, ernstig zullen overwegen.

ALS RUILVERKADELING EEN FEIT WORDT: NIEUWE BOOMWALLEN IN DANTUMADEEL

*Vijf tot tien meter brede groene
schermen tussen de percelen*

Toen Harmen Sytstra, als schoolmeester van de kale Klei naar het Woudorp Bergum verhuisd, daar omstreeks 1850 zijn later zo populair geworden *Waldsaag* schreef, zal hij wat het „smuk-skaedzjend beamtregien oeral yn 't roun“ betrefte niet rozzer de bossen of parken van de toen nog bestaande Bergumer en andere Woudfriese landhuizen op het oog hebben gehad, maar meer de boomwallen op de grenzen van de kavels, die zo typisch zijn voor het Woudlandschap.

Ze zijn er eigenlijk in twee soorten: de elzenwallen, die geplant zijn langs een slootje of brede greppel in de meer lage delen, en de uit andere bomen (elken, berken) en struiken (lijsterbes) bestaande beplantingen op de zogenaamde „diken“, de hoge zandige wallen die de landerijen scheiden op plaatsen waar de sloten geen water konden houden. Wij zullen het hier nu niet hebben over de mogelijke dienst van deze dijken, maar sileen vaststellen, dat zowel de elzenwallen aan de sloten als het groen op de „diken“ het Woudlandschap zijn karakteristieke trekken verschaften. Wie bijvoorbeeld van Dokkum naar Murmerwoude gaat, ziet bij wijze van spreken niets van de dorpen der Dokkumer Wouden: één lang en dicht groen scherm sluit de kim af en alleen de torens der dorpen steken boven het geboomte uit.

Eeuwen zijn er voorbijgegaan, waarin de boomwallen — afgezien van het gebruikelijke knippen eenmaal in de zoveel jaar — een ongestoord bestaan leidden. Maar in onze tijd dreigt er gevaar. Of liever: er gaan stemmen op, van cultuurtechnische en agrarische zijde, die zeggen: het is nu wel mooi zulke wallen in het landschap, maar wat ons betreft mochten ze wel verdwijnen; de stukken land die ze omzomen, zijn veel te klein voor het moderne grasland-bedrijf (dat ook de Wouden bijna geheel heeft veroverd). „As it goed soe, moasten dy beammen eins alle gearre om“. En inderdaad heeft men een poos geleden, toen er over de ruilverkaveling Dantumadeel geschreven werd, kunnen lezen, dat een boer betoogde: „tuort mei dy wällen!“

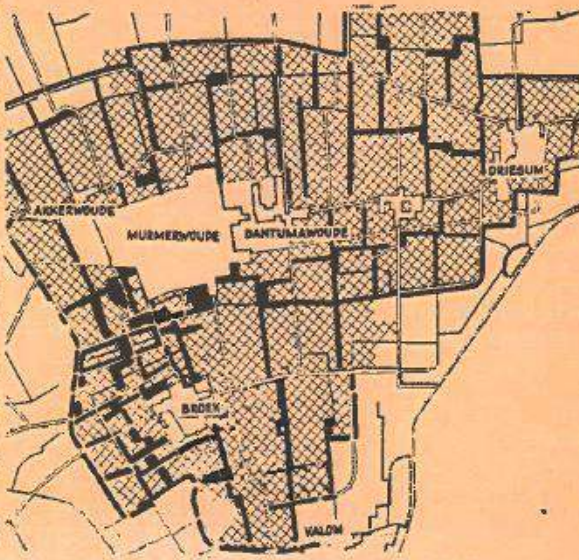
Nu wordt de pap nooit zo heetgroter te maken, waarmee dan

aan agrarische wensen wordt tegemoetgekomen. De nieuwe wallen zullen zo worden aangelegd, dat het vee er niet bij kan en ze zullen ook breder en dichter worden dan de bestaande groenschermen, namelijk tot tien meter. Ze zijn dus duidelijk niet-utillitair, maar landschappelijk en esthetisch bedoeld en ze zullen dan ook niet aan de boeren worden toegewezen, maar — naar ir. Vlieger het juiste toelijkt — aan Staatsbosbeheer, welke instelling dan ook voor het onderhoud zorgt.

Zoals de kaart laat zien, wordt het eigenlijke Woudengebied van Dantumadeel, dat ongeveer 3500 ha van de totale oppervlakte der ruilverkaveling (8250 ha) omvat, aan de rand geheel in het groen gezet, terwijl „binnenin“ in de lengterichting der kavels, maar ook dwars daar op, de nieuwe singels zullen worden geplant, die in een landschappelijk wat rommelig gebied als Broek onder Akker-

woude zelfs een vrij dicht patroon vertonen. Los van het bestaande groen (dat natuurlijk niet allemaal zal verdwijnen) is er voor de nieuwe wallen 110 tot 120 ha gereserveerd, waarbij ook enkele bosjes zijn ontworpen vooral langs de rand van Murmerwoude.

Het gebied buiten het zand blijft natuurlijk open, zoals het ook is: de nieuwe weg die Veenwouden met Valom zal verbinden (ten noorden en westen van de bestaande Bovenweg) bijvoorbeeld zal geen groene stroken krijgen. Alleen Rinsumageest wordt met groen „afgegrensd“, maar dat is dan ook nog duidelijk een Woud-dorp.

In het geval Dantumadeel nu introduceert het door Staatsbosbeheer ontwikkelde en door de Centrale Cultuurtechnische Commissie aanvaarde (en dus bij de stemming aan de orde komend) landschapsplan (bedoeld in artikel 34 der Ruilverkavelingswet 1954) een experiment, zoals ir. Vlieger ons aan de hand van de kaart uiteenzet. Het plan voorziet namelijk in het aanleggen van tientallen groene stroken, die tussen de percelen komen te liggen, op dezelfde manier dus als de bestaande wallen. Maar de nieuwe aanleg maakt het nu mogelijk desgewenst de percelen

DINSDAG 10 DECEMBER 1991

REGIO

Werkgroep Eastermar treedt in overleg met provincie

Eigen natuurbeheerplan boeren

GERKESKLOOSTER – Niet de natuurorganisaties, maar de boeren moeten het beheer van natuur en landschap voor hun rekening nemen. Met deze boodschap gaan F. Benedictus en P. de Jong uit Eastermar de boer op. De beide melkveehouders vinden dat de landbouw in het landinrichtingsproject Oostermear de herinrichting en het onderhouden van houtwallen, singels, reservaten en ecologische verbindingszones goed zelf kan uitvoeren.

Benedictus en De Jong hebben inmiddels een werkgroep opgericht. Hun ideeën werden gisteren gepresenteerd bij de aanbieder van het rapport 'Maat houden' van de Wageningse onderzoekers ir. R. de Bruin en dr. ir. J. D. van der Ploeg. In het rapport komen de beide onderzoekers tot de conclusie, dat landbouw en natuur onlosmakelijk aan elkaar zijn verbonden en dat de boeren de echte deskundigen en meest betrokkenen zijn als het gaat om de uitvoering van het landschaps- en natuurbeheer.

Dr. Van der Ploeg juichte het idee van de twee boeren uit Eastermar dan ook toe en riep de provincie Friesland op met de werkgroep in discussie te treden over de mogelijke uitvoering van het plan. Gedeputeerde drs. J. Walsma, die samen met zijn collega J. van Dijk uit Groningen het rapport 'Maat houden' in ontvangst nam, noemde de door Van der Ploeg en De Bruin geschetste ontwikkeling positief.

De uitvoering van de Regeling Onderhoudsovereenkomst Landschapselementen/Regeling Aanwijzing Landschapselementen (ROL/RAL) gaat per 1 januari over van het Rijk naar de provincie. De uitvoering komt dan een stap dicht bij de boeren, zo merkte Walsma op. In het ruilverkavelingsblok Oostermear heeft zeventig procent van de boeren een ROL-overeenkomst.

F. Benedictus (rechts) en P. de Jong uit Eastermar willen zelf het beheer en onderhoud van natuur en landschap voor hun rekening nemen. (Foto: Jannes Faber)

Benedictus en De Jong vinden, dat de boeren het onderhoud van landschap en natuur in hun bedrijfsvoering moeten onderbrengen. "Troch de natuer te ûnderhâlden hawwe de boeren langer besteansrjocht", aldus De Jong. "De oeren, dy't de boeren oer hawwe, wurde rendabel makke troch de natuer te ûnderhâlden".

Het geld, dat de overheid beschikbaar stelt voor beheer van natuur en landschap komt niet terecht bij de natuurorganisaties, maar bij de boeren. De inkomensvorming op de bedrijven blijft op peil, aldus de werkgroep uit Eastermar. "Der komt in kapitaalstream yn de rjochting fan de boeren op gong", zo merkte De Jong op.

In het landinrichtingsproject Oostermear gaat het in totaal om tweeduizend hectare cultuurgrond. Ongeveer tweehonderd hectare, dus zo'n tien procent, komt in aanmerking voor de status van relatiënotagebied. Van die tweehonderd hectare wordt honderdertig hectare als reservaat aange-merkt.

De twee boeren hebben er geen bezwaar tegen, dat de overheid en de natuurbeschermingsorganisaties voorwaarden aan het beheer van de natuur stellen. De voorwaarden kunnen jaarlijks worden vastgesteld. De vergoeding, die de boeren voor het onderhoud krijgen, moet gelijk zijn aan de vergoeding, die de natuurorganisaties van de

overheid krijgen. In het rapport worden de jaarlijkse kosten voor rente, aflossingen en beheerskosten geschat op f 4000 per hectare.

Voorzitter P. Miedema van de Friese CBTB staat positief tegenover het idee van Benedictus en De Jong. De CBTB-voorzitter ziet het initiatief als het eerste resultaat van de Wageningse onderzoekers. Miedema wees er op, dat anderen vinden, dat er met de landbouw niet te praten valt over milieu en natuur. "De landbouw zou een slechte gesprekspartner zijn. Het tegendeel is echter waar", aldus Miedema. "Vanuit de landbouw willen wij constructief meedenken. Het wordt een moeilijke discussie als je op basis van onbegrip te keer gaat".

Nationaal landschap een illusie

Minister:
Subsidiepot
bijna leeg

door P. A. BOUWMEESTER

BELT-SCHUTSLOOT — De kop van noord-west Overijssel schudt het hoofd. De tik is gevoelig. Negen jaar hebben boeren, burgers en buitenlui in de buurt van de Beulaker- en Bellerwijde zich uitgesloofd om hun fraai gestoffeerde landschap een harmonisch aanzien te geven of daar komt ten minister Braks (landbouw) met een simpele handdraai de Haagse geldkraan dicht doen.

Geen wonder dat in Belt-Schutslot — een wonder-schoon paradijsje te midden van wild water — de mensen de handen ten hemel heffen. Wat bezieht die Braks?

Huis schilder J. van den Belt, de man die in Den Haag met gedeputeerden van vier provincies de Tweede Kamer onder druk poogde te zetten: „Glimlachend kwam Braks vorig jaar in ons gebied. Zo zou het eigenlijk overal moeten, zei hij bemoeiend. Zal wel politiek van hem zijn geweest. Deze zomer maakte Braks zijn reuzenzwaai. Hij moest moeten en koos daarvoor ons uit.”

VEELBELOVEND

Tien jaar geleden maakte staatssecretaris Meijer na het uitbrengen van de „groene nota” een veelbelovend begin met een nationaal-landschap-beleide.

Twintig gebieden zouden voor een „speciale behandeling” in aanmerking komen: Texel, Terschelling, zuid-west Friesland, Gaasterland, het Noordenveld op de grens van Groningen en Drenthe, zuid-west Drenthe, noord-west Overijssel, het Vech en Reggegebied, noord-oost Twente, de Graafschap, omgeving Winterswijk, de Veluwe, de Gel-

* J. van den Belt
„politiek...”

derse Poort (rivierengebied tussen Nijmegen en Montferland), het gebied van de Kromme Rijn, de Utrecht-Noordhollandse Vechtstreek, Waterland, centraal Noord-Holland, omgeving Bergen, NH, midden Brabant, midden-Limburg en Mergelland.

PROEF

Vijf van deze gebieden werden aangewezen als proefterrein om praktijkervaring op te doen: noord-west Overijssel, Mergelland, de Veluwe, Waterland en Winterswijk. In noord-west Overijssel werd vooral gelet op het sterk teruglopen van de werkgelegenheid in de rietcultuur, een belangrijke bron van inkomsten in dit plassen- en vaar domein.

Wat bedoelen die moeilijk pratende ambtenaren in Den Haag met de term nationaal

landschap? Dit een landschap-pelijk waardevol gebied van ten minste tienduizend hectare, bestaande uit natuurterreinen, wateren en bossen, cultuurgronden en nederzettingen, die met elkaar een samenhangend geheel vormen. Zo'n gebied vraagt om een allesomvattende aanpak van richting, ontwikkeling en bestuur.

Braks: „Het is een illusie om te denken dat het Rijk nog bij machte zou zijn om twintig nationale landschappen in stand te houden. En als de Tweede Kamer vindt dat ik daaraan toch extra geld moet besteden, moet ze met andere oplossingen komen.”

Tweede-Kamerlid Faber (CDA) begrepen dat de nationale landschappen voor zijn partij geen hoge voorrang hebben. Voor de signalen uit de Kamer kan ik niet ongevoelig blijven.” De Tweede Kamer heeft Braks overigens wel te verstaan gegeven dat hij de proef moet voortzetten en het extra geldstroompje van het

Rijk niet moet laten opdrogen.

Nog op 8 december 1983 zei Braks in Overijssel bij verdere bezuinigingen de nationale landschappen te zullen ontzien. Hij was onder de indruk van de krachtinspanningen van regionale overheid en bevolking in het proefgebied. „Na de teleurstellende gang van zaken in Winterswijk is het een verademing om kennis te nemen van de positieve resultaten hier,” oordeelde Braks.

KLAP

Daaron kwam de klap hard aan toen Braks de vier provincies van de proefgebieden in juni liet weten geen extra geld meer voor de landschappen over te hebben. Tot nu toe zat er elk jaar 4,5 miljoen gulden in het subsidiepotje, maar dan zou in 1985 nog maar één miljoen gulden worden en daarna niets meer. Dat betekent niet, zei Braks, dat er een einde komt aan het nationaal-landschappenbeleid, want via de

traditionele buidels zouden voorzieningen toch kunnen worden uitgevoerd. Bovendien kan hij terugvallen op de natuurbeschermingswet, de landinrichtingswet, de natuurschoonwet, de boswet, de jachtwet en de vogelwet.

Braks nu: „Ik laat de mensen niet in de steek. De aangevane verplichtingen worden nagekomen. De rietmaai-vergoeding blijft van kracht. Ik breuk ook niet in één keer af wat moeizaam is opgebouwd.”

Braks zegt dat hij moet kiezen of delen. Hij wil ook rekening houden met de groenvoorzieningen in de Randstad, een gebied dat minder begiftigd is met schone natuur dan bijvoorbeeld het oosten en het zuiden. De minister wuift weg dat hij zich heeft laten leiden door de protesten van de Winterswijkse boeren.

daken zijn karakteristiek voor dit gebied. Een andere subsidieregeling betreft die voor punters en bokken (boten waarmee koeien kunnen worden vervoerd), typische vaartuigen voor hier die nu dreigen te verdwijnen.”

Noord-west Overijssel vreest dat straks weer verpaupering optreedt en dat het verlies van arbeidsplaatsen kan oplopen tot meer dan honderd.

De weerstand van een aantal boeren in Wanneperveen wordt niet maatevond genoemd voor alle agrariërs in het proefgebied. Vooral de vaarboeren hebben zich geschaard achter het huidige landschap-beleide. In de gemeente IJsselham gaan al stemmen op om niet langer mee te werken aan het inrichten van het nationaal park De Weerribben.

STICKER

In Noord-Holland is een sticker gemaakt met daarop Nationaal Landschap Waterland, doorgaan natuurlijk. Gedeputeerde drs. W. T. van Gelder in een gesprek met de Tweede-kamercommissie voor landbouw: „De bewoners van Zuiderwoude voerden jarenlang vergoede actie om een ophaalbrug in hun dorp hersteld te krijgen. Marken wilde een museum. Met extra geld van het Nationaal Landschap werden die wensen uitvoerbaar. Dat soort projecten sprak tot de beveling. Gemeenten kwamen met plannen, maar ook belangenorganisaties en particulieren.”

De begeleidingscommissie in het Limburgse Mergelland — een schitterende streek met verrukkelijke dorpjes als Mheer, Noorbeek, Slenaken en Epen — meent dat het geen zin meer heeft om nog langer vast te houden aan het nationale-landschapbeleid.

Burgemeester Jhr. mr. L. M. Michiels van Keesseling van Margraten, van de nood een deugd makend: „Je kunt ook bepaalde dingen niet doen zoals geen ongebreidelde huisbouw in het nationale landschap, het afremmen van industriële ontwikkeling, letten op de mergelafgraving. Een goed plan behoort bovendien niet altijd geld te kosten.”

5 OKTOBER 2002
NIEUWS
7

Minister Cees Veerman bij jubilerende milieucoöperaties Vel en Vanla: „Belangrijke rol voor agrarisch natuurverenigingen”

Landbouwminister Cees Veerman wil agrarisch natuurbeheer stimuleren. Hij is onder de indruk van de initiatieven van de natuurverenigingen. Dat zei de minister vorige week vrijdag tijdens een bijeenkomst van gezamenlijke milieucoöperaties de Noordlike Fryske Wâlden in Buitenpost. De vergadering werd gehouden in het kader van het tweede lustrium van de milieucoöperaties Vel en Vanla. De tienjarige verenigingen kregen van BoerenNatuur de nieuwe wisselprijs "NatuurBoeren van het jaar" uitgereikt.

„De overheid moet ruimte bieden aan ondernemers om hun eigen weg te zoeken.” Deze mening hield minister Cees Veerman zo’n 250 boeren voor op de vergadering ter ere van de jubilerende Vereniging Easternmar’s Landsdowe (Vel) en Vereniging Agrarisch Natuur en Landschapbeheer Achtkarspelen (Vanla). Dat Veerman vooral op veel sympathie van de sector kan rekenen, bleek wel door het vele applaus dat hij oogstte tijdens zijn eerste optreden in Friesland.

Onder de indruk

De minister zat aan het begin van zijn betoog onder de indruk te zijn van hetgeen de beide milieucoöperaties in tien jaar hebben bereikt en hoe de boeren in de Wâlden in de praktijk bezig zijn. Door middel van een presentatie over verleden, heden en toekomst van de milieucoöperaties in de Wâlden door Vanla-voorzitter Geale Atsma, werd duidelijk tegen welke problemen en obstakels de besturen zijn opgelopen, maar ook wat er allemaal is gerealiseerd in deze periode. Bijvoorbeeld een sterke reductie van de stikstofverliezen en het opdoen en verspreiden van ervaringskennis.

Vel en Vanla kunnen trots zijn op het werk dat zij afgelopen tien jaar hebben verzet. Dat viel te bevestigen bij (van links naar rechts) Geale Atsma, Cees Veerman, Jan Douwe van der Ploeg en Ruel Cazenier tijdens het forum dat werd georganiseerd ter gelegenheid van het tweede lustrium.

rijke rol weggelegd voor agrarische natuurverenigingen. Zij fungeren als een schakel tussen de individuele belangen van de agrariër en de gemeenschappelijke belangen van een streek. Een schakel moet af en toe gesmeerd worden, u weet de olie-spuut best te vinden”, aldus Veerman.

De minister is bereid daar een steentje aan bij te dragen. Zo deelde de bewindsman mee dat de ontheffing voor het bovengronds uitrijden van mest, een proefproject van Vel en Vanla, na zijn inspanning bijna rond was. Ook staat Veerman positief tegenover het afsluiten van gebiedscontracten. „Maar ik kan uiteraard niet garanderen dat iedere aanvraag voor een gebiedscontract wordt gehonoreerd.” De Regeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden (ROS) kan volgens Veerman worden aangepast aan de bredere rol

die de agrarische natuurverenigingen zullen gaan krijgen. Ook de landshapspakketten kunnen meestellen voor een bijdrage vanuit de ROS.

Boerenethiek

Ook was er lot voor Vel en Vanla van Wageningen hoofdleraar Jan Douwe van der Ploeg. Hij roemde met name de boerenethiek in de streek. „Men zoekt naar praktische verbeteringen. De normen en waarden worden daardoor sterker. Men kan weer trots zijn op het werk.” Van der Ploeg wees ook op het herstel van het milieu. „In de schone sloten zit weer fonteinkruid en er groeit weer vrouwenmantel en hertschoot op de humusrijke grond. Het zijn bio-indicatoren.”

BoerenNatuur-voorzitter Ruel Cazenier toonde ook veel waardering voor Vel en Vanla. „Tien jaar pionieren en tegen de stroom inroeien. Vechten voor begrip van collega’s, de eigen landbouworganisatie en vechten met de overheid en de onderzoeksweld. Kortom jaren van veel onbegrip en miskenning. Je moet van goede buize komen om dan vol te houden. Vel en Vanla hebben het pad getoond voor agrarisch natuurbeheer.” Vanwege de grote bijdrage van de beide milieucoöperaties, overhandigde Cazenier namens de NLTO en BoerenNatuur de voorzitters Atsma en Benedictus een cheque van 2.000 euro en tevens het predikaat "NatuurBoeren van het jaar 2002".

"NatuurBoeren van het jaar" uitgereikt.

„De overheid moet ruimte bieden aan ondernemers om hun eigen weg te zoeken.” Deze mening hield minister Cees Veerman 20'n 230 boeren voor op de vergadering ter ere van de jubilerende Vereniging Easternmar's Landsdouw (Vel) en Vereniging Agrarisch Natuur en Landschapbeheer Achtkarspelen (Vanla). Dat Veerman vooral op veel sympathie van de sector kan rekenen, bleek wel door het vele applaus dat hij oogstte tijdens zijn eerste optreden in Friesland.

Onder de indruk

De minister zei aan het begin van zijn betoog onder de indruk te zijn van, tussen de beide milieucoöperaties in tien jaar hebben bereikt en hoe de boeren in de Wâlden in de praktijk bezig zijn. Door middel van een presentatie over verleden, heden en toekomst van de milieucoöperaties in de Wâlden door Vanla-voorzitter Geale Atsma, werd duidelijk tegen welke problemen en obstakels de besturen zijn opgelopen, maar ook wat er allemaal is gerealiseerd in deze periode. Bijvoorbeeld een sterke reductie van de stikstofverliezen en het opdoen en verspreiden van ferveringskennis.

„Het natuur- en landschapbeheer leeft hier onder de boeren”, constateerde Veerman. De CDA'er is wars van teveel verstikkende regels, die nieuwe initiatieven dwarsbomen. „Vernieuwing gebeurt door het doen, zeker niet door het schrijven van nota's.” Het ministerie zal deregulering vereenvoudigen en de administratieve lastendruk verminderen, zoals in de mestregulering beloofde hij. „Het zal uiteindelijk resulteren in 40 procent minder ambtelijke inspanning. Ook door het inzetten van verzamelcontracten verwacht ik tot een aanzienlijke vereenvoudiging te kunnen komen.”

Al honderd

Agrarisch natuurbeheer zal met Veerman aan het roer steeds belangrijker worden. Nu zijn er meer dan 100 milieucoöperaties, die samen een kwart van de natuurgronden beheeren. Dat percentage zal wat de minister aangaf groter worden. „We zullen eerst kijken of natuurdoelen via portieulier beheer kunnen worden gehaald. Pas als dat niet mogelijk is, zullen we overgaan tot het aankopen van grond. Daarbij zie ik een belang-

Vel en Vanla kunnen trots zijn op het werk dat zij afgelopen tien jaar hebben verzet. Dat viel te beluisteren bij (van links naar rechts) Geale Atsma, Cees Veerman, Jan Douwe van der Ploeg en Roel Cazemier tijdens het forum dat werd georganiseerd ter gelegenheid van het tweede lustrum.

Foto: Rijkswaterstaat

rijke rol weggelegd voor agrarische natuurverenigingen. Zij fungeren als een schakel tussen de individuele belangen van de agrariër en de gemeenschappelijke belangen van een streek. Een schakel moet af en toe gesmeerd worden, u weet de olie spuit best te vinden”, aldus Veerman.

De minister is bereid dat een steentje aan bij te dragen. Zo deelde de bewindsman mee dat de ontheffing voor het bovengronds uitrijden van mest, een proefproject van Vel en Vanla, nu zijn inspanning bijna rond was. Ook staat Veerman positief

tegenover het afsluiten van gebiedscontracten. „Maar ik kan uiteraard niet garanderen dat iedere aanvraag voor een gebiedscontract wordt gehonoreerd”. De Regeling Organisatiekosten Samenwerkingsverbanden (ROS) kan volgens Veerman worden aangepast aan de bredere rol

BoerenNatuur-voorzitter Roel Cazemier toonde ook veel waardering voor Vel en Vanla. „Tien jaar pionieren en tegen de stroom inroeien. Vechten voor begrip van collega's, de eigen landbouworganisatie en vechten met de overheid en de onderzoeksweld. Kortom jaren van veel onbegrip en miskenning. Je moet van goede huize komen om dan vol te houden. Vel en Vanla hebben het pad geëffend voor agrarisch natuurbeheer.” Vanwege de grote bijdrage van de beide milieucoöperaties, overhandigde Cazemier namens de NLTO en BoerenNatuur de voorzitters Atsma en Benoditus een cheque van 2.000 euro en tevens het predikaat "NatuurBoeren van het jaar 2002".

Samenspel natuur en landbouw bij 38 Friese boeren

In de Friese streek De Wouden spant een aantal boeren zich in voor het behoud van de natuur. „We waren op weg een kopie van de Flevopolders te worden.”

Door onze redacteur
F.G. DE RUITER

EASTERMAR, 25 FEBR. Ze willen laten zien dat het kan: het harmonieus verweven van landbouw en natuurbehoud. Achtendertig boeren, voornamelijk melkveehouders, uit het Friese Eastermar, oostelijk van Leeuwarden, hebben zich voorgenomen de natuur in hun gebied — circa 2.000 hectare — zo veel mogelijk te sparen en tegelijk hun beroep te blijven uitoefenen. Daarvoor is een speciale vereniging opgericht onder de naam Eastermar's Landsdouwe, die „een duurzaam evenwicht tussen milieu, landbouw, natuur en landschap” beoogt.

Gisteren is een bescheiden kroon op het voorbereidende werk gezet. Staatssecretaris Heerma van VROM was naar Friesland gekomen om „It lândjuwel” van Eastermar (Oostermeer) uit te roepen tot voorbeeldplan in het kader van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening: „Wat jullie doen verdient ook elders navolging”, aldus Heerma.

De streek heet De Wouden, een van het gemiddelde Friese landschap afwijkend gebied, waar men weliswaar geen ondoordringbaar bos aantreft, maar wel opvallend veel bomen. Ze staan doorgaans in lange rijen langs sloten of op aarden wallen, die de boeren vroeger opwierpen als afscheiding van hun percelen. Dat geeft de streek een zekere intimiteit die contrasteert met de weidsheid van het Westfriese polderland.

Maar ook bij Eastermar (gemeente Tietjerksteradeel) is in de loop der jaren veel van het oorspronkelijke landschap verloren gegaan. Op tal van plaatsen zijn bomenrijen en houtwallen weggehaald, omdat ze de boer in zijn bedrijfsvoering belemmerden. En daarmee verdwenen tegelijk diverse diersoorten die in het struweel hun toevlucht vonden. Vos, otter en boomkruiper, ortolaan, haardmannetje en kwartelkoning worden allang niet meer gesignaleerd. Hetzelfde geldt voor hazelworm en knoflookpad.

Of ze ooit zullen terugkeren, is de vraag. De in Eastermar's Landsdouwe verenigde boeren willen in elk geval de voorwaarden scheppen om fauna en flora nieuwe kansen te geven. Hun uitgangspunt bij dit alles is dat de samenleving meebetaalt aan het behoud van natuur en landschap. Voor het onderhoud van de overgebleven bomenrijen krijgen de agrariërs een provinciale vergoeding via de Stichting Instandhouding Landschapselementen Friesland, die ook subsidie verstrekt voor het beheer van zogenoemde dobben, een soort minimeertjes om het vee te drenken. Bovendien valt de streek sinds eind 1993 onder de bergboerenregeling van de Europese Unie, wat betekent dat boeren die houtwallen intact laten, jaarlijks 180 gulden per hectare uit Brussel ontvangen.

Door deze bijdragen zijn ze in staat hun bedrijf renderend te houden ondanks de malaise waarin de landbouw verkeert. Om de economische basis van de streek verder te versterken, streven ze naar een keurmerk voor regionale producten. Ze voeren de voorgeschreven mineralenboekhouding om de bodem te vrijwaren van overtollige fosfaten en nitraten en in enkele studiegroepen leren ze gezamenlijk om zuinig met die milieubelastende stoffen om te springen.

Het begon allemaal toen de Landbouwniversiteit Wageningen ter plaatse een onderzoek instelde in het kader van het landinrichtingsplan Oostermeer. Uit interviews bleek dat 91 procent van de boeren de bijzondere landschapselementen wilde beschermen, mits de samenleving in de kosten zou bijdragen. Op initiatief van veehouder Fokke Benedictus is vervolgens de vereniging Eastermar's Landsdouwe opgericht om het breed gesteunde idee in praktijk te brengen.

„Het is de variatie die deze streek zo aantrekkelijk maakt”, zegt Benedictus, „maar we waren hard op weg een soort kopie van de Flevopolders te worden: kaal en eentonig. Om dat proces te keren hebben we de handen ineen geslagen om dat proces te keren vanuit de gedachte dat agrariërs net zo goed aan natuurbehoud kunnen doen als de overheid, als daar tenminste een vergoeding tegenover staat. En het zal vaak nog goedkoper zijn ook.”

ANWB-reactie op streekplan: **'Te weinig aandacht voor de recreatie in streekplan'**

LEEWARDEN - De ANWB vindt dat de recreatie er bekaaid van afkomt in de herziening van het streekplan. De recreatie is één van de belangrijkste functies van het landelijk gebied, maar de ontwikkeling van de recreatie is in het herziene streekplan helemaal afhankelijk gemaakt van de ontwikkelingen in de landbouw en de natuurbescherming. Daarmee doet de provincie geen recht aan de recreatie in Friesland, aldus de ANWB in een schriftelijke reactie op het voorontwerp-herziening streekplan.

Zowel uit de tekst als uit de centrale plankaart van het voorontwerp blijkt dat de recreatie nergens in de provincie een hoofdfunctie vervult. In een aantal gebieden van Friesland is de recreatie echter wel degelijk de belangrijkste functie, die ook het meeste beslag legt op de beschikbare ruimte, zo stelt de toeristenbond. Het landelijk gebied is volgens de ANWB helemaal vanuit de invalshoek van de landbouw en de natuurbescherming geschreven. De provincie zou er beter aan doen een afzonderlijk beleidsplan voor recreatie en toerisme op te stellen, vindt de ANWB.

De ANWB is goed te spreken over het provinciale voornemen om het beleid voor de Waddenzee en het Friese deel

van de Noordzee nog eens apart uit te werken. In de herziening moet de provincie echter nu al meer duidelijkheid verschaffen over de hoofdvaarroutes voor de beroepsvaart en de pleziervaart, busleidingstracé's en militaire vliegebieden. Het is volgens de ANWB verder „niet ondenkbaar“ dat de provincie ook nog eens een afzonderlijk plan opstelt voor de Friese IJsselmeerkust.

De provincie zou verder speciale recreatiezones rondom de „grotere steden“ kunnen aangeven, vindt de ANWB. Terschelling, de Zuidwesthoek en een klein deel van Zuid-Oost Friesland komen in aanmerking voor een aanwijzing als Nationaal Landschap.

Colofon

Teksten en afbeeldingen uit deze publicatie mogen alleen worden gebruikt in overleg met de auteur.

Wendy Batist

E wendybatist@gmail.com

M 06 – 404 78 542

[linkedin.com/in/gmbatist](https://www.linkedin.com/in/gmbatist)